EDEBİYAT · TARİH · POLİTİKA · FELSEFE

DEFTER

KASIM · OCAK · 1990 · ONBİR

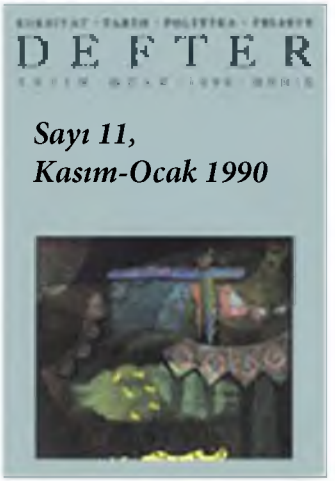

İÇİNDEKİLER

- Dilin Yarılışı
  Hulki Aktunç
- Çeviri Hayatlar
  Stella Ovadia
- Tükenen Tarih
  Semra Somersan
- Ulaşım Araçları
  John Berger; Çev. İskender Savaşır
- Bir Kürt Aydını: Fakih Hüseyin Sağnıç
  Fakih Huseyin Sağnıç; Haz. Nurdan Gürbilek, İskender Savaşır
- Termodinamik, İstatistik, Zaman
  Ahmet Omurtag
- Perde Kapanmaz
  İskender Savaşır
- "Mütareke Yılları" Dolayısıyla Elektronik Sesler Üzerine Dağınık Düşünceler
  İskender Savaşır
- Aynı Rüzgar Esebilir mi?
  Ünal Temizyürek

ŞİİR

- Şiirler; Mehmet Yaşın, Güven Turan, Roni Margulies, Cüneyt Vardar, Cahit Koytak

DİLİN YARILIŞI

(Argonun Savaşçılığı Üzerine Bir Deneme)

Hulki Aktunç

"Gelin, inelim, ve birbirinin dilini anlamasınlar diye, onların dilini orada karıştıralım." ("Tekvin", bap 11/7)

I.

Öncelikle, bu denemede kullanacağım birkaç kavramı açıklamak istiyorum... Nedeni çok yalın: Bu kavramlar salt sözcük anlamlarıyla kullanılmayacağı gibi, kimi kavramlaştırma denemeleri de (alan argosu, yarılma gibi...) benim bir yazar olarak argo ile ilişkilerimden, hatta argo üzerine spekülasyonlarımdan doğmuştur; bunlar birer *neologism* ürünü olarak bile kabul edilebilir (dilerim, şizoid anlamda değil!)... Ancak, kurmaya, kurgulamaya, çözümlemeye çalıştığım *sorunsal*, birkaç kavramın alanını genişletmemi, gerçeklikte var olduğu halde —benim bildiğim kadarıyla— *adlandırılmamış* bazı olguların da adlandırılmasını, hiç değilse bu denemenin sınırları içinde kavramlaştırılmasını gerektiriyordu. (Sorunsal, kurgulandığı anda *zaten* çözümlenmiştir biçimindeki, —yine bu denemeye özel— iyimserliğim, bakalım doğrulanacak mı?)

Denemenin yapıtaşlarını oluşturacak kavramlar ya da kavramsı'lar, şunlardır:

* *Dünya dil varlığı*:: Tarihin belirli bir anında, dünyadaki bütün dillerin içerdiği toplam sözcük/deyim/terim dağarı. (Hani söylenceye kapılırsak, dünya dil varlığının ilk sözlüğünü Babil Kulesi inşa edilirken saptamış olmamız gerekirdi.)

* *Diller, ulusal diller, anadiller*: Belirli bir coğrafya içindeki insanların birbirleriyle "azami" iletişim kurmalarını sağlayabilen sözcük ve söz dizgeleri.

* *Argo, genel argo*: Alan argolarındaki sözcük dağarcığının, zaman içinde oluşturduğu toplam sözcük ve deyim dağarcığı ile, bu dağarcığa dayalı konuşma biçimi.

* *Alan argosu*: Kendi sosyal çevreleriyle sınırlı yaşayan ve genel olarak toplumun, özel olarak da içinde bulundukları topluluğun geri kalan kesiminden

ayrılmak ve/ya da korunmak isteyen, yaşama ortam ve biçimleri birbirine yakın kişilerce yaratılıp benimsenmiş sözcükler, deyimler bütünü; bu sözcükler bütününe dayalı konuşma biçimi.

* *Çevre dil ve diller*: Belirli bir ulusal dile, anadile, gerek coğrafi, gerek iletişim kanalları, gerekse kültür bağları yoluyla yakın olan *diğer* ulusal dil ve diller.

* *Neologism*: i) Türetme, birleştirme, aktarma gibi yollarla bir dile yeni giren sözcük: ii) Şizofrenlerde görülen, düzensiz düşünceyi yansıtan konuşma, dil bozukluğu türü.

* *Yarılma, dilsel yarılma*: i) Eski bir dil kaynağının ulusal dillere parçalanması; bir dilin çeşitlenerek asıl kaynağından uzaklaşması. (Almanca ile İngilizce'nin ilişkilerinden ilginç bir örnek: Almanya'da hâlâ binlerce yıl öncenin Eski İngilizcesi konuşulmakta olan bir dağ köyü, özel koruma altına alınmıştır.) ii) Bir dilin genel kullanım ve dolaşımdaki sözcüklerinin kimi topluluklar tarafından biçimsel ve anlamsal açıdan kamunun anlayamadığı kadar başkalaştırılması; argoda örneği görülen bir tür neologism; iii) Bir dilin sözcük/deyim/terim dağarına çevre dillerden, argodan, alan argolarından sözcükler deyimler girmesi, sızması.

Vapur kalabalığı içindesiniz. Yakınınızda bir adam, bir diğerine "façanda bir piyança cızlamladı," diyor. Duyuyor ama anlamıyorsunuz.

Bu sözde, oluşmuş yeni bir kavramı neologism (örneğin petro-dolar gibi) ile karşılamak amacından çok, bilinen bir olgu ya da olayın şifrelenmesi söz konusudur.

Bu söz, şizofrenin neologism'inden da ayrıdır. Şizofren, "markiz saat altıda sokağa çıktı," cümlesini "tmartzs ista ıtladak oskuka tıkıçık," biçiminde söyleyebilir. O herhangi bir şeyi şifrelemekte, ama bunun bilincine varmamaktadır; anlaşılacağını sanır, hatta emindir anlaşılacağından. Anlaşılamayacağı için de, toplumdan ve dilden bir kez daha dışlanır.

Anekdot şudur: "Esmer" vatandaşlarımızdan oluşan bir çalgıcı şarkıcı topluluğu turneye çıkar. Küçük bir ilçede dururlar. O ilçenin güvenlik âmirinin çok sert olduğunu, "icra-i sanat" etmeleri için mutlaka izin gerektiğini öğrenirler. İzin almaya giderler. Güvenlik âmiri başkalarıyla konuşurken, çalgıcılardan biri, yanındaki arkadaşına "ramo'nun façasında piyança cızlamladı," der.

Güvenlik âmiri, bilinen dilden dışlanmıştır. En azından, çalgıcılar kendi argo-

larını konuşarak onu şifreli bir konuşma biçiminin dışında bırakıyorlardır. Bilirler, sesleri algılanacak, sözlerinin anlamı ise kavranamayacaktır.

O anda, mucize gerçekleşir: Güvenlik âmiri, gömleğine, kravatına telaşla bakar. Sanıldığının aksine, söylenceni anlamıştır: "Polisin üzerinde bit — vardı— yürüyüp gitti"...

Çalgıcılarımız "dillerini" bilmekte olan, bu yüzden kendilerine karşı şifresi çözülmüş olan güvenlik âmirinden kolayca izin alırlar.

Şizofren ile başka bir birey arasındaki ilişki, şizofrenin neologism'iyle kopmaktadır; argo konuşan birey ise, bir seçenek sunar gibidir; ya anlamayacaksınız ve ilişki kopacak, ya anlayacaksınız ve ilişki birçok boyutta yeniden başlayacak... Sınıfsal boyutta, ahlâkî boyutta... dilsel boyutta.

Birey-bireye, topluluk-topluluğa bu dilsel kopma ya da kopmama ilişkisi, toplumsal düzenin ürettiği birçok Babil'de —metropolde— sürekli yaşanmaktadır.

III.

Denemeye bir köşebentle girmiştim. Gerçekten, büyük bir dil varlığının yarılışı konusunda "Tekvin" olağanüstü bir söylence aktarır:

"Ve bütün dünyanın dili bir, ve özü birdi. Ve vaki oldu ki, şarkta göçtükleri zaman, Şinar diyarında bir ova buldular; ve orada oturdular. Ve birbirlerine dediler: Gelin, kerpiç yapalım, ve onları iyice pişirelim. Ve onların taş yerine kerpiçleri, ve harç yerine ziftleri vardı. Ve dediler: Bütün yeryüzü üzerine dağılmayalım diye, gelin, kendimize bir şehir ve başı göklere erişecek bir kule bina edelim, ve kendimize bir nam yapalım. Ve âdem oğullarının yapmakta oldukları şehri ve kuleyi görmek için RAB indi. Ve RAB dedi: İşte, bir kavmdırlar, ve onların hepsinin bir dili var; ve yapmağa başladıkları şey budur; ve şimdi yapmağa niyet ettiklerinden hiç bir şey onlara men edilmiyecektir. Gelin, inelim, ve birbirinin dilini anlamasınlar diye, onların dilini orada karıştıralım. Ve RAB onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı; ve şehri bina etmeği bıraktılar. Bundan dolayı onun adına Babil denildi; çünkü RAB bütün dünyanın dilini orada karıştırdı; ve RAB onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı." ("Tekvin", bap 11/1-9)

Androgyne söylencesi insanın cinselliğinin erkek ve dişiye nasıl yarıldığını anlatır; Tekvin de, hiç bir cinsel sorunu olmayan bu mutlu yaratığın ikinci mutsuzluğunu, dilin yarılışını; Andros ve Gyne'lerden oluşmuş yeni insan kavminin dil düzeyinde parçalanışını hikâye eder.

Söylencenin gerçeklikle bağı, dünya dil varlığındaki "dil aileleri"yle, kısmen

doğrulanır gibidir: Örneğin, Altay dilleri, içinde Türkçe'nin de bulunduğu 18 ulusal dile yarılmıştır... Tekvin söylencesindeki dilsel yarılıştan esinlenmeyle, dilbilim büyük bir dil ailesini de "Hamî/Samî Dilleri" diye adlandırır.

Dünya dil varlığı, ulusal diller —anneanne dilden(!) oluşmuş anadiller— tarafından yarılır.

IV.

Dünya dil varlığının ulusal dillerce yarılışı, ana çizgileriyle coğrafi/ekonomik/ırkî bir yarılışken, ulusal dillerin argo'lar tarafından yarılışı, *etik/etnik* özellik gösterir.

Argo, etik azınlıkla etnik azınlığı dilde buluşturur ve kendi özel sözcük dağarcığını özellikle *anlamsal* açıdan o ulusal dilden ayırır.

Ancak, genel anlamda, argo da, alan argoları tarafından yarılmaktadır: Örneğin, uyuşturucu argosunu bilenler, eşcinsel argosunu bilmezler (en azından, büyük olasılıkla bilmeyebilirler).

Demek ki, genel argonun içinde de özel, birbirinden çoğunlukla bağımsız alan argoları vardır.

Dünya dil varlığı, ulusal dil aileleri ve ulusal diller tarafından; ulusal diller, argo tarafından; argo da, alan argoları tarafından yarılır.

V.

Argo ve alan argoları, dili birkaç kanaldan yararlar:

i) Örneğin *eksik* gibi masum görünüşlü bir sözcüğün cinsel argoda "yapay erkeklik organı, takma erkeklik organı" anlamında kullanıldığını saptarsınız. Sözcüğün ulusal dildeki, genel iletişimdeki temel anlamı *da* ironik bir biçimde korunmuş (varlığı gerektiği halde olmayan), ancak sözcük ikiye yarılarak yeniden anlamlandırılmıştır. (Burada, biçimsel yarma yoktur, "*anlamsal yarılış*" söz konusudur.)

ii) *Kabe* sözcüğü "meyhane, esrar içilen kahvehane" anlamında kullanılır; burada, sözcüğün anlamsal olarak içerdiği değerlere bir karşı çıkış söz konusudur; *anlamsal/ahlâkî yarılış*.

iii) Argo, sözcükleri *sınıfsal* nitelik taşıyan bir güdüyle de yarar: *Hanımefendi*'yi *amfendi*'ye dönüştürür. Burada, sözcüğün *biçimsel yarılışı anlamsal yarılış*la birlikte amaca varmaktadır.

iv) Salt *biçimsel* yarılış, özellikle kimi sonekler kullanılarak gerçekleştirilir: *Dal-mak* fiili *dal-ız etmek*'e çevrilir. Bu tür ekler, giderek genel argonun malı olmuştur. Ancak, alan argoları, aynı gereçleri kullanarak genel argoda *anlamsal yarık*lar oluşturur: Örneğin, tut-mak'tan *tut-uz etmek* üretilmiştir ve tutuz etmek, genc "tutmak" anlamındadır; oysa, bir alan argosunda (eşcinsel argosu), tutuz etmek, "birlikte olunan erkeğin cinsel organını elleyip okşamak" anlamına gelir; *tut-uz-cu* da belirtilen eylemi yapmakta olan, bu eylemden hoşlanan ya da bu eylemi ustaca yapan kimsedir.

v) Alan argoları, argonun dağarcığını başka dillerden sözcük taşıyarak da yararlar; argo, aynı işlemi ulusal dile karşı yineleyecektir: Çingenece kökenli *şorolo* eşcinsel argosundan genel argoya geçmiştir, aynı niteliği taşıyan *lubunya* sözcüğü gibi... Bu sözcükler henüz anadilde —genel konuşma dolaşımı içinde— pek yaygın değildir; bununla birlikte, bugün çok yaygın olarak kullanılan kimi sözcükler (örneğin, Yunanca *phasaria*, "gürültü"den *fasarya*) Türkçe'nin dağarına belirtilen yolla girmiştir.

vi) Toplumsal yaşam içindeki argo gerçekliği, bilimsel alandaki karşılığını da giderek bulur: Argo sözlükleri derlenir, yazılır... Çünkü dil içindeki özel "dil", dağar içindeki dağarcık, sözlük içindeki sözlükçük ya da lugatin içerdiği lugatçe, bulunduğu yere asla sığmamaktadır... Argo sözcük ve deyimlerin örneğin beş yüz kez yardığı genel nitelikteki bir sözlük, karşısında binlerce sözcük (binlerce karşıkoyuş, eleştiri ve "suç") içeren bambaşka bir sözlük bulur. Bir yerde belirttiğim gibi: Argo, genel anlamıyla toplumun dışlamaya çalıştığı toplulukların toplumu genel anlamıyla dilden dışlama savaşıdır.

VI.

Bu denemenin bütünleyici bir öğesi olan çizim, anadil/genel argo/alan argoları/azınlık dilleri/çevre diller arası ilişkileri yalın bir biçimde göstermekte.

Çizimin göstermediği önemli bir olgu var:

Anadil/azınlık dilleri/çevre diller arası ilişkiler, bir dil ile diğerinin olağan ve olası ilişkileridir. Oysa, argo ve alan argolarının anadille ilişkisi, sürekli olarak çatışma/savaş/savaşım düzeyinde gerçekleşir. Argo ve alan argolarının azınlık dilleri ve çevre dillerle ilişkisi, şifreleme bakımından önemli sorunlar çıkmadıkça, barışçı niteliktedir. "Dilin gizli örgütü" olarak argo ve alan argoları, anadil ile azınlık dilleri ve çevre diller arasındaki işbirliği arttıkça, azınlık dilleri ve çevre dillerden de uzaklaşır... Bu uzaklaşmanın bir yüzünde yakınlaşma vardır genc: Argo ve alan argoları, bu kez azınlık dillerinin ve çevre dillerin argoları ve alan argolarına yaklaşacaktır. (Örneğin Türkiye uyuşturucu ar-

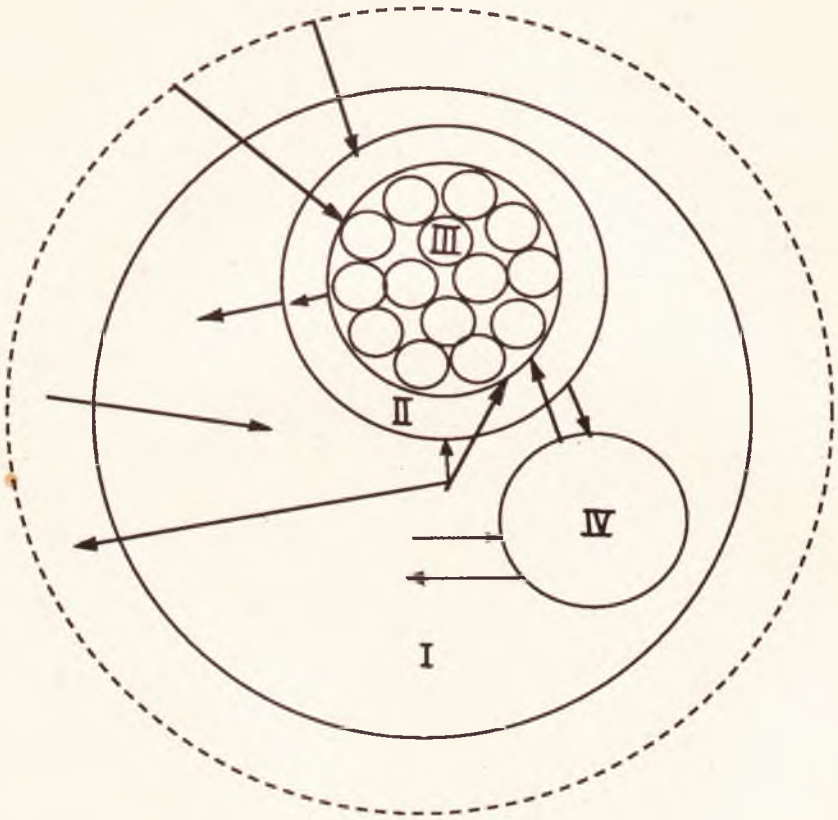

I- Anadil II- Genel Argo III- Alan Argoları IV- Azınlık dilleri (- - -)- Çevre diller

gosu, son dönemde anglo-amerikan dille değil, anglo-amerikan uyuşturucu argosuyla yakın ilişki içindedir.)

Ulusal dil ile azınlık dilleri ve çevre diller arası hesaplaşma, seyrek görülür. Argo ise, ulusal dil ya da anadil sözcüklerinin yalnızca biçimleriyle değil özleriyle, anlamsal tarihleri ve birikimleriyle dur durak bilmeden hesaplaşır. Bu savaşım içinde, ele geçtiği, teslim olduğu da görülür: Bu ele geçiş, bu teslim olma, ancak bir argo sözlüğünün boyutlarındadır. Şifreleri çözülünce, büyük Carl Sandburg'ün dediği gibi "kollarını sıvar, avuçlarına tükürüp işe koyulur"... Şimdi yazıya geçmesi hayli zaman alacak yeni bir sözcük dağarcığının, yeni bir yaşam sözlüğünün üretimi peşindedir... Bir dil, bir azınlık dili, bir çevre dil dağarını asla ve asla sonsuz genişletemeyeceği halde, argo ve alan argoları sonsuz gelişme özelliği taşır. Önemli bir üstünlüktür

bu: Vietnam gerillasının Fransız ya da Amerikan düzenli ordusu karşısındaki üstünlüğünü anımsatır. Bir tek sözcüğü birkaç biçimde yarıp kaçması, o küçük ama çok önemli alanda utku sağlamıştır.

Argo, Dünya dil varlığının yetiştirdiği en büyük anonim-yazar ve dilcidir.

RAB'binin kâbesini oradan oraya öyle çok taşır ve yerini gizler ki, bilinen RAB de bıkıp terk etmiştir onu. Dil-tanrı, orada bile isteye dil-şeytanlara yarılmıştır.

'Birlik' tartışmaları

Çağatay Anadol
Nurullah Ankut
Selma Atabek
Umur Coşkun
Oral Çalışlar
Mustafa Çubuk
Ayşe Deniz
Zülfü Dicleli
Aydın Giritli
Hürriyet Karadeniz
Ertuğrul Kürkçü
Şadi Ozansü
Burhan Özkan
Sezai Sarıoğlu
İskender Savaşır
Gülnür Savran
Sungur Savran
M.Emin Sert
Zeki Tombak
Ahmet Ural
Yaşar Yiğit
Ahmet Zengin

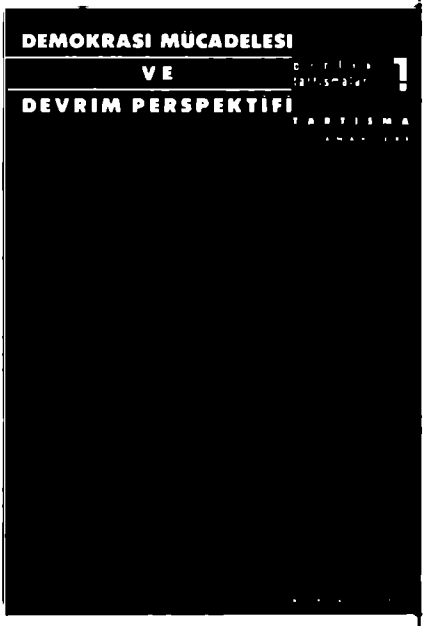

Dağıtım: *İletişim Pazarlama A.Ş.*
İstanbul: 516 22 60 • Ankara: 125 06 82 • İzmir: 14 90 42
İLYADA Dağıtım - Mersin: 32 020

BTDK yayınları
Yönetim merkezi: Cemal Nadir Sok. Hacıfazlıoğlu Hanı No. 17/13
Cağaloğlu - İSTANBUL Tel. 513 84 29

ÇEVİRİ HAYATLAR

Stella Ovadis

Hayatımın çeviri yanı üstüne yeni düşünmeye başladım. Aslında söylediklerimin bazen hiç kimse tarafından anlaşılmaması yeni değil ama bu, işin ne denli vahim olduğunu anlamama yetmemişti. Son cümledeki "bu" örneğin: Fransızca'dan çeviri. Türkçe'de böyle kullanılması doğru mu bilmiyorum. "Çeviri hayatlar" kavramının oluştuğu gün yeni tanıdığım birinin evindeyim. Kadının acelesi var, çıkacak. Ben de kibarlık olsun diye "sizi bırakayım" diyorum. "Arabanız mı var?" diyor kadın. Hayır arabam yok. Sizi bırakayım da hazırlanıp işinize gidin, geç kalmayın demek istedim. Sonradan, sokakta uyanıyorum: "sizi bırakayım" Fransızca'da *je vous laisse* yerine söylendiği için anlaşılmamış. Fiilin zamanı Türkçe'ye uydurulmuş ama fiilin kendi yanlış seçilmiş.

Bizim cemaatte her nesil başka dil konuştu son zamanlarda. Kızımla Türkçe konuşurum, babamla Fransızca. Babam da kendi annesiyle Yahudice, yani 15. yy.da İspanya'dan getirdikleri dili konuşurmuş. Babam, halam ve annemle de Yahudice konuştuğu için biraz anlıyorum ve anlamaktan, bir iki laf etmekten inanılmaz tadlar alıyorum ama doğru dürüst konuşamıyorum. Anamın anadili benim anadilim değil, benim anadilim kızımın anadili değil. Çeviri yaşamıyalım da ne yapalım? Hep çevirmek gerekmiş: okulda öğrenilen dili evde konuşulan dile çevirmek, sonra tam yerleşecekken okulda öğrenilen dil değişmiş.

Tam 400 yıl sürer Yahudice'nin saltanatı, sonra birden kapitülasyonların gündeme ciddi olarak geldiği sırada, Avrupalılar'ın, Osmanlı topraklarında kendi dillerinde okul açma furyasının parçası olarak Fransızca eğitim yapan Yahudi okulları açılınca annemin kuşağı ilkokulu Fransızca okumuş. Sonuç: geçen gün hatırını sormak için aradığım anne yadigârı yaşlı kadın bana Fransızca bir şiir okuyuverdi telefonda: canı sıkılınca yazmış... ve tabii ki okulda öğrendiği kalıplar içinde söylemiş sıkıntısını. Hem biçim çeviri, hem içerik. Kadının kendi ailesi içindeki duyarlıktan, özlemlerden eser yok. Sanırsın ki 19. yy. da Fransa'da yetişmiş. Düşüncelerinden duygu sistemine kadar herşeyine sinmiş Haydarpaşa Fransız mahalle mektebinde öğrendiği yapmacık dil. Ortaokulda tuttuğum günlüklerdeki dile benziyor: büyümüş de küçülmüş dedikleri tarzdan duygular, ölçüleri yanlış bir giysi gibi sırıtan, kasıntı bir dil. Kadın yalnızca kendi için dillendirmeye çalıştığı en içten duygularını kafiye ile söylemiş.

Öğrencilerin sınıfta şiir okurken kullandıkları ritümde okuyor: ezberin kesintili ritmi.

Çeviri daha nerelere sızmadı ki: babamın adı Tevrat'tan çıkma: İsrael, Hükümet işleri için İsrail olur. (Babam doğduğunda aynı adı taşıyan devlet uzak bir hayal). Annemin adı Yahudice: Sol, güneş. Benim adım babaanemin adının modaya uydurulmuşu: Yıldız anlamına gelen Estreya'nın İtalyanca'ya terfi etmiş biçimi. Adın İspanyolca olursa ailen gelenekçi gözükür, İtalyanca, İngilizce ya da Fransızca olursa ailen mahalle yani sınıf atlamıştır... Ve ne adlar gördü cemaat: Gigi, Fransızcası gibi değil de İngilizcesi gibi telaffuz edilen: Cici; Pupu —aklıma hep popo gelir, huylanırdım—, Fransız katolik adlar takviminden çıkma Edme, yine Fransız romantiklerinin gözde adlarından: Amelie, Virginie. Bir de 40'lara doğru doğmuş erkekler var. Ya ağbim gibi iki adları olur: büyükbabamın adından Türkçeleştirilmiş Yaşar ile ailenin modernleşme eğilimine uygun İtalyanca ad: Silvyo ki başharfiyle ölmüş amcamın adını çağrıştırır. Ya da Sedat, Rıfat, Vedat, Hayati, Erol gibi yalnızca Türkçe adları olur ki araştırılsa hepsinin başharfi bir aile büyüğünün adının başharfinden gelir. Almanlar harbi kaybettikten sonra Türkçe ad verme ihtiyacı ortadan bir süre için kalkar, aynı ailede bu yüzden 1940'tan önce doğan çocuğa Türkçeleştirilmiş ad, 50'lere yakın doğan çocuğa ise Yahudi geleneğine uygun ad konur. Bir de askere gitmeyecekleri için —devlet daireleriyle de işleri daha az olduğundan— kızların adları daha geç Türkleşir.

60 doğumlular çoğunlukla evde Türkçe konuşuyor, Türkçe ad koyuyor ama benim gibiler, her kuşakta bir dil değiştirme sürecinin eteğinde doğanlar, Türkçe düşündüklerini sandıklarında bile aslında anadillerinde düşünürler. En azından benim için böyle olduğu yazılarımdan belli oluyor: Devrik olmayan cümle yok gibi... Cümle devrik çünkü Fransızca'ya uygun kurulmuş, Türkçe söylense de... Çeviri hayat öyle sinsi bir süreç.. Türkçe düşündüğünü sanıyorsun, ağzından Türkçe çıkıyor ama yapı Fransızca, ya da anlam Fransızca'ya çevrilerek çıkıyor... Aynı şekilde Türkçe deyimleri, söz kalıplarını ya hiç anlamam ya birini ötekinin yerine kullanırım, özellikle de Osmanlıca'dan gelenler hiçbir çağrışım uyandırmadıklarından hangisinin ne zaman kullanıldığını hiç bilmem. Oysa dili dil yapan bu özel kullanımlar, kalıplar, lafı oturtmalar değil mi? Ve kalıbıyla, deyimiyle bildiğim hiçbir dil yok benim: Fransızca yetersiz, Türkçe de yetersiz. Anadilim yok benim. Duygusal dilim var: Türkçe; bilgi dilim var: Fransızca, bir de yabancı dilim: herkesinki kadar yarım bir ingilizce. 3 yarım dil ya da biraz daha fazla... İşin kötüsü benim duygusal dilim anamla konuştuğum Fransızca değil, kızımla konuştuğum Türkçe. O da küçük yaşta benimle Paris'e sürüklendiğinde Fransızca öğrenmeye başladı ve bir süre ağladı "Türkçe'yi unutuyorum" diyerek. Şimdi de Parisliler'in Fransızcası'nı unutmaktan şikâyetçi. Anlaşılan hep arkada bir dil bırakma huyu

nesilden nesile geçiyor ailede..

Muhtemelen annem ve arkadaşları Türkçe okuyup yazmasını 20 yaşlarındayken latin alfabe kabul edilince öğreniyorlar. Ebru ciltli bir defter buldum Fransız okulundan geçmiş bir elyazısıyla (calligraphie!) Fransızca sözcüklerin karşısına Türkçeleri'nin yazılı olduğu.. (Türkçesi bir âlem bu cümlenin de.) Türkçe onlar için gereksiz gerçekten. Ya da otuzlardan sonra gerekli oluyor, çünkü Rum dadılar, bakkallar azalmaya başlıyor ve çocuklar Türkçe okuyacak ilkokulu.

Evde matmazel Eleni'nin yerini Emineanım alıyor. Daha doğrusu Emineanımla aramda Matmazel Eleni yok artık. Duygusal dilimin Türkçe olmasını buna bağlıyorum biraz, biraz da okuduğum *Doğan Kardeş* kitaplarına: Avrupalı çocuklar için yazılmış hikâyelere Türkçe ağlardım... Türkçe'yi masal ve hikâye okuma tutkusundan sevdiğimi sanıyorum, onları da ilkokulda, kötü çevirilerinden okuduğum için doğru dürüst bir Türkçe edinme fırsatım olmadı. Türkçe duygular da edindim arada ya da Türkçü duygular, Gültekin aşkından, ama bunların hiçbiri evde nesillerdir Türkçe'den başka dil konuşulmuş olmasını telafi etmeye yetmiyor. Yine de Türkçe öylesine benim dilim olmuş ki kendileriyle Fransızca konuşmak zorunda olduğum Yunanlı dostlarla konuşurken Fransızcam bozulur, duygularıma yetmez olur: İnsan en yakınlarıyla yabancı bir dil üstünden anlaşamıyor. Birden onlar da anlamadığımı unuturlar, benimle Yunanca konuşmaya başlarlar, ben Türkçe cevap veririm bana yakın olan dil onların da dilidir sanarak, sonra, herkes kendi için konuştuktan bir süre sonra, kahkahalarla işin aslını farkeder ortak bilgi dilimize döneriz. İş mektuplaşmaya gelince daha da çetrefilleşir, aradaki dilin üçüncü bir dil olduğu iyice ortaya çıkar, sıcacık duygular acayip kalıplara girer, sığmaz, dil kasılır, yazıya mesafe dolar.

İfade olanaklarının sınırlılığı insanı duygularına da yabancılaştırıyor: Şimdi ben bunu nasıl söyleyim bildiğim dilde karşılığını bilmiyorsam? Karşılığını öğrendiğim duygularla yetinirim annemin arkadaşı yaşlı kadın gibi ya da ille de duygularım diyorsa insan benim gibi, kullandığı dili eğri büğrü kullanmaya razı olur, duygularına yabancılaşmaktansa dile yabancılığını yüklenir.

Ahlak değerleri de öyle. Kullanılan ahlak değerlerinin yabancılığı onlara uymak zorunda kalan insanı kendine yabancılaştırıyor. Başkası gibi düşünüp başkası gibi değerlendirmeye başlıyorsunuz. Bu başkası yakınımız da olabilir, çok yakınımız yoluyla içimize kadar sinmiş bir yabancı da. Onun diliyle, onun kalıplarıyla, değerleriyle sürdürmeye çalışırız hayatı... bazen bol, bazen dar gelen hayatlarımız olur, nedenini bilmeyiz. Alafranga hayatlar, büyümüş de küçülmüş hayatlar, köy enstitülü hayatlar, yeni zengin hayatlar, kızoğlan kız hayatlar, erkek kız hayatlar, çeviri hayatlar.

TÜKENEN TARİH

Semra Somersan

Can çekişiyor deyin. İmroz-Gökçeada'da tarihten kalan. Evler, kiliseler, manastırlar, zeytin ve çam ağaçları. Ve Rumlar kendileri. Davos sonrası küçük bir umut. Hepsi bu.

Ada'nın Anadolu'dan yeni gelen sakinlerinin söylemi: "Gökçeada'yı Türkleştirmek istiyoruz." Hükümet'in de tabii.

Tarihi de Türkleştirmek ister misiniz? Okul kitaplarında sık rastlandığı gibi.

Ada'da yaşanan, yapılan herşey bu Türkleştirme felsefesi ile uyumlu. Rumlar'ın zeytinlikleri, tarlaları, bahçeleri kamulaştırılmış. Kimi Türk, Kaleköy-Kastro ve Bademli-Gliki'deki Rum evlerini işgal etmiş. Yetkililer turizmle birlikte "Ada'ya özgü" bir Türk mimari tarz geliştirilmek istendiğinden bahsediyor. Bademli Köyü'nün muhtarı Bay Haralambos "Rum kültürü deyip durmayın. Bu lafı kullanmayın. Bitti artık Rum kültürü" diyor, "Sizin gibi gençler, biz yaşlıları bunların hepsinin yıkılıp yokolmayacağına inandırmak istiyor. Ama bu bir aldatmaca. Biz gidince bu da bitecek. Ben 72 yaşındayım. Çok çok 75'ime kadar yaşarım.'

İmroz-Gökçeada'nın balkonu diye bilinen Bademli-Gliki köyünde 25 Rum kalmış zaten. Hepsi 60 yaşın üstünde. Köyün Papazı hariç. O da köye sonradan yerleşmiş. 28 yaşında iki çocuk babası.

YOK KUŞAK

Tükenen tür Rumlar. Çocuk yok. Genç yok. Orta yaşın üzerinde hepsi. Çoğu yaşlı. Dışarıyla ilişkileri giderek azalmış. Tek tek evlerine gömülüyorlar. Sonra evlerle birlikte toprağa.

Dereköy-İskinovi'de 68 yaşındaki Bay Atanaş, 85 yaşındaki ağabeyi Bay Nikola'ya bakıyor. Kendisi hayvanlarının, bahçesinin peşinde koştururken ağabeyinin de yemek yapmasını bekliyor. "Ama görüyorsunuz bizim hanım hâlâ yemek yapmak öğretmedim" diye takılıyor Bay Nikola'ya. Balıklar biraz az pişmiş bu kez. Bademli-Gliki'de 75 yaşındaki bir Rum bayan titrek elleriyle

kapısının önüne yığılı odunları içeri taşımaya çalışıyor. 88 yaşındaki kız kardeşi ile oturuyormuş. "Nasıl taşıyacaksınız bunları" gibisinden saçma bir soru birkaç kez ısrarla sorulunca dayanamayıp "Siga siga" diye yanıtlıyor. Bu kez odunların taşınmasına yardım edildi. Sonra?

Vaktiyle 1500 kişinin yaşadığı Tepeköy-Agridia'da bugün sadece 78 kişi oturuyor. Genç kuşaktan tek bir çocuk, üç genç kız, bir de genç erkek. Geriye kalanların çoğu 50 yaşın üzerinde. 16 yaşındaki Angelika'nın babası "geri gelmez" diye kızını İstanbul'da liseye yollamıyor. Çünkü o zaman köy iyice sessiz kalacak. Anne'nin gözü doldu anlatırken; kızının talihine mi, köyünün kaderine mi?

İmroz-Gökçeada'da taş çatlasa 600'ü aşmıyor Rumlar'ın sayısı. Yaşlılar 7 bin Rum'un yaşadığı günleri hatırlıyorlar oysa. Kaleköy-Kastro'da oturan Balıkçı Celal gibi 1940'larda Ada'ya Trabzon'dan gelenler ise Türk/Rum nüfus oranlarının tam tersi olduğunu hatırlıyorlar: Türkler'den 300 memur varmış sadece. Bugün Türkler'in sayısı 8 bin'e yaklaşıyor.

Türkiye'nin en büyük köyü imiş Dereköy-İskinovi: 5 bin kişi, 800 hane. Bugün 70 Rum var yalnızca. Yalnız küçük bir hile yapılıyor. Dereköy'ün yakınına 1973 yılında bir köy yapılmış ve Trabzon'un Çaykara ilçesinden getirilen Karadenizliler buraya yerleştirilmiş. Şahinkaya köyü. İdari olarak Şahinkaya ile Dereköy-İskinovi birleştirilmiş ve 1985 sayımında Dereköy-İskinovi'nin nüfusu 486 olarak görülüyor.

Zeytinli-Ayathodoras Ada'nın en şanslı köyü olmalı. Güney-Kuzey Amerika Ortodoks Kiliseleri Başpiskoposu Yakovas Kukuzis'in doğup büyüdüğü, hâlâ gelip gittiği, annesinin yaşadığı köy olmasından mı? Köyün kendi iç yapısından mı? Hükümet politikalarının buradaki Rumlara bir şekilde daha az dokunmuş olmasından mı? Her nedense, burada evlerin çoğu hâlâ ayakta, bakımlı. Kilise daha iyi korunmuş. Rum sayısı en fazla köy burası. 125 kişi. Yine de eskiden çok daha kalabalıkmış. 60 yaşındaki Bay Taki 750 Rum'un yaşadığı günleri hatırlıyor.

Kaleköy-Kastro'da ise tek bir Rum kalmamış. Harabeyi andırmayan Rum evlerinde Kars, Siirt civarlarından gelenler yaşıyor. 1985 nüfus sayımında 94 kişi görünüyor Kaleköy-Kastro. 1974'ten sonra Rumlar'ın tümü köyü terkedip Yunanistan'a gitmişler. Köyün yeni sakinleri Doğulular ise bu deniz muhabbetine pek alışamamışlar. On yılı aşkın süredir burada oturan Karslı bir hanım "Yok" diyor, "Bizim memleket başka. Ama orada yaşamamız mümkün değil: ev yok, tarla yok, para yok".

"İmroz... Gökçeada... Hangi ismi beğenirsiniz? Uzak tarihi mi seversiniz? Yakınına mı itibar edersiniz?

İlk isminin Yunanca bile olmadığı, Ada'da Yunanlılar gelmeden çok önce yaşayan bir Akdeniz halkının dilinden geldiği söyleniyor. İMVRASOS Helenler'den önce burada yaşayanların bir tanrısı imiş: Bereketsiz topraklarda bereket tanrısı. Bereketsiz İmvrasos'a o haliyle Yunanlılar M.Ö. 6. yüzyıl dolaylarında göz dikmişler. Ve İMBROS. Rumlar Ada'nın bir ismini biliyorlar. İmroz olarak anılmış Türkiye Cumhuriyeti'nde yıllardır, Cumhuriyet'i incitmeden. "İmroz" "rüzgârlı ada" demek diyor, Ada'nın Erzurumlu bir yeni sakini. Ada rüzgârlı gerçekten çok, ama ismini burdan almıyormuş.

1970'te Bakanlar Kurulu'nun bir kararı ile İmroz, Gökçeada'ya dönüşmüş.

"EVET PARTİSİ"

İmroz-Gökçeadalı Rumlar 14 yıldır ilk kez 1987'de düğün bayram etmişler. Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Yunanistan'a göç edenler ilk kez bu yıl dönmüşler Ada'ya. Ondört yıldır ilk kez ana, çocuğunu; kardeş, kardeşini; akraba birbirini görmüş bu yaz. Kapayıp gittikleri evlerini bulmuşlar. Yıpranmış, kiminin camı kırılmış, eşyası çalınmış, duvarı yıkılmış. Ama onların olan bir ev. Türk bir aile işgal etmemişse tabii.

"Sen hangi partidensin" diye soruyor Rumlar, "'Evet' mi? 'Hayır' mı?" Evvelki yıl yapılan Referandumda kendileri hep "Evet" partisine oy vermişler çünkü.

Çünkü ne olursa olsun Davos var ya. Yakınlarına kavuşmuşlar ya, gerisi şu an o kadar önemli değil.

Ama iş bununla bitmiyor tabii.

İmroz Gökçeada'da bir Rum evi işgal etmek ister misiniz? Maliyeti bedava. Kimse hesap sormuyor. Tek yapacağınız pılıyı pırtıyı toplayıp Çanakkale veya Kabatepe'den kendinizi İmroz-Gökçeada'ya gelen feribotuna atmak.

Hesap sormuyor kimse, tabii ama, durum yasalara aykırı. Mülkiyet Türkiye Cumhuriyeti'nde kutsal sayılıyor ne de olsa. Ama yasal engeller pek işlemiyor İmroz-Gökçeada'da. Henüz diyelim. Ta ki Yunanistan'da oturan ama halen vatandaşımız olan bir Rum, Türkiye'ye gelip durumu saptayana kadar. Bu kez mahkeme yolu açık. Ama Bay Hristodalo'nun durumunda olduğu gibi Türk mahkemelerinde dava açıp davayı kazansanız bile evinizi işgalden kurtaramıyorsunuz. Anahtarı ele geçiremiyorsunuz. Kaldı ki geçirseniz bile evinizi işgal edenler içerideki malınızı mülkünüzü satmış olabiliyor.

Yurt dışında yaşayan diğer Türk-Türk vatandaşlarından birinin evini işgal etmek ister misiniz? Haliniz nice olur?

Dahası var. Son zamanlarda Ada'da yaşayan bir grup Türk, iki Rum'un elindeki naylon vekâletnamelerden yararlanarak Yunanistan'a gidenlerin arsalarını, mülkiyet sahibine haber vermeden satmaya başlamış. Bunun için tapudaki memurları da ayarlamışlar. Bazı yetkili makamların olaya bakış açısı: "Ne yapalım efendim, bırakıp gitmeselerdi evlerini".

İmroz-Gökçeada'nın bereketi Anadolu'nun ücra köşelerinde bile duyuldu. İşiten toparlanıp geliyor. Elinizi çabuk tutun.

İmroz-Gökçeada'nın bereketi bununla bitmiyor. Hayalgücünüzü geniş tutun. Kiliselerin çanlarını çalıp bunlardan da para kazanmak mümkün. Dereköy-İskinovi'deki Aya Marin Kilisesi'nin yüzlerce yıllık çanı evvelki bahar çalınmış. (Bundan bir süre önce de Kalcköy-Kastro'daki Aya Nikola'nınki.) Çan 300 kilo imiş. "Eritilse epey para eder" diye fikir yürütüyor işi bilenler. Papazlar ise "Bunlar bize bile ait değil. Vakıf malı. Nasıl hesap vereceğiz, şaşırdık kaldık," diyorlar. Türkler "Biz kilise çanı çalacak kadar küçülmedik" diye yakınırken Rumlar, kendileri için kutsal olan birşeyi aralarından birinin çalmış olmasına ihtimal veremiyorlar.

TARİHTEKİ YENİ SAYFA

Tarihe çok ayıp olmasın diye 1985 yılında Merkez-Panaia'da bazı eski binalar Çanakkale'den gelen "uzmanlar" tarafından "Korunacak Yapı" ilan edilmiş. Korunacak yapıların sayısı kısıtlı tutulmuş ancak. Aynı kategoriye sokulması gereken birçok bina korumasız bırakılmış.

Emlakçılar bu durumdan bile çok hoşnut değil zaten. Ucuza kapattıkları Rum evlerini yıkıp, yeni Türk mimarisi örneklerini biran önce sergilemek istiyorlar.

Belediye'nin 1987 yılında bitirilen yeni binasının üslubunu mu seçersiniz? İller Bankası'nın Merkez'de yapıp işletemediği otelin mimarisini mi yeğlersiniz? Yoksa Yeni Bademli ya da Uğurlu köylerinde Ispartalılar için yapılan konutları mı uygun bulursunuz?

Trabazon'un Çaykara ilçesinden Gökçeada'nın Şahinkaya köyüne yerleşip burada epey mülk edindikten sonra sahil ve Merkez-Panaia'da da arsa ve ev alan emlakçı Bahattin Atalay kolunuzdan çekip "Bir de siz bakın Allahaşkına" diyor, "Bu binanın neresi eski?" Balkonu ahşap, binası taş, eski bir Rum evi bu.

Patlamaya hazır, bekliyor Ada. Turizme tabii. İşte o zaman Allah korusun! Ada'yı sevenleri, tarih, yeşil, doğa meraklılarını. Ada'da yaşayanları da tabii.

Burada yaşanan ve birikeni kaç kişi umursuyorsa hâlâ.

Daha şimdiden İller Bankası büyük özenle tüm Ada'nın kanalizasyonunu akıttığı Kaleköy-Kastro'ya aynı zamanda 6 bin yataklı, gazinolu, spor sahalı bir turistik proje yapmış. Geçen yıl İmroz-Gökçeada Belediye Meclisi bu projenin kanalizasyonu yapan aynı İller Bankası tarafından ihaleye çıkartılıp, işletilmesini onaylamış. Merkez'de yaptığı, kendine özgü mimari stili olan oteli uygun işleticiye veremeyen İller Bankası.

İmroz-Gökçeada'da İller Bankası yok. Buradaki işleri Bursa İller Bankası yapıyor.

Turistik tesisle kanalizasyonu aynı koya koymak için özel cesaret gerekmiş olmalı. Kastro, yani Kaleköy Ada'nın en güzel koylarından. Azra Erhat'ın mavi yolculuğunda ayağını ilk bastığı "liman". Şimdi burada: iki-üç Rum evi, bir de çanı çalınmış minik kilise: Aya Nikola. Geriye kalan askeriye ile Belediye arasında paylaşılmış. Askeriye almış, plaj yapıp telle kapatmış, Belediye gelmiş, televizyonlu çay bahçesi dizmiş denizin kıyısına: iki tane yan yana.

Kaleköy-Kastro'nun geleceğini Ada'nın en yetkili makamlarından biri şöyle özetliyor: "Gökçeada'nın akıntıları üzerine yapılmış bir araştırma okudum. Buna göre Ada'nın kıyısından açığa doğru bir akıntı var. Yani kanalizasyonla akan pislik önce açığa doğru yönelecek. Ama sonra olduğu gibi geriye dönecek. Çünkü akıntı açıktan tekrar kıyıya doğru vuruyor. Dolayısı ile Kaleköy Ada'nın çöplüğü olacak."

İki yıldır Belediye Kaleköy-Kastro'dan denize girilmesini tavsiye etmemiş zaten. Ama kaç kişi bundan haberdar oldu? Koy'da böyle bir tabela ya da işaret yoktu.

İmroz-Gökçeada'da turizmin patlamasını ister misiniz?

Ada'nın eski DYP'li Belediye Başkanı Sait Halim Ergör "Ada'nın sahillerindeki turizm potansiyelini geliştirmek gerek. Ama şu anda turizme hazır değiliz. Görgüye ihtiyacımız var. Burada herkes dışarıdan gelme. Yerli halk yok. Yurdun her yerinden insan var. Görev yapmak çok zor" diyor.

"ŞEYTAN İŞİ"

Bu nedenlerle Gökçeada Belediyesi, sahilleri, arsa sahipleri, emlakçılar ve çevreden gelen bütün baskıya rağmen imara açmamakta direniyor. SHP İlçe Başkanı Mehmet Veli Çelik "Amaç Gökçeada'yı Türkleştirmekse, Türk vatandaşın tapulu arazisine inşaat yapmasına neden engel oluyorlar? Yetişen Türk

gençlerini Ada'da tutmak için en iyi yol onları iş sahibi yapmak. Yoksa hiçbiri kalmaz gider" diyor.

SHP İlçe Başkanı Çelik Erzurum'lu aslen. Ada'ya ilk kez 1976'da gelmiş. Dört oğlundan sadece bir tanesi Ada'da kalmış. Onu da ikna edebilmek için bir bakkal dükkanı açması gerekmiş...

Ada'nın eski yöneticileri ile Rumlar her zaman uyum içinde olmamışlar. Geçmiş kaymakamlardan biri Bademli-Gliki köyüne gitmiş günün birinde. Köyün küçük meydanındaki kahvenin üstünde tıkır tıkır çalışan bir güneş saati varmış o zaman. 1903 yılında burada doğup sonradan üniversite profesörlüğüne yükselen iki Rum tarafından yapılmış. Kaymakam güneş saatini görmüş. "Bu ne?" diye sormuş yanındakilere. "Güneş saati" demişler. "Şeytan işi. Kırın bunu" diye emir vermiş Kaymakam. Ve o güne kadar insanlara saati göstermekten başka bir zararı dokunmayan saatin sesi sedası kesilmiş. Bugün saatten geriye kalan üzerinde Romen rakkamları kazılı bir mermer yuvarlak sadece.

Kaymakamlardan bu yana bir öykü daha var. Şimdi Diyarbakır Olağanüstü Hal Bölga Valisi olmakla ünlü Hayri Kozakçıoğlu döneminden kalma. Kozakçıoğlu 1960'larda Rum nüfus üzerinde sıkı bir denetim ve baskı uygulamak üzere İmroz'a tayin oluyor. O vakitler hayvancılık epey gelişkinmiş burada ve Ada dışına et ihraç edilirmiş. Bu da Ada'ya epey bir kazanç sağlıyormuş. Kozakçıoğlu'nun yaptığı ilk işlerden biri İmroz-Gökçeada'dan et ihracını yasaklamak olmuş. Gerekçe: "Ada'nın ürettiği ete ihtiyacı var." Çanakkale'de bugün üst düzeyde görev yapan bir yetkili "Tabii," diyor, "Yasal olarak kaymakamların böyle bir yetkisi var aslında. Ama bu durumda gerçek amaç ne idi? Olsa olsa Rumlara Hükümet baskısını hissettirmek. Çünkü üretilen et, Ada'nın kendi ihtiyacını karşıladıktan sonra bile ihraç etmeye bol bol yeterli idi".

Gelip geçmiş Türk Hükümetleri'nin burada uyguladıkları baskı yöntemleri başlı başına bir araştırma konusu. Ada'da cezaevi açılması; Rumlar'ın arazilerinin önce kamulaştırılıp sonra Ispartalılar'a tahsis edilmesi; Zeytinli Köyü'nün bir kısım zeytin ağaçlarının kamulaştırılıp Devlet Üretme Çiftliği'ne verilmesi. Bugün bu ağaçlardan Devlet Üretme Çiftliği verimli sayılacak miktarda zeytinyağı bile üretemiyor Ada yöneticilerine göre. Ağaçların bir kısmı hasta. Niye kamulaştırılmıştı bunlar?

Rum okullarının kapatılması örneğin. İstanbul'daki Rum okulları tedrisata devam ederken Ada'da Rumca yasaklanmış ve Rum okulları kapatılmış. Tepeköy-Agridia, Bademli-Gliki gibi köylerde 20-30 yıl önce büyük paralar harcanıp yaptırılan okullar şimdi küflenmiş harabe yığınları.

KABUK NASIL ÇATLAYACAK?

İmroz-Gökçeada'nın üst düzey yetkilileri söz birliği etmişçesine Ada'nın bugünkü "kabuğunun çatlaması", Ada'ya sosyo-ekonomik hareketlilik gelmesi gerektiğinden dem vuruyorlar. Ve hepsi bu konudaki umudu turizme bağlamış, Ada'nın şu anda hazır olmadığını söyledikleri turizme. Bunun için Hükümet'in İmroz-Gökçeada için "çok etkili, makro düzeyde planlama" yapması gerektiğini vurguluyorlar. Yoksa Ege ve Akdeniz kıyılarındaki hatalar aynen, hatta daha da kötü biçimleriyle burada tekrarlanacak.

Bir de yarı-açık cezaevi var Ada'da. Her ne kadar İmroz-Gökçeada yetkilileri turizmin gelişmesi için Cezaevi'nin buradan gitmesi gerektiğini savunuyorlarsa da, Cezaevi'ni yönetenler kurumun, turizme büyük katkısı olduğunu savunuyorlar. "Adalet Bakanlığı Eğitim Tesisleri'ne bakın" diyor bir tanesi, "Gökçeada bunun sayesinde ekonomik olarak canlanıyor". Ola ki turizmin sadece bir bakanlık mensuplarına değil, herkese açık konaklama üniteleri sağlaması gerektiğini söylerseniz alacağınız yanıt: "Bu tesise Türkiye'nin en uzak köşelerinden yargıç, savcı ve diğer Adalet Bakanlığı görevlileri geliyor."

İmroz-Gökçeada'daki yarı-açık cezaevinin öyküsü: 1940'larda, henüz bina bile yokken, Türkiye'nin çeşitli yerlerinden ağır ceza almış hükümlüler gemiyle getirilip bırakılırmış İmroz-Gökçeada'ya. Yersiz, yurtsuz çevrede dolaşan hükümlüler Rum köylülerini epey rahatsız etmişler. Şimdiki yarı-açık cezaevinin binası ancak 1963'te tamamlanmış. Kurum 1963'ten 1986'ya kadar İzmir-Foça'ya bağlı olarak Tarım Cezaevi varlığını sürdürmüş. Sonra da Bağımsız Yarı-Açık Cezavi olmuş.

Yaz tatilinizi adli hükümlülerin bulunduğu yarı-açık bir cezaevinin semtinde geçirmek ister misiniz?

Yarı-Açık Cezaevi yetkilileri, hükümlülerin Rumları ve genel olarak çevreyi rahatsız etmediğini söylüyorlar. Kanıt olarak da Adalet Bakanlığı Eğitim Tesisleri'nde misafirlere hizmet eden hükümlülerin kimsenin karısına, kızına sarkıntılık etmediğini anlatıyorlar. Cezaevi'nin diğer nimetlerini bir yetkilisi şöyle özetliyor: "Ada'ya eğitilmiş işgücü sağlıyoruz. Devlet Üretme Çiftliği zarar ediyor. Oysa biz hükümlüler sayesinde elimizdeki ekili araziyi çok iyi işletip, ürünleri yine ucuza Gökçeada'da yaşayanlara satıyoruz. Cezaevi Ada'ya büyük yarar sağlıyor. Buradan gitmemeli. Ama tabii burada bizim fikirimiz önemli değil. Bakanlık neyi uygun görürse onu yaparız."

Uzun yıllar Rumlara dolaylı ya da dolaysız olarak baskı yapmak dışında gündemde olmayan Ada, son yıllarda sadece turizm değil, aynı zamanda askeri açıdan da önem kazanmış. Önceleri sadece Jandarma'nın varlığı yeterli görülmüşken bugün, 5. Komando Alayı ve Hava Radar Mevzii Komutanlığı da yerleş-

tirilmiş İmroz-Gökçeada'ya. Ada'nın stratejik önemi vurgulanıyor yetkili ağızlarda. Ancak aynı ağızlar bu stratejik önemle turizmi nasıl bağdaştıracaklarını kestiremiyorlar. Yine de zaman zaman askeriyenin buradan gitmesi söz konusu oluyor. Hatta Cumhurbaşkanı'nın bunu desteklediği belirtiliyor.

Askerli veya askersiz, cezaevli veya onsuz, Ada'nın bugüne kadarki gelişim çizgisi genel politik dalgalanmalardan pek etkilenmeden sürecekte benziyor. Türkiye genelinden biraz daha hızlı bir tarih yıkımı, biraz daha hızlı bir kültür homojenleşmesi, farklılıkların yokedilmesi, 1980'lerin ruhuna uygun bir toplumsal ve fiziki yapılaşma. Katı, kaçınılmaz sonuç. Kısa vadede. Ama uzun vadede... kimbilir?

1950'lerde

Madrid'de Sonbahar

Juan Benet

Çev: Roza Hakmen
Roman, Ekim 1989
ISBN 975-7650-15-3
117 sayfa

Son dönem İspanyol edebiyatının en önemli adlarından Juan Benet, ülkenin önemli sanatçıları ve aydınları aracılığıyla Franco İspanyası'nın sokaklarında, kahvelerinde, ev toplantılarında dolaşıyor. Bir yandan yaratıcılık kavramını sürekli sorgularken, yaşanan umutsuz ve kısır ortamda soluk almaya çalışanların öyküsünü, anılarına dayanarak büyük bir edebiyat tadıyla aktarıyor bize.

"İlke olarak yaratı, yaratılmış şeyler çemberini kırmaktan başka kural tanımaz. Bununla birlikte şaşırtıcılık peşinde koşmak zorunda da değildir. Şaşırtıcılık, sadece alışılmış gerçeklerin çevresinde bir hâle örer ve genellikle geçici olanın etkisi silinince, gerçeklerin kurallarına indirgenir. Alışkanlık, beklenmedik olaylar dahil herşeyi ele geçirir ve bir örümcek ağı örerek yaratıyı ağına hapseder. Kimbilir, belki en büyük bilgelik, uğraşının amacını tersine çevirip yaratıyı başlangıçtaki yerine oturtmaktır." (*J. Benet*)

U L A Ş I M A R A Ç L A R I

John Berger

Bu ülkenin sesleriyle
Konuşmayı öğrenmek
Jeremy Cronin

Bu fotoğrafları birer ulaşım aracı gibi kullanın. Yolculuk edin. Bilet ya da pasaport gerekmiyor. Yaklaşın. Terbiye sınırlarını zorlayacak kadar. Her an kalkıyorlar. Sürücüleri vaka mahallindeler —çoğunlukla da fotoğraf makinelerini ve kendilerini hatırı sayılır bir tehlikeye atarak. Ama yolculuğu yapmakta olan bizler için böyle bir tehlike yok— yalnızca, adalet uğruna, dişlerine kadar silahlanmış bu adamlara karşı, fotoğrafların bizi götürdüğü yerde kendi kötü beyaz iktidarlarını savunmak için nükleer bir bomba bile imal etmiş bu adamlara karşı savaşılması, kimi zaman kuşaklar boyunca savaşılması gerektiğine dair bir hatırlatma. Yaklaşın.

İstatistikler gerçekliğin ancak yaklaşık bir resmini verebiliyorlar. Buradaki nüfusun beşte dördü —yani 25 milyon can— oy hakkından yoksun. Sürekli olarak yerlerinden edilen bu insanların yaşayacakları ve çalışacakları yerleri seçme hakları yok. Apartheid yasalarına göre, toprakların 'bantustan' diye anılan ve yaşayabilmelerine elvermeyecek kadar verimsiz olan yüzde onüçünde yaşayabilirler ancak. Ailelerinin geçimini sağlamak isteyenler —geçici bir sözleşmeleri yoksa— kendi ülkelerine yasadışı göçmen konumuna düşüyorlar. Şehrin kıyılarındaki teneke mahallelerinde yaşayanların çoğu işsiz. İş bulanlarsa dünyanın en fazla sömürülen sınai işgüçlerinden birini oluşturuyorlar. Beyaz azınlığın ortalama ömrü 73.9 yıl; beşte dört çoğunluğunsa 59.8. İlk kalp transplantasyonunun yapıldığı bu ülkede 50,000 siyah çocuk kötü beslenmekden ölüyor. Ama açlık, diye cevaplıyor Kötülük, Afrika'ya içkindir! Geçen yıl Güney Afrika'da 2,000'den fazla çocuk anneleriyle birlikte hapsedildi. Mahpusluk da mı Afrika'ya içkin? Alın fotoğrafları yaklaşın. Terbiye sınırlarını zorlayacak kadar.

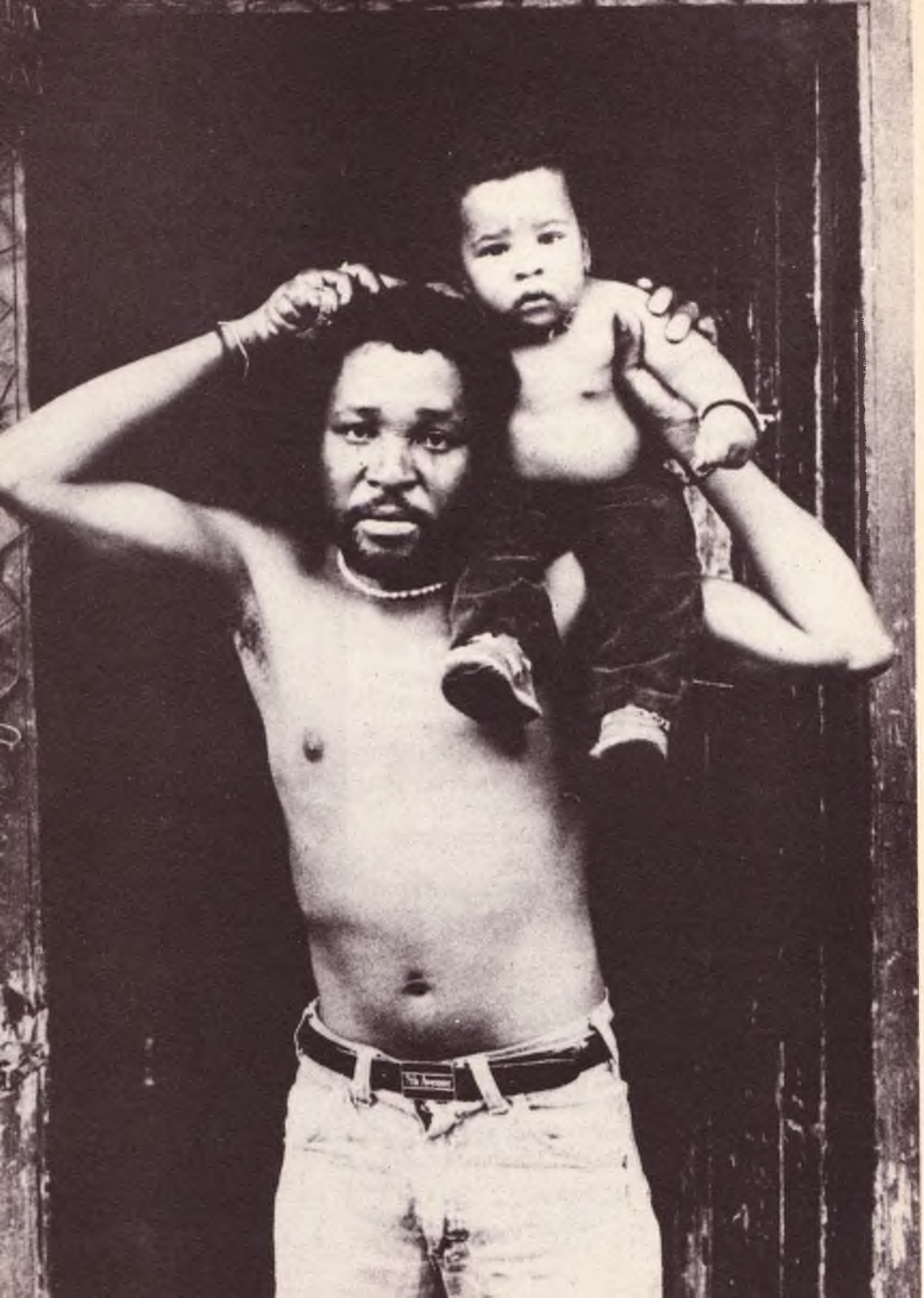

Kadınlar ve erkekler yaşadıkları barakaların kapısına çıkıyorlar. Fotoğraf makinelerine bakıyorlar. Ziyaret etmekte olan bizlere bakıyorlar. Asık yüzlüler. Bir adam omuzlarından birinde geçmişin yükünü taşıyor, öbüründe çocuğunu. Tarih, dünyadaki bütün üniversitelerin dışında, bu kadınlarda ve çocuklarında ve adamlarda cisimleşmiş. Ve bunun farkındalar.

Hayatı sevin. Bu dünyaya bahşedilmiş günışığı gibi olun ve hayatı sevin. Bir hapisaneyi andıran bu apartheid devletinde hayat sevilebilir olduğundan değil, sevilebilir olan her şeyin kaynağı hayat olduğu için. Crossroads'a, Cape Town'un yakınlarındaki teneke mahallesine inin. Orada bulunan herkes yasadışı. Evleri yıkılacak. Toprak düzlenecek. Kovulacak, sürülecek, dövülecekler. Gidecek hiçbir yerleri yok. Evlerini hiçbir yer üzerine inşa etmişler. Çocuklarına bakın. Diğer her yerdeki çocuklar gibi onların da bir adı var. Diğer çoğu yerdeki çocukların aksine, yakında onlara bir numara da verilecek, polis bilgisayarlarında bir kayıt numarası. Bakın. Anneleriyle babaları onlara bir mekân sağlamış, kendi adlarıyla kendileri olabilecekleri bir mekân; seviliyorlar. Kendilerinin diyebilecekleri ya da oturabilecekleri bir metrakare yeri olmayan bu anneler, bu babalar çocuklarına mekân vermiş. Buralarda 'casspir' diye anılan panzerler, insanları kalplerden süremez. Burada casspirler iktidarsız.

Marks'ın proletaryanın giderek yoksullaşacağı ve zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi kalmayıncaya varasıya sömürülceği; kapitalistlerin de giderek ve oranlanamayacak ölçüde zenginleşeceği yolundaki öngörüsü, dünyanın Güney Afrika dışındaki bütün sanayileşmiş ülkelerinde yanlışlandı. Burada kehaneti gerçekleşiyor. Marks'ın öngöremeyeceği proletaryanın siyah, kapitalistlerin de beyaz olacağıydı. İzi silinemeyecek bir hakikat.

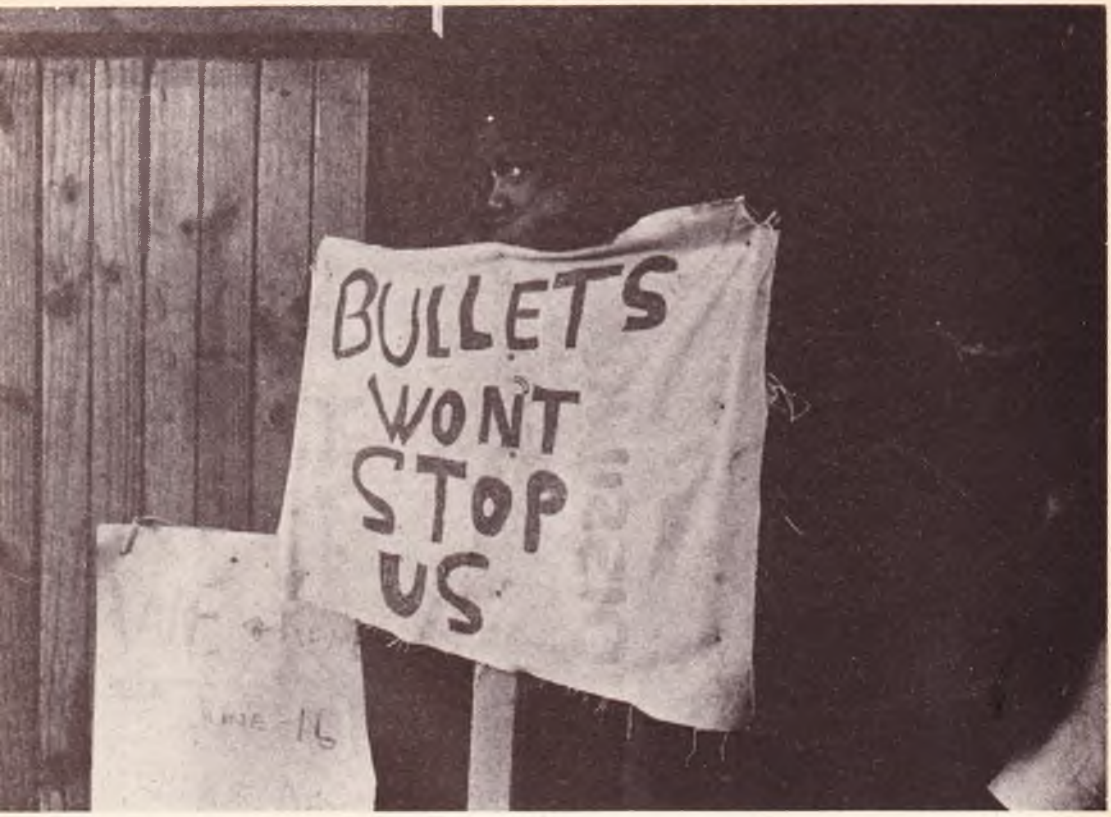

Teneke, saç ve ambalaj kâğıdından yapılmış bir evde bir süpürge duvara yaslanmış, hiçbir yere inşa edilmiş evin kadını yerleri onunla süpürecek.

Evlerinden yüzlerce binlerce mil ötedeki göçmen işçiler için yapılmış bir barakada, kadınların yalnız lâfı var. Tek tek barakalar arasında normal bir aile hayatı, bir elbombasından hindistan cevizi sütü çıkacağı vaadi gibi bir şey.

Evet, direniş var. Korku da. Korku, nasıl olmasın? Barakalara yaklaşırken, kendisiyle sürekli olarak birlikte yaşanılan korkunun bazen nasıl yenileceğini sormak daha doğru olur.

Yeni katledilmişlerin yeni tabutlarında genç gövdeler, ama aynı zamanda ağırlığını bütün siyahların sırtında hissettiren bütün tarih de var. Ce-

nazelerde KURŞUNLAR BİZİ DURDURMAYACAK kelimeleri yazılı. Gençler gözleriyle gördüklerine inandıklarında ve bu inancı yaşamaya başladıklarında, güzellikleri onları durdurulmaz kılıyor.

Daha da çok sayıda insan kurşunlarla öldürülebilir elbette. Ama o zaman da, şehitler olarak, güzellikleri ölümsüzleşiyor.

Bütün bunlar kırbacın acısını, annenin yasını, sakat kalanın umutsuzluğunu bir an için olsun hafifletmiyor. Bir an için bile olsa...

Şok birilkleri sokaklara döküldü
Anneler bulaşıklar gözyaşlarıyla yıkıyor.

Heinz Willemse

Daha da yaklaşın. Etkileri ve neden-sonuç kurallarını kestirmek, burada bulunamayacak bir hesaplılığa ait şeyler. Burada geleceğe dair umuttan başka bir şey yok. Güzel bir umut. Ama umudun dışında gelecek şimdiden turamar edilmiş, yükünü her omuzda hissettiren geçmiş felaketin devamından ibaret. Burada sonuçlar başka yerlerde hesaplandığı gibi hesaplanamaz. Yalnız umut ve onun kardeşi, korku. Ve bu yüzden —ziyaretçilerin bunu anlaması zor— çocuklar KURŞUNLAR BİZİ DURDURAMAZ diye yazıyor ve yazacak.

Askerî resmî geçitlerden birine gidin. O üniformalılar lanetlidir. Bunu yüzlerinde görebilirsiniz. Umuttan yoksun ve silahları ve canice buyrukları dışında hiçbirşeyleri olmayan bu insanların yüzleri ufalarak domuz jambonlarını andırmaya başlamış. Seyredin. Her şeye sahipler. Ülkenin serveti, kurşun geçirmez zırhları, kendi evleri, büyük aileleri, uşakları, banka hesapları, plajları, yatları, 74 yıl sürecek bir hayat beklentileri var—ama umutları yok. Birini sevecek olurlarsa, sevdiklerini sunabilecekleri tek şey omuzladıkları silahlarını doldurup beklemek. Her şeye sahipler ama umut onları terketmiş. Hepsi kendi kendilerinin kabadayısı kesilmiş ama kabadayıların koruyabileceği bir şey kalmamış. Yönetici sınıflar öldürücü sınıflar haline gelmiş.

Öldürücü sınıflar şarkı söyleyemez. Evsizler söylüyor.

Merhamet Ana, Merhamet Ana
Canavarın dişlerini
İliğimize geçirdiği
Bu mutsuz günlerde
Acıdan sarkmış bir seste
Yaşıyorsun Merhemet Ana

Keoropetse Kgositsee

Öldürücü sınıflar yalanlar basıp dağıtıyor, yeni hukukî koşullar icad ediyorlar. Eskilerini papağan gibi tekrarlıyorlar. Küfrediyorlar. Emir veriyorlar. Ama sözlerin bağışı artık yeniden edinemeyecekleri bir şey. Bu yüzden korkuyorlar, aslanlardan, leoparlardan ya da vurulabilecek herhangi başka bir şeyden değil, sözlerden korkuyorlar.

İşte, sömürgecilerin bir zamanlar Ümit Burnu diye adlandırdıkları liman olan Cape Town'un dışında işsiz güçsüzlerin bir başka kampı daha. KTC kampı. Derme çatma bir sığınakta bir yatağın üzerinde bir aile. İşleri ve pasaportları yok, bu da bu yatağın üzerinde bile yasadışı oldukları anlamına geliyor. Daha önce de başka 'sığınak'lardan otuz, kırk kere kovulmuşlar. Anne başka bir ülkedeki başka sürülmeleri çağrıştıran ekose bir etek giymiş. Ayakkapları yatağın altına sıralanmış. Masanın üzerine temiz bir gazete kâğıdı serilmiş. Elbiseler tertipli bir şekilde katlanmış. Birinin üzerinde çiçek desenleri var. Kullanılmış ambalajdan yapılmış bu sığınaktan irticalen bir yuva inşa edilmiş. Ziyaretçilerine bakmıyorlar. Onlardan bir şey ummuyorlar. Hatırlıyorlar. Başka bir şeyi.

Atalar bizi ırmağın tecellisine çağırıyorlar.
Çektiğimiz acının yettiğini bildiklerinden;
Onlar aracılığıyla bir düşün içinde yüzüyoruz, hedefsiz.
Ama ola ki zaaflarımızdan ötürü teslim oluruz
Yavaşça zihinötesinin derinliklerinde kayboluruz diye
Adlarımız sevincin mutlaklığından korunmalı,
Sevgimiz eski alevlere dayanarak sürmeli.
Uzak dünyalar hakında bitmeyen öyküler anlatmak için
Bu paspasın üzerinde toplanmalıyız.
Öykümüze eski bir mirasın görkemini vermek
Sonra da bizden genç olanlara alkış tutmak için
Bu yeterli.

Mazisi Kunene

Ölüler de savaşıyor. Onların suçsuzluğu, katillerin suçuna karşı savaşıyor. Bu öylesine bir suç ki, öldürücü sınıf, kendilerini suçlamakta olan bayrağın renklerine dahi tahammül edemiyor. Ashley Kriel'in cenazesindeki toplum polislerinin Şefinin yüzünü inceleyin. Tabuttan yırtmaya çalıştığı bayrak, Afrika Ulusal Kongresi'nin bayrağı. İnsanların da kâğıt gibi yırtılabileceğine inanıyor. Bir gün evinde olanları yırtıp atmaya başlayacak. KTC'deki kamptaki ailenin aksine artık hiçbir şeyin tadını çıkaramaz. O yeteneğini kaybetmiş. Elleri ancak kavrar ya da burkabilir.

Bir başka cenaze. Bu sefer, Lesotho'da, bir polis baskını sırasında öldürülen AUK üyelerinin. Tabutun ardında yürüyen yaşlılardan birincisi beyaz bir kadın. Yumruğunu kaldırmış. Öylesine kırılgan jesti, ama yine de ilan etmekten geri kalmıyor: Direnişi ve zaferi. Tabutu taşıyanlardan da biri beyaz bir kadın. Yaklaşın. İkisinin de sırtlarını

çevirmek ya da saklanmak için bir nedenleri yok. Nasıl olsa gizli polisin onlar hakkında koca dosyaları var. Bu dosyalara göre onlar, kendi ırk ve vatanlarına ihanet etmişler: teröristleri destekliyorlar; komünistlerle kırıştırıyorlar. Tabutu taşıyanların kılık kıyafeti bile kadının mahkûm olması gerektiğini kanıtlamak için yeterli.

Lütfen yüzüne bakın. Ciddi bir yüz. Şu an kendi vicdanına çok yakın. Yanak yanağa yürüyorlar onunla. O, başka tür bir yurtsuzluk seçmiş; ve sol omzunda tarihin yükünü taşımayı. İnşallah bu fotoğrafı hiç unutmam. Gelecekte çekilmiş bir fotoğraf, barbarlığın öte yakasında.

Bu Johannesburg'da Mayfair tren istasyonu. Bir grup madenci onları eve götürecek bir tren bekliyor. Altın şirketleriyle olan oniki aylık sözleşmeleri sona ermiş. Yeniden yasadışı olmuşlar. Yorgun duruyorlar, üşümüş, yönlerini şaşırmış. Bunlar, topraktan servetin simgesi, simyacıların tılsımlı cevheri olan şeyi çıkartan insanlar. Kardeşleri de elmas için aynı şeyi yapıyorlar. Onlarla yüzyüze kaldığımızda, hiyerarşinin ne anlama geldiğini görmüş oluyoruz. Toprağın altında, en altta, facianın yanıbaşında duruyorlar: ürettikleri ise yalnız en üste gidiyor. Fotoğraf otuz yıl önce çekilmiş.

1985'te Güneş Afrika Sendikalar Kongresi kuruldu. Afrika'daki en büyük sendikal örgüt. 1987'de demokrasi için özgürlük Beyannmesi'ni kabul etti.

Bugün bir grevi ziyaret edin. İşçiler bir konuşma dinliyor. Oturmuş, gözleri kendilerini hitap edilmekte olan sahnede, bir dinleyici kitlesi oluşturmuşlar. İfadelerini daha yakından inceleyin. Her biri kendilerinin de asıl aktörlerden biri olduğunun ve görünmez bir seyirci kitlesinin de onları izlemekte olduğunun farkında. Bu ikinci, görünmez kitlenin içinde kiralık katiller, casuslar, polis şefleri ve muhbirler var. Ama aynı zamanda bu ikinci kitlenin içinde tarihin hapisanesini kırmaya çalışan mahkûmlar da var. O gün gelecek.

ZİNCİR kelimesinin anlamı bağlayan ve birarada tutan olacak. Fermanla değil özgürce seçilen eylemle. "Sanatçı" dedi John Muafangejo, Namibia'dan bir oymacı, "zincirlerle, onları kökünde koparmak için mücadele ediyor". Kökünden kopmak.

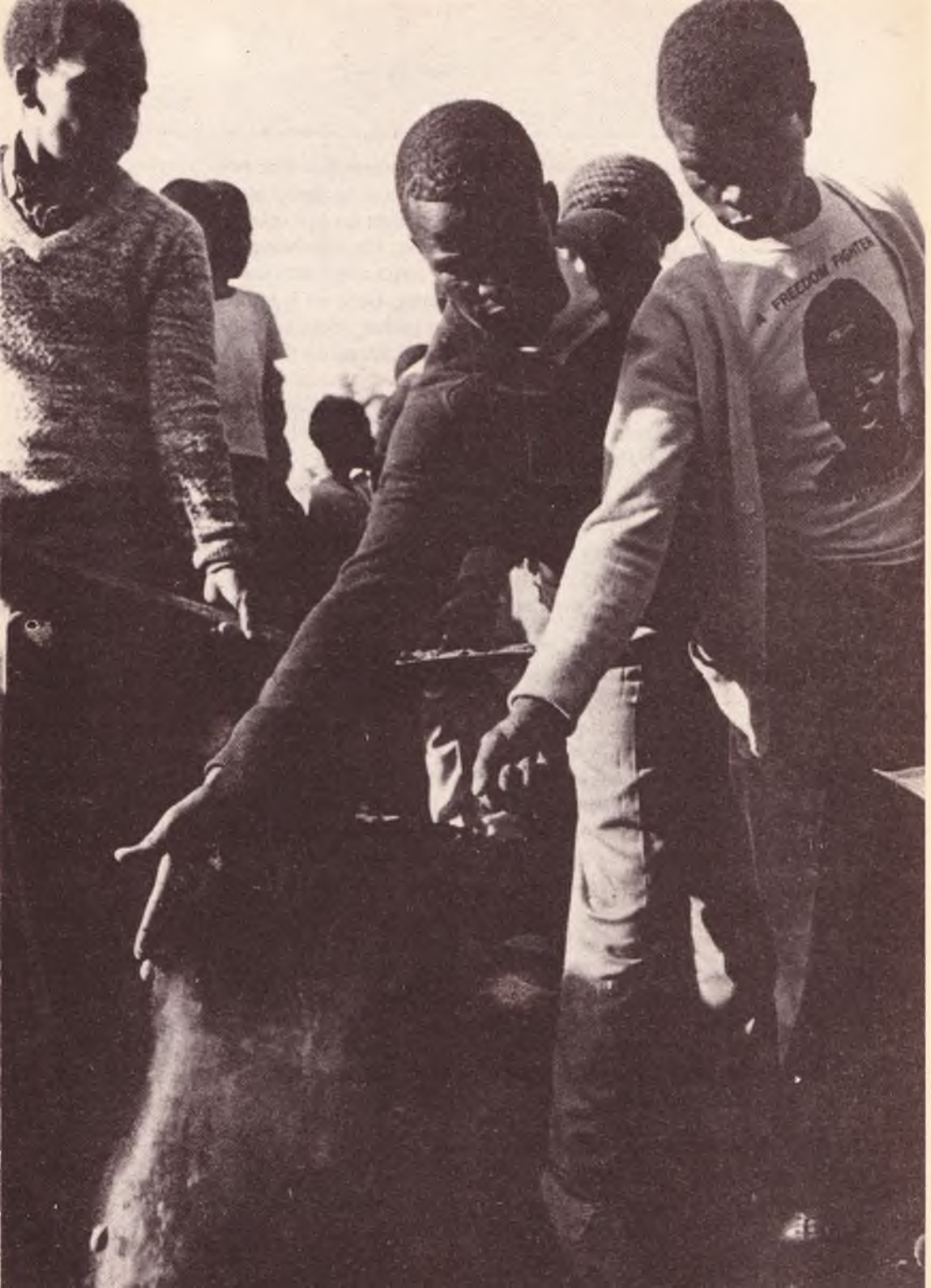
FREEDOM FIGHTER

Aleksandra kasabasındaki konserde bir mola verin. Şair "Jingles" davullar eşliğinde gösterisini yapıyor. Her yerde olan bir görünmez duvarın üzerinden bakıyor. İnsanlara duvarın öte yanında toprağın ufka kadar uzandığını hatırlatıyor. Duvarın ötesine konuşulabileceğini ve bunun işitilebileceğini gösteriyor. Konserden kısa bir süre sonra "Jingles" bilinmeyen silahlı kişiler tarafından öldürüldü. Bu noktada sanat insanı korumuyor.

Bir kız çocuğu, onu götürecek olan arabaya itaklenmekte olan babasının eline dokunuyor. Elinin o jestini hatırlayın. O kendisinden hiçbir şeyin yırtılıp alınamayacağı bir el, çünkü eşlik ediyor, gözden yitmekte olan arabada, hücrede, mahkeme salonunda sözsüz bir eşlik olarak sürüyor. Bu vahşi ayrılık ânında inancın mümkün kıldığı bir birleşme var.

Kuşkusuz, konuşamıyoruz
Kendimiz olarak, birbirimizle.
Hâlâ yirmi metre, bir koridor
Sayısız kilit var aramızda.

Jeremy Cronin

Özgürlük Savaşçısı T-shirtleri giymiş iki genç adam, öldürülmüş yoldaşlarından birinin mezarına veda topraklarını atıyorlar. Başları eğik, çünkü yoldaş sonsuza dek kaybolmuş ve benzeri bir daha asla olmayacak. Geri dönüşsüz. Sevgiyle söylendiğinde dehşet veren bir söz. Ama toprağı atan ellerinin hareketleri kararlı. Biri, atmadan son kez kavrıyor toprağı. Toprağı atmış olan ikinci el ise düz ve gergin. İkisi de ne yaptıklarını tam olarak biliyorlar. Zaten aynı olan umutları bastırılmaz olsun diye, yaşayanlarla ölüleri birleştiriyorlar.

Geri dönüş yolculuğu için herhangi bir renkli dergideki herhangi bir reklam fotoğrafını kullanabilirsiniz. Beklemesiz ekspres servis. Bütün sınıflara açık. Köpekler girebilir. Ama Tarih, hayır.

Çeviren: İskender Savaşır

BİR KÜRT AYDINI: FAKİH HÜSEYİN SAĞNIÇ

Nurdan Gürbilek-İskender Savaşır

İSKENDER SAVAŞIR: Size Fakih deniyor. Herkes sizi öyle biliyor. Bu nerden kaynaklanıyor?

HÜSEYİN SAĞNIÇ: Fakih, Fıkıh'tan geliyor. Fıkıh, dinî şeriat, dinî kanun demek. Ben 3-4 sene medrese'de okudum. Fıkıh kitaplarını okudum. Fıkıh kitapları okuduğum için Fakih ismini verdiler. İsim değil de sıfat olarak Fakih diyorlar. Onun için benim ismim Fakih Hüseyin'dir

NURDAN GÜRBİLEK: Hangi medresede okudunuz?

CEVAP: O zaman medreseler bugünkü şekilde yeterli değildi. Yani Kuran Kursu filan yoktu. Yasaktı. Dağlarda imamlar medreseler kurmuşlardı. Üç, beş, on talebe alacak şekilde. Oralarda okuduk.

İ.S.: Tamamen yasak koşullarda...

H.S.: Kaçak, yasaktı.

N.G.: Kaç yılında?

H.S.: 1941-1946 senesiydi.

İ.S.: Savaş yılları...

H.S.: Savaş yıllarında, evet. Hatta '38'de başladım da... '38'de evde okudum. Kuran'ı. Ondan sonra '39'da başladım, '40'ta, '41'de medreselere gittim. Orda 4-5 sene okudum.

İ.S.: Fıkıh bilgisi dışında ne tür bir eğitim veriliyordu orada.

H.S.: Şimdi, bütün bilgiler dinî bilgilerdir. Tarih dersleri yasak. Coğrafya dersleri yasak. Sosyoloji dersleri yasak. Matematik hiç yok. Gizli gizli yazı öğreniyorduk. Yazı da dediğimiz Arapça yazı. Türkçe yazı hele, hiç yoktu o zaman. Arapça yazı öğreniyorduk. Ayrıca, namaz nasıl kılınır, oruç nasıl tutulur, Allah nasıl tanınır. Bundan sonra tabii İslam Hukuku var, Ticaret Hukuku, Ceza Hukuku, efendim, Devlet Hukuku... İslam Dini diğer dinlere benzemiyor. Çünkü hukuk ile din aynı kitapta. Onun için o medreselerde hem İslami hukuk, —tabii İslami hukukun dışında herhangi bir hukuk okutulmazdı— hem ibadet şekilleri okutulurdu. Bundan başka Tefsir dersleri vardı. Hadis dersleri vardı. Bir de, biz medresede sarf, nahiv (dilbilgisi), mantık, felsefe, istiare (karşılıklı konuşma) ve buna benzer dersler okuyorduk. Fakat ben sarf, dilbilgisi, felsefe ve mantık fazla okumadım. En çok Fıkıh kitaplarını okudum.

İ.S.: Peki hocalar ve imamlar Türk müydü, Kürt müydü?

H.S.: Kürt. Kürtçe ders veriliyordu. Yani kitaplar Arapça. Arapça okutuyor ve Kürtçe tercümesini yapıyor.

İ.S.: Türkçe hiç söz konusu olmuyor bu eğitimde...

H.S.: Yok canım. Türkçe bilen yoktu. O zaman Türkçe hiç yoktu da, memleketin büyük bir kısmında, askerlik yapanlar Türkçe bilebilirlerdi. Zaten şimdi de askerlik yapmayanlar Türkçe bilmezler.

N.G.: Türkçe nerden öğrendiniz?

H.S.: Bana merak saldı. Haddizatında ben Türkçe'yi öğrenmedim. Osmanlıca'yı öğrendim. Tabii o zaman medresede gizli gizli tarih kitaplarını okuyorduk. Efendim, tarih kitapları da Arapça yoktu elimizde. Arapça tarih kitapları bulamıyorduk. Osmanlıca tarihler vardı. Gerçi Osmanlıca okumak da yasaktı. Yani eski yazı yasaktı. O Osmanlıca kitaplarını bulup, hikâye kısmını okurduk. Bazı vezinler vardı. Meselâ Siret-i Nebi Siyer- gibi kitaplar, efendim, Ebu Müslim Horasani'nin kitapları, Battal Gazi gibi eserler vardı Osman-

lıca'da. Bunları okuyorduk ve Osmanlıca'yı öğrendik. Ben askere gittiğimde arkadaşlarımla Osmanlıca konuşuyordum. Ve ordan artık Türkçe'ye geçtik. Türkçe'yi askerde öğrendim. Yeni yazıyı da aşağı yukarı öyle. Bizden bir akraba askere gitmiş gelmişti, yazıyı öğrenmişti. Yazının alfabesini bana yazdırdı. 29 harfi yazdırdı. O 29 harf, hangisi hangisinin yanına gelirse ne oluyor, yani Arapça okumam vardı. Ordan da bu yaziyi köydeyken öğrendim. Öğrendim, hatta, abim askere gitti. Efendim, Bitlisli bir eskici, yani eski ayakkabı tamir eden birisi geldi. Efendim, abime mektup yazacağım. Kürtçe yazsam olmuyor. Zaten o zaman Kürtçe'de yazamazdım. Kürtçe'yi Arap harfleriyle yazabiliyordum. Arap harflerini de abim bilmiyordu. Efendim bu sefer Türkçe'sini Bitlisli verdi bana, o da yazı bilmiyordu, ben yazı öğrenmişim, iki harfi bir araya getirebiliyorum da, o hiç bilmiyor. Bu sefer isteğimi Kürtçe olarak ona söyledim. O Türkçe olarak bana dikte ettirdi ve ben yazdım. İlk mektubu abime öyle gönderdim. Tabii askere gittikten sonra Türkçe'yi geliştirdik.

N.G.: Sizin medreseye gittiğiniz yıllarda, civarda ilkokul var mıydı?

H.S.: İlkokul yok. İlkokul olsaydı, Türkçe'yi öğreneceektik, yazıyı öğreneceektik. O zaman benim medreselere gittiğim sıralarda Bitlis'te ilkokul var, ortaokul yok, vilayet merkezinde.... Muş'ta bir ortaokul yeni açılmış. Nahiye merkezinde, ben artık medreseden çıkacağım sırada bir okul yapıldı. Yani okul yoktu memlekette.

İ.S.: Askere '46'da mı gittiniz?

H.S.: '46'da gittim.

İ.S.: O sırada 3 yıl değil mi, askerlik?

H.S.: 3 yıl.

İ.S.: Peki, bütün bu İslami gelenekle ilişkiniz daha sonra nasıl değişti?

H.S.: Efendim, bu medresede ben tam problemli talebeydim. Hocama çok anormal sorular sorardım. Tatmin olmuyordum. Efendim, evvela bir İncil'i kötülüyorsunuz derdim. Fakat, bir İncil'den bize ders verin, bakalım İncil nedir? Efendim, Kuran bahsediyor. Kuran bahsettiğine göre İncil artık Fıkıh dalı olmuş. İyi ya! Fıkıh dalı olmuşsa fikirlerini biz de görelim, nedir? Biz onun mukayesesini yapalım. Vay, sen Hıristiyan oldun. Bir dayak atardı... Efendim, ikinci bir şeyim, Hocam hiç olmazsa İslam tarihini, doğru dürüst bir İslam tarihini okuyalım. Bir İslam tarihi nedir, ne yapmışlar, ne etmişler, ne gezmişler bunu bilelim, o konuda bize ders verin, bizi aydınlatın, derim. Vay efendim sen filozof mu olacaksın, filozoflar zaten hep kafirdir. Kafir, gâvur olursun deyip ikinci bir dayak. Yani açılmak istiyordum. Önümde büyük bir

set vardı, bir türlü açılamıyordum.

Askere gittim askerde de açılamadım. Askerden geldikten sonra, '49 senesinde '50 senesinde, '49 senesinin kışında askerden geldim, '50 senesinde artık yazıyı bugünkü şekliyle biraz öğrenmiştim. Okuyabiliyordum. Askerde normal olarak gazete okuyordum. 1950 senesinde elime lise kitapları geçti; jeoloji, sosyoloji, felsefe, astronomi ve genel coğrafya. Bu 5 kitap, birisi bana verdi. Ben o kitapları okuyunca kendi kendime "yahu, okulda bunlar okutuluyor da bunlar nasıl dünyayı böyle eline alamıyorlar. Nasıl olur da bu genel coğrafyayı hakkıyla bilen herşeyi bilmesin." Yani bizim okuduğumuz medresedeki kitaplar ile lisede okutulan kitaplar çok acaip. Bunları, sabaha kadar okuyor, çözmeye çalışıyor ve o gün için, bulduğum büyük bir define olarak kabul ediyordum. Yani bizim tahsilimiz öyle oldu.

İ.S.: Peki bu kadar çabuk bir kopuş oldu mu? Yani lise kitaplarını okumakla, bu medresenin yaratmış olduğu zihniyet ya da inançtan koptunuz mu?

H.S.: Tabii, tabii, rahat olmadı. Rahat olmadı da, o zaman 1950'den sonra evvela bir miktar okudum. Efendim o sıralarda Yeni Sabah gazetesi çıkıyordu. Yeni Sabah gazetesini okuyordum. Sonra beni tatmin etmedi, Cumhuriyet'e dönüş yaptım. Ve Cumhuriyet okumaya başladım, 1980'e kadar, hep Cumhuriyet okuyordum. Fakat asıl benim medreseden kopuş ve daha başka bir dünya görüşüne çıkışım şöyle oldu. 1956 senesine kadar imamları hep sorguya çekerdim, bir sürü sorular sorardım. Onlar, bana birşey verecekler biliyordum. Baktım bir türlü birşey vermediler. '56 senesinde başladım dinleri incelemeye. Genel dinleri. Efendim, bu genel dinlerin içerisinden, mezhepleri, efendim bütün İnciller'i, bugün mevcut olan 4 tane İncil'i ve o İncil'e bağlı olan mezhepler, Kuran ve Kuran'la ilgili olan İslamî mezhepler, Hindilerin Mukaddes Kitabı, onların mezhepleri; efendim Zerdeştliği, yani İrani peygamber veya Kürt peygamber —tabii Zerdeşt'in mukaddes kitabı Zend Avesta eski Kürtçe'nin bir yazılışıdır— bunları ve bunlarla ilgili mezhepleri inceledim. Tabii bu arada, ondan daha eski, yani bugün kitabî din kabul etmediğimiz Şamanizmi, efendim totemi, Kelam'ı bunları inceledim. Eski firavunların Akhenaton'u inceledik ve biraz dünyaya açılabildik. Dinlerin ne olduğunu, mezheplerin ne olduğunu öğrendik. Ve artık bir genel görüşe sahip olmuş olduk kendimize göre tabii, dar çerçeve içinde.

N.G.: Kürtçe üzerine ne zaman çalışmaya başladınız?

H.S.: Bu da '50'den sonra. 53'te olacak hatırımda kaldığına göre, Cemal Abdün Nasır bir Kürtçe radyo açmıştı Mısır'da ve orada Kürtçe ders veriliyordu; radyo istasyonunda. Bunu muntazam olarak dinliyordum. Birçok kelimeleri not ediyordum. Orada geçen cümle kaidelerini not ediyordum. Birgün bunlar

lazım olur, niye her dilde büyük kitaplar olsun Kürtçe'de niye olmasın diye. Yani bu dinleri araştırma ile dünyayı araştırma ile beraber, Kürt dili üzerine çalışmalar yapıyorduk. Ve evime gelen ya da karşılaştığım misafirleri bir türlü siyasi konular ve bu din hakkındaki araştırmalarım üzerinde tartışmaya getiremiyordum. Fakat dil üzerinde tartışmaya rahatlıkla getirebiliyordum. Filan kelime nasıl kullanılabilir, filan kaide nasıl olur. Bunları devamlı olarak tartışabiliyordum. Bazen öyle oluyordu ki sabahlara kadar, bu dil üzerinde tartışıyorduk. Bunu anti-parantez söyleyeyim, genel olarak o medresede okuyanlar çok iyi Kürtçe bilirler. Okulda okuyanlar ise Kürtçe bilmezler. Çünkü onlar Kürtçe ders görüyorlar, medresede okuyanlar. Evet Arapça kitaplar, ama Kürtçe'ye tercüme etmek suretiyle hoca onlara söylüyor. Malûm ya, kelime öğretmek, cümle öğretmek, cümle kaidelerini geliştirmek imamların bir vazifesi oluyor. Onun için onlar çok iyi biliyorlar. Ben de onlarla karşılaştıkça, başka yerde faydalanmadan onlardan, bu dilden faydalanayım düşüncesiyle onları devamlı olarak dil üzerine tartışmaya çekiyordum.

İ.Ş.: Peki bütün bu süre içinde, 50'lerde, askerden önce fiili olarak ne yapıyordunuz? İş güç...

H.S.: İş güç olarak marangozluk yapıyordum. Bir de inşaatçılık yapıyordum. Sonbahardan başlayarak kış ve bahara kadar marangozluk yapıyordum, bahar olunca birkaç bina tutuyordum. İşte onun duvar ustalığını, betonunu, sıvasını falan, sonbahar geldiği zaman doğrama işi başlardı. Başlardım o sefer doğramacılığa, benim inşaatçılık ve doğramacılık üst sanatım. Evin geçinmesini onunla temin ederdim.

İ.Ş.: Bütün din araştırmalarını ve okumaları tamamen yalnız, kimseyle konuşmadan mı yürütüyordunuz?

H.S.: Büyük bir kısım yalnız. Anti-parantez bunu söyliyeyim, bu arada bu dinleri çok iyi bilebilmek için bir de Spiritzmi, Spiritüalizmi, Manyetizmi öğrenmeye çalıştım. O zamanlar Bedri Ruhselman'ın dergileri falan çıkıyordu, Ruh ve Madde. Efendim ona benzer bir sürü kaynak vardı.

N.G.: Bunları hangi dildeki kaynaklardan takip ediyordunuz?

H.S.: Arapça, Farsça, Kürtçe, Türkçe. Mesela İnciller, bahsettiğim 4 İncil de o zaman Kürtçe'ye tercüme edilmişti. Beyrut bilim ve din adamları tarafından İnciller'i Kürtçe'ye tercüme etmişlerdi. İnciller'in hem Kürtçe'si, hem Türkçe'si, hem Arapça'sı vardı yanımda. Hazreti Süleyman'ın vecizeleri de öyle. Kitaplar mevcuttu. Hani Arapça'yı iyi biliyordum. İyi değil de, bugünkü Türkçe kadar bilmiyordum da, fakat anlayabiliyordum. Farsça'yı anlayabiliyordum. Türkçe'yi biliyordum falan. Bu üç-dört dilin karışımından yeteri kadar kitap bulabiliyordum.

İ.S: Dinler söz konusu olduğunda, bunu çok iyi anlayabilirim de, beni çok şaşırtan, mesela şimdi sizden Zend Avesta'nın dilinin Kürtçe'nin atası olduğunu öğrenmiş oldum, demin söylediklerinizden. Ben Zend Avesta'nın Farsça olmayan bir dilde yazılmış olduğunu bilirdim de, ben dilbilim tahsil ettim, Kürtçe olduğunu bilmezdim.

H.S.: Biliyorsunuz ki burada bir Med ile Pers meselesi vardır. Pers, bugünkü Farsiler'in dedeleri ya da öncüleridir diyelim. Med de Kürtlerin babasıdır.

İ.S.: Onların dili hakkında kalmış yegâne kaynak galiba Zend Avesta.

N.G.: Birçok Batılı kaynak bu dilden Avesta dili olarak söz ediyor.

H.S.: Burda artık tarihleri ortadan kaldırmak meselesi var... Efendim bir talebe Arkeoloji'de okuyordu, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde. Patnos, Urartu hafriyatına gelmişler. Efendim sonbaharın geldi, gittiler. Giderken bana uğradı talebe arkadaş, "bir isteğin var mı Ankara'dan" diye. "Tamam" dedim "isteğim var". Dedim ki "nasıl olsa bu sene yapmış olduğunuz kazıyı kışın size ders verecekler. Bunu zorla hocanızdan sorun: Urartular kimdir ve onların ahfadı, onlardan geri kalan kalıntıları kimlerdir?. Fakat çok ısrar et buna" dedim. "Oldu" dedi.

Ertesi sene baharın genç kazıya geldiler. Arkadaştan sordum. Dedim ki "ne yaptınız?" "Aynen manzarayı anlatayım" dedi. "Bu Urartular'ın dersine geçince hocamdan sordum bu Urartular kimlerdir? Anlattı Urartular'ın medeniyetinden. Peki dedim hocam, bunların ahfadından, bunların sülalesinden kimler kalmıştır bugün yeryüzünde, yoksa bunlar tükenmiş mi?

Tükenmiş olur mu, dedi. Elbette ki var. Hani bu Van, Van Gölü havzasında yaşayanlar var ya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, onlardır. Türkler mi hocam, dedim. Yok yavrum, Türkler değil, dedi. Hani Van Gölü havzasında, Bitlis'te, Van'da, Diyarbakır'da yaşayan bir topluluk var ya onlar.

Türkmenler mi hocam?

Yok yavrum. Türkmenler değil. Hani bu Siirt'te, Mardin'de yaşayan topluluk var ya.

Araplar mı hocam?

Yok yavrum, yok.

Hocam dedim bilmiyorum...

Yavrum, şu Dağlı Türkler dediğimiz Kürtler var ya..."

O hocanın hayatı böyle gözlerimin önünden geçti de. Hayran kaldım. Bir

türlü ilimden ayrılmak istemiyor. Siyaset de onu zorluyor.

İ.S.: Siz o zaman, Arap dilbilim geleneğine hakim olmalısınız. Gerçi okulda sarf, nahiv okumadım dediniz...

H.S.: Ee, biraz okudum da, fakat öyle geliştirmedim tam. Hani şimdi bu karıştırdığım kelimeler, Osmanlıca'dan Arapça'dan falan karışık bir şekilde. Arındıramıyorum bir türlü dilimi, arındıramadım.

İ.S.: Peki, bir süre çok yalnız götürdünüz çalışmanızı. Kendinize muhatap bulmaya başlamanız, işte bir takım talebelerle konuşmaya başlayabilmeniz ya da bir çevre edinmeye başlamanız... ne zaman oldu?

H.S.: '60'tan sonra.

İ.S.: O süreci biraz anlatabilir misiniz?

H.S.: '60'tan sonra bu sefer iki konuda, böyle çevre ile ilgilendim.

Birisi medrese ile. Muhakkak talebe kısmı. İkincisi ise üniversite ile yine talebe kısmı. Efendim, Nurculuk yeni gelişiyordu veya yeni yeryüzüne çıkıyordu. Şimdiye kadar yeraltında çalışırlardı. Fakat '50'den sonra yavaş yavaş gelişmeye başladı. '60'dan sonra daha da gelişti. Nurculuk. Bu Süleymancılık falan filan da o zaman yoktu ya da bu memlekette yoktu. Fakat Nurculuk vardı, gelişiyordu; Nurcular, doğrudan doğruya medresedekiler, bir de üniversitedekiler, benimle konuşmaya gelirlerdi. 1960-1961 ile 1971 seneleri arasında en çok.

N.G.: Yayınlanmış birşey yok ama değil mi, çalışmalarınızdan?

H.S.: Yok. Efendim o zaman diyalektik denilen bilim, Türkçe'den çok daha önce Arapça'ya tercüme edilmişti. Bugünkü dialektiğin, felsenin temel ilkeleri niteliğinde bir-iki kitap Arapça'da okumuştum. Dialektiği biliyordum. Arkadaşlarımız, yani bu üniversite seviyesindeki talebeler sosyalizme doğru açılmış fakat dialektiği bilmiyorlardı. Ve en çok üniversite talebeleri o konuyu öğrenmek için gelirlerdi, Tatvan'da bir adam dialektiği biliyor diye... Artık diyalektik pek denilmiyor da, sosyalizmin temel bilimi deniyordu. Onlar gelirdi ve diyalektik üzerine tartışmalar yapardık. Tabii bu arada medresedekileri fırsat buldukça dil meselesine gene çekiyordum. Fakat üniversiteden gelenleri dil meselesine çekmiyordum. Çünkü onlar dili bilmezlerdi, onlarla yalnız diyalektik ve sosyal bilimler üzerinde tartışmalar yapıyorduk. Ve bu sosyal bilimlerin niteliğini, yani sosyo-ekonomi, sosyoloji falan üzerinde tartışıyorduk. Fakat esas mesele diyalektik meselesindeydi. Tabii bu diyalektik eserleri de Türkçe olarak hatırımda kaldığına göre 1967'de elime geçti. Tabii evvela aklımda kaldığına göre *Felsefenin Başlangıç İlkeleri* elime geçti,

sonra *Temel İlkeler*, sonra diğer bazı eserler elime geçti. '71'de, Diyarbakır sıkıyönetiminde. Tabii o zamanki sıkıyönetim bugünkü şeklinde değildi. O zaman bir kamp niteliğindeydi. Efendim, geniş bir bahçe oldukça, geniş binalar. Tabi haliyle işkence filan yoktu. İstediğimiz kitabı içeri alabiliyorduk. O zaman işte, talebe arkadaşlarla dialektiği seminer yapıyorduk. Artık Türkçe olarak. Zaten 67'den sonra başladılar eserler çıkmaya.

İ.S.: Ben biraz yine daha geriye dönük birşey sormak istiyorum. Şimdi siz medrese eğitimi gördüğünüz sırada herşey Kürtçe cereyan ediyor. Ama, eğitimde tamamen İslamiyete dayalı, yani mesela bir Kürt milliyetçiliğine kaynaklık edemeyecek, kendi evrensellik iddiası olan bir ideoloji çerçevesinde cereyan ediyor. Daha sonra onun içinden sizin sosyalizme yönelişiniz var. Kürt hareketlerinin doğuşu var. Bu İslamiyetin içinden çıkış, bu kopuş hem sizin açınızdan, hem de başkaları açısından nasıl oldu? Yani bir anlamda şöyle birşey benim aklıma takılıyor. Türkiye devletinin lise kitapları elinize geçtiği zaman, aynı zamanda Türkçe aracılığıyla İslamiyet'ten kopuş da gerçekleşmiş oluyor, bu biraz çelişkili...

H.S.: Evet, çelişkili, ben de nasıl olduğunu bilemiyeceğim. Fakat böyle herşeyi zıtlığıyla ispatlamaya çalışır bir niteliğim vardı. Kendiliğinden gelme mi diyeyim... Efendim, bir adam lehinde birisi bir konuşma yapsaydı, onun aleyhinde de konuşma yapan birisini bulur ve ondan o adamı öğrenmeye çalışırdım. O leh ve aleyhleri bir araya getirmek suretiyle o adamın hakkında bilgi edinirdim. Zaten benim dinleri araştırmaya sevk eden şey de bu. Efendim Kuran ne diyor, Avesta ne diyor, Tevrat ne diyor, İncil ne diyor? Bunu karşılaştırmak suretiyle kendime göre bir yol, bir bilim geliştiriyordum. Sadece öğrenmek, sadece öğrenmek. Burada bir hatıratımı anlatayım. Birgün çok derin bir din adamıyla sohbet ettim. Henüz bu araştırmaya başlamadan önce, yani arıyordum, dünya ile temas etmeye çalışıyordum ama bulamıyordum. Bir din adamından şöyle bir soru sordum: Dedim "burada ben veya herhangi bir adam Moskova'da dünyaya gelmiştir. Bu adam kalktı, büyüdü, dünyayla temasa geçti. Ha bu dünyanın bir sahibi var, bu dünyayı yaratan birisi var. Bir varlık var ki dünyayı yaratmış. Bunu bulmak rahatur. Bunu buldu. O zaman acaba bu yaratık insanlarla temasa geçmemiş midir? Araştırdı, dinî kitaplar buldu. En son hangi kitap gelmiş. Kuran gelmiş. Bunu da buldu. Müslüman oldu. Eğer İncil'in hükmü iptal olmasaydı Kuran gelmezdi. Şu halde Kuran gelmiştir. Onun hükmü iptal olmuştur, faraza Kuran'ı kabul etti. O zaman uygulamak için Müslümanlar'ın arasına gelmeye çalıştı. Geldi, Alevilerle karşılaştı. Aleviler'den sordu "Sizin dininiz ne?", "Müslüman", "Kitabınız ne?", "Kuran". Adam aradığını buldu. Alevi oldu: Ve adam kendisini kurtarmış mı? Hani bir Müslüman mıdır, değil midir? "Hayır, değil." Sünnilerle karşılaşamadı da Alevilerle karşılaştı. Ve adam niye kendisini kurtarmadı? O,

benden, senden niye daha iyi olmasın? "Olmaz be akılsız," dedi. "Eğer Cenabı Hak onu doğru yola getirmiş olsaydı Alevilerle karşılaştırmazdı. Sunnilerle karşılaştırırdı. Onun için bu kurtulmuş ehli sayılmaz."

Bütün bunlar üzerine kendim artık mecburi araştırmaya girdim. Bu araştırmayla dünyayla temasa geçmiş oldum. Bu arada genel olarak medresede okuyanların Cumhuriyet döneminde, daha öncesini bilmiyorum, Cumhuriyet döneminde medresede okuyanların büyük bir kısmının dinin esasları üzerinde bir dünya görüşleri vardır. Büyük bir kısmı, %60, sosyal meselelere yakınlıkları vardır, fakat dini çerçeve içinde olmak kaydıyla. Bunu da ilave edeyim. Birçok sebeplere dayandırmak suretiyle, yani bu imam hatip okullarının açılmasıyla çoğaltılmasının birçok sebepleri var. Fakat sebeplerden birisi de bu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan dini medreseleri frenlemek içindir. O medreselerden çıkanların büyük bir kısmı ilericidir.

İ.S.: Şimdi Nurcular'la '60'ların başında tartışmaya başladım dediniz. Sizi, herhangi bir noktada kâfir ilan etmediler mi?

H.S.: Haaa. Haa. Ben çok kâfir olmuşum. Bir şey size arzedeyim. Daha da çok acaip. 1954 senesinde bu binayı yaparken, ha bu binanın alt katını yaparken, orada çok afedersiniz içerde tuvaleti yaptım. Meğerse bizim buraların genelinde, şehirlerinde ilk olarak evin içinde tuvalet yapan ben olmuşum. Ben bu tuvaleti yapmakla kafir oldum. Efendim nasıl oluyor, bu aynı Hıristiyanlar gibi, Ermeniler gibi, —tabii o zaman Ermenileri bilirler, onlarla iç içe yaşıyorlar. Meğersem onların köylerinde tuvaletleri içerdeymiş— artık dışarıya çıkmıyor, hemen başının ucunda kendi ihtiyacını görüyor. Bu kâfirdir, bunun evine gitmek doğru değildir. Ondan sonra her araştırmam, yeni bir kâfir, yeni bir kâfir; şimdi de unutuldu benim kâfirliğim. Ben hep kâfir olmuşumdur.

İ.S.: O zaman yine daha yakın zamanlara gelelim. '60'larla birlikte, Türkiye'de ve bu memlekette sol cereyanlar kendini tarif etmeye, kurmaya, gelişmeye başladı. Onlarla nasıl bir ilişkiniz oldu? Üniversite öğrencileriyle?

H.S.: Yanlış olmazsam, onlar beni buldular. Sosyalizmin esasını bilen, halktan birisi varmış diye üniversiteye bu dağılmış ve onlar, bilhassa bu memleketin talebeleri, Diyarbakır, Bingöl, Elazığ, Bitlis, Van, Hakkari, bu civarın talebeleri beni bulmaya çalıştılar. Efendim 1968'de ise Kürdistan Demokrat Partisi olarak bir örgüt ele geçti. Bu arada beni de yakaladılar. Benim de ismim örgüte karıştı. Ancak o konuda ben tevkif olmadım. Serbest bırakıldım. Fakat ifadem alındı, Diyarbakır'a götürüldüm. Diyarbakır'da dava açılmak üzere iken tehlikeli buldular, bunu Antalya Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevkettiler. O zamanlar böyle güvenlik mahkemeleri yoktu. Ben de artık her ayda

bir Antalya'ya gidip mahkemeye gelirdim. Bu arada gelirken giderken Ankara'dan geçerdim. Ve Ankara'ya gittiğimde birçok talebeler beni bulurlardı. Bu bir. Fakat bundan daha öncesi var, 1964'te, 1964'ün son günlerinde, '65'in başında benim kitaplarım yakalandı. Bu Kürtçe kitaplar, bir sürü edebi kitaplar vardı. Ehmede Xani gibi eski bilim adamlarının edebi kitapları vardı. Bir de bir iki tane Fıkıh kitabı Arapça, bir iki fıkıh kitabı Kürtçe vardı falan. Bunlar ceman 20-30 parça kitap yakaladılar. Ve bunun üzerine Kürtçü diye tevkifimi kestiler. Ben de teslim olmadım. Ankara'ya gittim. Bu 1964-65 senesinde ordaki üniversite camiası içersinde kaldım. O zaman da Doğan Avcıoğlu'nun kontrolünde Sosyalist Kültür Derneği açılmıştı ve her hafta bir konferans veriyordu. Fevzi Çakmak Sokağı'nda bir yerdeydi. Devamlı olarak oraya giderdim. Böylelikle İşçi Partisi'yle tanışmış olduk. Tarık Ziya Ekinci falan beni aldılar, merkeze götürdüler. Merkezde de bir sürü ilerici talebeler vardı. Zaten bazılarıyla burda tanışmıştık. Bazılarıyla da yeni tanıştık. O zaman geniş bir çevrem oldu. Bir de bizim Bitlis, Siirt ve Van talebelerinin devamlı olarak gittikleri, Cebeci'de bir kahve vardı. Beni 15 günde bir, 20 günde bir o kahveye davet ederlerdi. Orda da bir nevi konferans verirdik. Ve bir sürü yeni talebelerle karşılaştık. Böylelikle artık talebelerin içersinde haşır neşir olduk. Bazı şeyleri onlardan öğreniyordum. Bazı şeyleri onlara veriyordum. Böylelikle geliştirdik.

N.G.: Siz ne tür konferanslar veriyordunuz?

H.S.: Sosyal.

N.G.: Ama Kürtler ya da Kürt kültürü üzerine değil?

H.S.: Kürt tarihini de arada sokardık.

N.G.: Ama doğrudan değil galiba.

H.S.: Doğrudan değil. Doğrudan değil. O kadarını yapamazdık.

N.G.: Böyle bir talep yok muydu?

H.S.: Ara sıra soru sorulurdu. Kısa olarak cevap verirdik.

İ.S.: Peki sonraki tutuklanmanız nasıl oldu?

H.S.: İlk tutuklanmam, herhangi bir örgütle ilgili değilim. O sıralarda benim kardeşim Bilecik'e gitmişti. Bilecik'te Birinci Cihan Savaşı'ndan kalma bir halamız varmış, orda o sene malumatını aldık, kardeşim onu görmeye gitmiş. O sırada da burdan takip edilmiş. Efendim, meğerse bir araba silah ordan gelip Barzani'ye gidecekmiş. Kardeşim de onu devralmaya gitmiş. Efendim onunla karşılaşmamış. Efendim onun için Bilecik'e gitmiş. Burda beni tevkif ettiler, ordan da onu tevkif ettiler. Tabii ben teslim olmadım. Efendim, onu

orda yakalayıp buraya getirdiler. Tabii ne öyle bir silah var, ne kimsenin haberi var. Efendim, bir sene kadar, 7-8 ay kadar öyle firar kaldım. Çocuklar 4-5 yaşlarında idiler. O müddetten sonra buraya geldim. Birkaç gün evde kaldıktan sonra gittim teslim oldum. Efendim, kitapları da incelemeye göndermişler. Hiç kimse Kürtçe'yi okuyamamış, yani hangi bilirkişiye vermişlerse, kişi "bunu inceleyemeyiz, ne olduğunu bilemeyiz," demiş. Bu sefer mahkemede benden sordular. Ne olduklarını söyledim. Mesele değil, şu, şu, şu kitaplardır. Tabii iki ay kadar içerde kaldım. Meğerse benim firarlığım sırasında, 1965'lerdeki firarlığın sırasında, Kürdistan Demokrat Partisi, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi kurulmuş. Efendim birkaç arkadaş tarafından. Ve bu çalışmaya başladı. 1968'de yakalandıklarında benim de ismim onlarla beraber oldu. Ancak onlardan 12 kişiyi tevkif ettiler. Biz 4 kişi dışarda kaldık. Dışarda mahkemeye gider gelirdik. Ve neticede ceza verdiler. Sonra Yargıtay bozdu. Sonra da Devlet Güvenlik Mahkemesi o sıralarda kurulmuştu '71'de, '72'de, '73'te kurulmuştu, Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne gittik. O sırada Ecevit'in affı çıktı ve öyle ortadan kaldırıldı. Yani böyle bir durum oldu.

İ.S.: Kürtçe kitaplardan bahsedildi, yazılı bir Kürt edebiyatının olduğu dönem hangi dönem?

H.S.: Efendim, bu eski Kürtçe dediğimiz, bu Zend Avesta'nın yazılmış olduğu eski Kürtçe bugünkü Kürtçe'ye benzer, bugünkü Kürtçe onun tekamüllü şeklidir. Fakat derseniz bugünkü Orhun Kitabeleri'nden birşey anlayamıyoruz. Bugünkü Türkçe'nin onun tekamülü olduğu deniliyor. Kürtçe de öyle, Zend Avesta'nın tekamül edilmiş, yani Medler'in dilinin tekamül edilmiş şeklidir.

Ve burada bir Kürt alfabesi denilen bir alfabe vardır. Yani Hiyeroglif çiviyazısı, biliyorsunuz ki çiviyazısı bir Mezoptamya yazısıdır —Kürtler de Mezopotamyalıdır, belki Kürtler bunu icad etmiştir, belki de başka bir kavim icat etmiştir, fakat Kürtler kullanmıştır her halükârda, çünkü Mezopotamya'nın sakinlerinden birisi de Kürtler'dir. Hem de, etkin olanlarıdır. Efendim, bu yazılar zamanın şartlarına kafi olmadığı sıralarda, artık dünya mecburi alfabeye geçmiştir. Bazı Kürtler de alfabeye geçmişlerdir. Kürt alfabesi denilen bir alfabe çıkartmışlardır. İlk Zend Avesta da bu alfabeyle yazılmıştır. Bugün bu alfabe mevcuttur. Maalesef elimde yoktur. Ve buna da Kürt alfabesi denilmektedir. Bugün Yezidi denilen bir İslami mezhep vardır. Onların elinde mevcuttur. Elan, bu alfabeyle okuyorlar. Ancak onlar bu alfabeyle mukaddes kitaplarını okurlar. Yani dünya şeylerini bu alfabeyle yazmazlar. Tarihini hatırlayamayacağım Musa Anter isminde bir arkadaş bir sözlük neşretmişti. Bu sözlükte de bu alfabenin bir kısmı vardı. Yani alfabenin şekilleriyle, bugünkü Türkçe alfabesiyle karşılaştırmıştı.

Tabii, İslamiyet'ten önceki dönemlerle ilgili bilgimiz, yani böyle derme çatma bilgilerdir. İslamiyet'ten sonra, 700 yıllarında veya bundan 700 yıl önce, 1200 yıllarında Kitab-ül Cılve ve Mushaf-ı Reş (Kara Kuran) denilen, —Yezidilerin Mukaddes kitaplarıdır ikisi de ve Kürtçedir— yazılmıştır. Ondan önce bir esere rastlanmıyor Kürtçe olarak. Bugünkü Kürtçe'yle yazılmış ilk eserler 1200 yıllarındaki bu eserlerdir.

N.G.: Bunlar Kürt alfabesiyle mi yazılmış?

H.S.: Arapça alfabesiyle. Eski Kürt alfabesiyle yazılmıştır Kitab-ül Cılve, fakat elime geçmemiş. Benim elime geçen Arapça alfabesiyle olan kısımdır. Bugün de yeni alfabeyle Avrupa'da yazılmış hem Kitab-ül Cılve, hem de Mushaf-ı Reş, ama elime geçmemiş. Arapça alfabesiyle okumuşum o kadar.

Efendim bu İslam Ansiklopedisi'nde, bu diğer Kürt şairlerinden bahsettiğinde, Mushaf-ı Reş'ın yazıldığı senelerden daha önce, yani 1000 yıllarında, 1050 yıllarında bir tarih geçiyor. Fakat son zamanlarda elimize geçen bazı eserlerle pek tekabül etmiyor. 1500-1600 yılları arasında yazılmıştır o eski edebiyat eserleri. Onlar da Melaye Cızîrî adlı 300-400 sayfalık bir divan, Elî Herîrî, onun da büyük bir divanı var, Feqîye Teyran. Bu üç şair. Bunlar 400-450 yıl önce yazılmış divan kitaplarıdır. Tabii ondan sonra, 300 yıl önce Ehmede Xanî bir roman yazmış, divanı var. Hele geçenlerde bir yerde onun bir şiirine rastladım. Farsça, Arapça, Kürtçe, Türkçe. O günkü Türkçe'yle, yani Osmanlıca filan. Birbirlerinin tercümesi değil, yani 4 kıta bir şiir; makam aynı, vezin aynı, Aruz vezniyle yazılmış, ancak bu şiirler birbirlerini tamam ediyor. Kürtçe'den başlıyor, ordan sonra Türkçe getiriyor, ondan sonra Arapça getiriyor, ondan sonra Farsça getiriyor. Ve böyle birbirlerini tamam eden bir şiir. Onun şiirinden çok varmış ama elime geçmedi. Ancak elimizde romanı var. Bir aşk romanıdır. Efendim işte Ehmede Xanî'nin zamanında, veya ondan bir 20-30 yıl sonra, bazı diğer şairler çıkmış, Melaye Bate çok güzel bir Mevlid, Kürtçe bir Mevlid yazmış. Bir de divanı var, ama divanının ancak bazı parçaları elimize geçmiş. O sıralarda bir kaç tane hanım şairden bahsediliyor: Mah Mihrî, fakat kim olduğunu bilmiyoruz. Öyle bir kaç isim, şimdi aklıma gelmiyor. Ne onların şiirleri elimize geçmiş, divanları da var olduğunu biliyoruz, hatta İslam Ansiklopedisi de bundan bahsediyor, Mah Mihrî Şaraf Hanım, fakat eserlerine hiç rastlamadık.

Bir de genç bundan sonra, tahminen bundan 200 yıl önce, Siyapuş isminde bir edebiyatçı şiir kitabı yazmış, onun da bir divan var. Divanı elime geçmedi, bir hikâye kitabı var. Hikâye kitabını bulduk. Onun hikâye kitabı Kürdistan menşeli değil. Ehmede Xanî'ninki Kürdistan menşelidir.

Selim isminde bir şair var. Fizanlı olduğu çok büyük ihtimal. Bu da Leyla

Mecnun'un Kürtçe'sini yazmış. Bildiğimiz Leyla Mecnun'un aynı hikâyesini Kürtçe, vezin olarak yazmış. Bir de Ahmet isminde bir şair var. Nereli olduğunu bilmiyoruz. O da Yusuf Züleyha'yı yazmış. Ama bunlar hepsi vezin. Hiçbirisi nesir yok. Bunu anti-parantez söyleyelim, Kürt vezine çok müsait. Herkes vezin yazabilir.

N.G.: Aruzla?

H.S.: Aruzla, serbest nazımla. Çok kolay, yazmak çok kolay geliyor. Melaye Cızîrî'nin bazı vezinleri var. İkişer kelimeden ibaret, her kelime iki hece. Her vezni iki kelime, her kelime iki hece. Böyle gidiyor sayfalarca, insan bu kadar kelime nasıl bulunabilir hayret ediyor. Sonra yazarlarının kim olduğunu bilmediğim iki tane nesir kitabı elime geçti. Birisi, üzerinde Mellam Hamde Kutup yazılı bir tıp kitabıdır ve nesirdir. Efendim filan ot filan hastalığa iyi gelir türünden.

Bir de Carinüsi Hekim denilen bir tıp kitabı elime geçti. O da nesir. Baş böyle ağrırsa böyle bir çiçeği böyle bir suya karıştırıp şunu yapın türünden.

Bugünkü tanıdığımız ve bu memlekette bildiğimiz hastalıkların büyük bir kısmının, hatta %70'in ismi Kürtçe'de vardır. Ancak %25-30'unun Kürtçe ismine, bugüne kadar rastlamamışız. Mesela baş ağrısının bir sürü çeşitleri var. Böyle ağrırsa ismi budur, böyle ağrırsa ismi şudur filan. Zatürre, zatülcemp gibi hastalıkların, bir nevi kanserin ismi vardır.

İ.S.: Peki, Kürtçe'de şimdi 300-400 yıl önce dediğiniz zaman Osmanlı'nın tam klasik ya da yükselme dönemi. Bu yazarlar Osmanlı devlet yapısı içinde mi yer alıyorlar?

H.S.: Tahmin etmiyorum. Biliyorsunuz ki Osmanlılar, Yavuz Sultan Selim'le Kürdistan'a gelmişlerdir. Hani bu Alevilik, Sünnilik hikâyesinden, Kürtler'in, bu memlekette yaşayan Kürtler'in büyük bir kısmı Sunni ve İslam sultanına yardım etmek maksadıyla silahlandırılmışlar. Kendi silahlarıyla Şah İsmail'e karşı savaşmışlardır. Ve o sıradan İdrisi Bitlisi bu ismi herhalde bilirsiniz, bu Sultan Selim'in damadı ve derin bir din adamı. Ve o günkü Kürt beylerin bir kesimini Osmanlılar'a bağlamış. Fakat Osmanlı onların içişlerine Sultan Selim zamanında karışmamış. Efendim, içişleri serbest, dinî olarak bağlanmış oluyorlar, bu bağlama oluncaya kadar zaten halifeliği elime geçirmiş oluyor. Halifelik elime geçtikten sonra Kürdistan'ı bağlıyor. Hatırımda kaldığına göre 8 tane zeamet, diyelim: zeamet değil, esasen içişlerinde serbest, dış işlerinde bilhassa harp zamanında ordu vermek kaydıyla ve senede de muayyen bir haraç vermek kaydıyla Osmanlı'ya bağlamışlardır.

İ.S.: Peki bu daha önceki edip ve şairler nasıl bir siyasi yapı içinde, nasıl bir

devlet yapısı içinde var olmuşlar? Çünkü herşey bir saray edebiyatını çağrıştırıyor?

H.S.: Evet, Efendim, biz Melaye Cızîrî'yi bir divan edebiyatı olarak kabul ediyoruz, fakat Feqîye Teyran bir halk şairidir. Gerçi biz onun kitabına da divan diyoruz, fakat aruzla yazılmış değildir, halk edebiyatı olarak yazılmıştır.

N.G.: Kürt edebiyatında İslami temalar ne zamandan itibaren ve ne ölçüde hakim oluyor?

H.S.: İslamiyet'in kuruluşundan başlıyor artık. Çünkü Hz. Ömer dediğimiz insan tarafından Kürdistan'a girilmiştir. Artık bu İslamiyetin ilk başı sayılıyor. Burada acayip bir şey var. İslamiyet'ten önce olan efsanevi bazı hikâyeler, bazı eserler, İslamlaştıktan sonra İslamlaştırılmıştır. Artık roman kahramanlarının ismi daha başka olmuş, isimler de İslamlaşmıştır.

N.G.: Halk şiirinde de bu etki var mı?

H.S.: Yok. O medrese şiirlerinde var. Fakat halk şiirlerinde hiç yok. Burada halk şiirleri çok acaip birşey. Halk şiirlerimiz iki türlüdür. Birisi türkü niteliğinde, vezinli, ölçülü, biçili, hatta nakaratlı şeylerdir, kafiyeli. Ve zaten Türkçe'ye girmiş olanların büyük bir kısmı Kürtçe'den tercüme edilerek girmiş, bizim şairler tarafından. Biz buna *lavje* diyoruz, bunları en çok düğünlerde, davulsuz, zurnasız, sazsız, cazsız söylenip ve oynamak şeklinde yapılmaktadır. Bunun dışında meclislerde okunan *stran*'lar var. Bunlar bugünkü serbest nazma benzer fakat çok mütekâmil bir şekildir. Bu ise bugünkü Türkçe'ye tercüme yapılmamıştır. Bundan üç dört yıl önce şeyde, Güle'de bu *stran*'lardan birisini Türkçe'ye tercüme etmişler ve bir bantta bunu dinledim. Fakat bu türküleri Türkçe'ye tercüme etmek suretiyle özelliğini verememişler. Yani binde birini dahi verememişler. Demek ki, herhalde bu halk şiirleri diyelim, vezinleri diyelim, *stran* 'lar herhalde başka dillere tercüme edilemez. Ve bunların çok acaip çeşitleri vardır. Mesela destanlar vardır, kahramanlar üzerine, efendim aşklar vardır, az da olsa bazı ilahiler vardır. Serbest vezin oluşu da şöyle; bir nevi kafiye var, fakat ölçü hiç yok. Yani bugünkü gördüğümüz dünya vezinlerindeki kafiyeye benzer kafiyeler yok, kendisine özgü bir kafiye var. Ben bunun üzerinde çalışmaya bir ara başladım. Altından çıkamadım. Yani kendisine özgü bir kaidesi var fakat bir türlü bu kaideyi ben bulamadım. Onun için şimdilik vazgeçmişim.

N.G.: Peki bu şiir geleneği bugün ne ölçüde sürüyor?

H.S.: Maalesef oldukça azalmış, kaybolmakta. Yani bu balinaları kurtaranlar, bu bizim vezinlerimizi kurtarmaya çalışmıyorlar. Efendim, bu Birinci Cihan Savaşı, hatta Cumhuriyet devrinde de, 1930'lara kadar, hatta 1935'lere kadar

geliştiriliyordu. Yani Cumhuriyet zamanında ne kadar zaten serbest olarak geliştiriliyordu. 1923-25'ten 1935 yılları arasında biraz sıkma fakat kendi içinde genç gelişiyordu. Ondan sonra gittikçe kaybolmaya başladı.

N.G.: Bir derleme, toplama çalışması var mı?

H.S.: Maalesef benim bildiğim kadarıyla yok. Bu kayboluşunun sebebi de şu. Feodal ağalar vardı. Bu feodal ağalarımızın yanında bir tane *çirubej* isimlendirdiğimiz, yani hikâyeci, hikâye söyleyen, bir de *dengbej* dediğimiz ses sanatkârı, veya bir iki tane, veya beş tane, artık o ağanın gücüne bağlı. Bu tip insanları yanında besliyordu. Ve akşamları ağanın divanına gelen misafirlere, o hikâyeci ya da *çirubej*'ler hikâye söylerdi. *Dengbej*'ler de *stran* dediğimiz türküyü —*lavje* değil— serbest vezinle söylerlerdi. Ve senede bir, veya iki senede bir, veya beş senede bir, artık onların şeylerini tam bilmiyorum, A feodal ağanın *dengbej*'i ile, ses sanatkârı ile, B ağanın ses sanatkârı karşılaşırlardı. Artık hangisi hangisini mağlup ederse, mağlup feodal bey üzerine bir hakimiyet tesis olunurdu ki, bu sefer mecbur olurdu sağda solda iyi bir ses sanatkârı bulur, getirirdi, geliştirirdi, iki sene sonra gene onun misafirleri arasına çıkarırdı. Velhasıl böylelikle bir gelişme vardı. Bu '35'lere kadar sürdü, '20'lere '23'lere kadar zaten devamlı olarak sürüyor. Hele bilhassa bu şey zamanında, bu Hamidiye Alayları zamanında çok daha geliştirilmişti. O zaman o Hamidiye alayı kumandanları veya paşaları aynı zamanda bu şeyi de geri bırakmamışlar, geliştirmeye çalışmışlar. Yani bundan da A alayı B alayı üzerinde egemenliğini sürdürmeye çalışmış falan. Tabii I. Cihan Savaşı'ndan sonra, mahvoldu gitti Hamidiye Alayları ve bir daha dirilemedi. Ancak onların bir varlığını görüyoruz. İstiklâl Savaşı'nda batı cephesine gitmeleri. Yani bunlar 1911'de Ruslar bu memleketi terkederken bizim Hamidiye Alayları da onların arkasından birkaç tane silah sıkmış, sanki onları kovalıyormuş gibi bir nitelik vermişler. Tabii İstiklâl Savaşı'nda buradan Hamidiye Alayları batıya gitmişler ve genel olarak Sakarya Muharebeleri'nde bulunmuşlar, Dumlupınar ve taa İzmir şeyine kadar gitmişler. Güneydoğuda olan Hamidiye Alayları ise gitmişler, Gaziantep'e, Urfa'ya. Orda Ermeniler'le savaşmıştır. Tabii bizim resmi şeylerimizde diyoruz ki Fransızlar'la, aslında Ermeniler'le savaşmışlardır.

Fakat Cumhuriyet'ten sonra bu Hamidiye Alayları çözüldüler gittiler. Ve gittikçe bu da azaldı, artık gizli olarak bu ses sanatkârları geliştirdiler. '35'ten sonra artık hiç varlığı kalmadı.

İ.S.: Peki, bu dönemde bir modern Kürt edebiyatı, yazılı edebiyatının gelişiminden ne kadar sözedilebilir?

H.S.: Efendim, yeni harflerle 1931 ya da '32 senesinde *Hawar* denilen dergi

Suriye'de çıkıyor.

İ.S.: İlk dergi mi o?

H.S.: Suriye'de ilk dergi. Veya genel olarak ilk dergi. Ondan daha önce Rusya'da Latin harfleriyle, 1930'lara kadar Latin harfleriyle çıkan bazı Kürt eserleri var. Fakat o eserleri hiç görmemişiz. 1930'lardan sonra Rusya'da bunu Kiril alfabesine çevirdiler, yani Kürtçe yazılarını. Onlara zaten hiç giriş yapamıyoruz. Bu yeni yeni, bu son senelerde bu bir-iki senedir başlamışlar yine Latin alfabesine dönüştürmeye, ama ne kadar dönmüşler, başlamışlar mı, başlamamışlar bilmiyorum. Bu yeni harflerle benim bildiğim kadarıyla 1930-31 senesinde, 1925-26 senesinde Celadet Bedırxan denilen zat, Cizreli, burdan bir Bedırxan beyinin torunu, o bir alfabe hazırlığına girişiyor ve tabi Latin harfleriyle. Efendim 31 harf üzerinde alfabeyi geliştiriyor. 1931 senesinde, o zaman Suriye Fransa hükümetinin egemenliğinde, imkân veriyor, matbaa veriyor ve o kendisi hazırlamış olduğu yeni alfabe üzerine *Hawar* denilen dergiyi çıkartıyor. Bugün mevcut olan, bugün Avrupa'da geniş bir şekilde yayınlanmakta olan bütün o eserler bu alfabeyle yazılmıştır. Yeni alfabenin kökü odur. Hatta biz bazı eksikliklerini görüyoruz. Eksikliklerini ancak yazıyoruz. Fakat karar vermiyoruz. Diyoruz ki, madem ki ilk alfabe budur, efendim bu alfabenin aynısını yazmamız gerekir. Yarın bir akademi kurulduktan sonra, akademi artık ne yaparsa yapsın. Ve o eksik bulduğumuzu da diyoruz, akademiye bırakalım, akademi kendi kararını versin. Yani zamanında bu eksikliği bulduğumuzu da bilsin. Artık o eksiklik sayar mı, saymaz mı onun bileceğidir. Ve çok güzel bir alfabe geliştirmişti, hani bugünkü Kürtçe dilinin hemen hemen tümüne karşılık bulabiliyoruz. Efendim bu 25 sayı çıkıyor veya 24 sayı çıkıyor. Ondan sonra gücü tükeniyor. Dergi çıkaramıyor.

N.G.: Aylık bir dergi mi?

H.S.: Aylık bir dergi, ama iki ayda bir çıkmış, üç ayda bir çıkmış, ayda bir çıkmış. Böylelikle '31'den '34 senesine kadar devam etmiş. O işte, 3 sene zarfında, 3,5 sene zarfında 24 sayı veya 25 sayı çıkmış. Orada bu alfabenin izahını, dergiden anladığımız kadarıyla Türkçe, Kürtçe, Arapça, İngilizce ve Fransızca izahatını yapıyor. Yani ilk dergi çıktığında alfabeyi koyuyor ve alfabenin de izahını o dillerle, demek ki Türkçe, Kürtçe, Arapça, Fransızca ve İngilizce, 5 dille izahatını veriyor. Ve onun üzerine gelişiyor. Ondan sonra yavaş yavaş, tarihini bilmediğimiz bir zamanda Avrupa'da bu alfabe geliştiriliyor, yani bu alfabe üzerine artık kitaplar yazılıyor. Ancak burada anti-parantez bunu söyleyelim: İngilizler 1918'lerde Irak'ı işgal ettiğinde Araplar'dan soruyor, size nasıl bir okul açalım diye, onlar Arapça okul açılsın diyor, Kürtler'in bir kolu olan Süryaniler'e sormuş, nasıl bir okul istiyorsunuz, onlar da Süryanice yani onların kendi şivesiyle okul istemişler, onu da

kabul etmiş. Bizimkilerden sormuş, yani Kurmanclardan sormuş, ki biz Kurmancız Türkiye'de genel olarak, az bir kısım hariç, biz de demiş, ahirette Allah Kürtçe bilmiyor da öbür dünyada biz Arapça öğrenmek zorundayız, orada da çok zor olacak bu Arapça öğrenmek, iyisi ki Ağa sen, bu dünyada bize Arapça'yı öğret de daha iyi olur. Ve onlara da Arapça okul açmış. Yani gerçek olan, bu bir şaka mıdır bilemiyorum. Gerçek olan Araplar'a Arapça, Süryaniler'e Süryanice, Kurmanclara ise Kurmancî değil de Arapça okul açılmıştır. Tabii bugün Süryaniler artık çok ileri bir seviyede. Yani o günden bugüne kadar, ilkin bir ilkokul, ondan sonra ortaokul, ondan sonra lise açılıyor, enstitü açılıyor. Ondan sonra fakülte açılıyor. Bizimkiler ise Barzani işe giriştikten sonra dar bir kısımda, o günkü devrimin, harp esnasında olan bir devrimin yapabileceği birkaç tane okul açmış, bu okullarla şimdi idare ediliyor. Tabii bu son zamanlarda, yani orda bir Kürt şeysi... otonomi var. O Kürt otonomi kısmında Kurmancî okullar geliştirmeye başlanmıştır.

İ.S.: Peki, bir süre sonra Avrupa'da bu Kürt alfabesiyle kitaplar yazılmaya başladı demiştiniz demin. Onlar ne tür yayınlar?

H.S.: Bunlar genel olarak eski edebi kitapları. Sonra yeni tercüme ettikleri romanlar, sonra bazı ekonomik eserler ve artık her çeşit kitaplar bulmak mümkün. Tabii bu İngilizler Suriye'den Irak'tan çıkınca II. Cihan Savaşı'nın sonunda, Celadet Bedirxan ölüyor. Ve onun ağbisi mi veya amcasıoğlu mu, Kamran Bedirxan Fransa'ya gidiyor, artık Suriye'de barınamıyor, Fransa'ya gidiyor. Orada o sıralarda, 1950'lerde olacak, kesin olarak tarihini bilmemekle beraber, Sorbon Üniversitesi'nde Kürdoloji kürsüsü açılıyor. Yani Sorbon Üniversitesi'nde Yaşayan Şark Dilleri Enstitüsü'nde Kürt Kürsüsü veya Kürdoloji okulunu açıyor ve kendisi de onun profesörlüğüne geçiyor. Tabii Fransızlar'ın yapmış olduğu birşey. Ve orada artık '50'den sonra o *Hawar*'ın yapmış olduğu hizmeti, orada bir resmi devletin, resmi üniversitesinde geliştirmeye çalışıyorlar. Ve bu sonunda gelişiyor tabii. İtalya'da açılıyor, Almanya'da açılıyor, Hollanda'da açılıyor, İsveç'te açılıyor. Bunların sayısı çoğalıyor. Şimdi de Enstitü'ye dönüş yaptılar. Almanya'da Enstitü şimdi açılmış, Hollanda'da açılmış, Fransa'da açılmış. Efendim İtalya'da açılmak üzere olduğunu duyduk.

N.G.: İlk Kürtçe dilbilgisi kitabı kimin?

H.S.: Bildiğimiz kadarıyla ilk Kürtçe dilbilgisi kitabı Ziyaeddin Paşa'nın. Sultan Abdülhamit zamanında, tarihini hatırlayamayacağım, 1880'lerde olacak, Bitlis'e, Mutki'ye kaymakam olarak gelmiş. Bir sözlük, bir de basit bir gramer yayınlamış. Ve çok eksik bir gramer.

N.G.: Kendisi Kürt değil...

H.S.: Kendisi Kudüslü'dür. Osmanlı Paşası'dır. İsmi de Ziyaeddin Paşa'dır. Kitabının ismi de Hediyet-ül Hamidiye'dir. Sultan Abdülhamit yadigârı, Hediyet-ül Hamidiye, kitabın ismi de o. Ve o zamanlarda basılmıştır. Herhalde 1893'te mi '94'te mi Osmanlı alfabesiyle basılmıştır. Bu, Arapça izahlı Kürt grameri ve sözlüğüdür. Mehmet Emin Bozarslan 1970'lerde bu grameri Türkçe'ye tercüme etmedi. Yalnız sözlüğünü, Arapçası'nı Türkçe'ye çevirdi. Hâlâ piyasada bulunan bir eserdir.

N.G.: İlk imla çalışması ne zaman yapılıyor?

H.S.: İmla, *Hawar*'ın imlasıdır. Yani o günkü, yani, 30'larda *Hawar*'ın imlasıdır. Fakat bu imlayı ben yanlış görüyorum. İmlanın yeniden kesinkes ele alınması gerekir. Çünkü Kürt dili, Hindi-Avrupa dilinden olduğu için bu ilk hecede, yani kelimenin başındaki ilk hecede "ı" harfi yer almamaktadır. Ancak eğer tek heceli bir kelime ise yer alabiliyor. Tek heceli kelime değilse iki sessiz harf bir araya geliyor. Bunu *Hawar* görmemiş mi? Rastlayamamış mı? Bazılarında, bunu dediğim gibi yazıyor, bazılarında yazmıyor, bence bu bir geneldir. Yani, tabii bu izahla tam izah edilmez de, geniş bir izah tarzı var da, basit bir şekilde "ı" harfi birinci hecede yer almıyor.

Şimdi Kürtçe'de Hristiyan yazıldığında "h" ile "r" arasında herhangi bir sesli harf yok. Hristiyan. Kürtçe'de yalnız iki sessiz değil de üç sessiz ilk heceye girebiliyor. Diğer heceler değişiyor. Mesela *stran* dediğimiz zaman, "s", "t", "r" arasında herhangi bir ses yok. *Stran*. Ancak tek bir "a" ile hepsini "n"ye bağlıyor. Oluyor *stran*.

Bunun için, bu yeniden ele alınması gereken bir konu. Alfabeyi fazla ellememek lazım. Akademik iştir, fakat imlayı ele almak lazım.

İ.S.: Ben gene edebiyat geleneğine döneceğim. Kürtçe yazılmış modern roman ve hikâye geleneğinden söz etmek mümkün mü?

H.S.: Evet. Efendim, Kürtçe roman olarak en meşhur roman, bir romandan ziyade de şeye benziyor, bir incelemeye benziyor, Ereb Şemo'nun romanı diyoruz. Ereb Şemo Karslı bir çobanın oğludur, kendisi de çobanlık yapmıştır. O zaman Ruslar, Kars'ta egemendir. Ereb Şemo Ruslar'ın okulunda okuyor. Artık tarihçeyi, hayatını, babasının yaşamış olduğu şekli, sosyalizmin gelişimi, bunu anlatıyor. Kürtçe olarak, şöyle 300 sayfalık bir eser yazıyor, yani hem romana benzer, hem incelemeye, hem gerçek, fakat buna romantik bir şekilde girmiş falan. Yani romantik bir şekil, hayalî bir şekil değil. Hepsi gerçek de romantik bir şekil vermiş. O üslûpla gitmiş, edebi bir eser. Bunun öz Kürtçesi elimize geçmedi. İlk olarak kendisi Kürtçe olarak yazıyor. Efendim, o 1917'den önce Komünist Parti'yle, tabii o zaman Komünist Parti değil de Sosyal Demokrat Parti'yle ilişkiye giriyor ve hoşuna gidiyor. Onların

arasında vazife alıyor. 1916'da, '15'te, '16'da Ruslar bu memlekete gelince, kendisi tercüman olarak, orduya katılarak geliyor. Ve onlara tercümanlık yapıyor. Kürtçe'den Rusça'ya. Efendim onu da romanına geçiriyor. Ondan sonra devrim esnasında kendisi zaten, bu memkelete gelince de Çar'ın ordusuyla hem genc ilerici ve sosyalist. Ve gidiyor, devrimin her yerinde görülebiliyor. Romanı da o inceleme veya o hatıratlarıdır. İlk roman odur.

Ondan sonra bazı romanlır var. Mesela Cigerxun'un yazmış olduğu bir roman var. Ve benzer birçok romanlar vardır. Fakat bence ilk roman, bu yeni yazı olarak ilk roman Ereb Şemo'nundur.

İ.S.: Böyle bir faaliyet sürüyor yani Kürtçe'de...

H.S.: Şimdi çok gelişmiş. Oldukça gelişmiş.

N.G.: Peki bilimsel denilebilecek kitaplar yayınlanıyor mu?

H.S.: Şimdi yayınlanıyor. Ve artık Avrupa'da bu konuda çalışan gençlerimiz, hele bilhassa 12 Eylül'den sonra Türkiyc'den Avrupa'ya giden gençler, onunla çok ilgileniyorlar. Bu bilimsel kitaplarla çok ilgileniyorlar. Her çeşit kitaplar. Yani artık Marks'ın *Kapital* kitabından, diyalcktiğinden, Hegel'in eserlerine varıncaya kadar herşey çevriliyor ve tasnif ediliyor. Yani çeviri de var, tasnif de var. Şimdi biliyorsunuz ki Hollanda, Kürdü bir azınlık olarak kabul etti; Kürtçe okullar açtı. ilkokul, ortaokul falan. İsveç azınlık olarak kabul etmiş. Efendim Almanlar çok uğraşıyorlar. O Kürt Enstitüsü'ne bağlı bir Kürt azınlık okullarının açılması falan, ilkokul, ortaokul falan çalışmaları var. Fransa açtı, Kürt azınlık okulu. Tabii radyolar da yavaş yavaş açılıyor. Suriye bir Kürtçe radyo açmaya çalışıyor. İran'da zaten biliyorsunuz ki Kürtçe radyo var. İran da zaten pek çok radyo var. Ayriyeten İran'da Kürt otonom bölgesinin radyosu var. Bir de Şura, yani Devrim radyosu var. Tabii İran Devrim radyosu var, PKK'nın radyosu var. Erivan'da radyo var. Bulgaristan'da haftada iki gün neşriyat yapıyor. Kürtçe Bizim Radyo haftada üç dört gün neşriyat yapıyordu, yarımşar saat falan. Yani artık neşriyat oldukça gelişti. İsveç'te açmış bir radyoevi, fakat ben dinleyememişim. Çıkaramıyorum.

N.G.: Sözlü Kürt edebiyatının derlenip yazıya geçirilmesinde Irak, İran, Suriye'de durum ne?

H.S.: Geliştiriliyor. Fakat bir şeyi arzedeyim de, kışın Ankara'daydım. İran Konsolosluğu'na gittim. Onlardan bazı kitaplar istedim. Bana bir sürü Kürtçe kitaplar verdiler. Bir sürü. Efendim, ben de baktım. Humeyni resimleri falan, herhalde dedim bu kitaplar devrimle ilglidir. Hemen de okuyamadım. Arap harfleriyle yazılmış. Bir iki tane aldım. Götürdüm. Meğerse öyle değilmiş, teori kitapları, mükemmel teori kitapları; feodaldan bahsediyor, burjuvadan bah-

sediyor, efendim emperyalizmin oyunlarından bahsediyor, yani modern değilse de İran için çok modern bir sefer. Yani o bugünkü dini sistem için çok modern. Yüzlerce kitap vardı onda. Hepsi Kürtçe. Yani yüzlerce Kürtçe kitaplar vardı. Meğerse hepsi de buna benzer kitaplarmış, sonradan öğrendim. Çok almadığıma pişman oldum. Bu sefer gidersem verirlerse alırım. Tabii şimdi İran'da bu şey geliştirilmiş, Kürtçe ve Arapça alfabesiyle yazılıyor. Bu Arapça alfabesi dediğimiz bu Kürtçe'de olan sesleri ve Arapça'da olmayan o sesleri bulmuşlar, yerleştirmişler ve biz ona Kürtçe alfabe diyebiliyoruz yani. Tabii Irak'ta da öyle. Irak'ta da o okullar, yani o Süryani okullar da bu aynı alfabeyle ders veriliyor. Yani Latin harflerine geçememişlerdir. Ve ben buna karşıyım. Arap alfabesi Kürtçe diline yetmiyor, karşılamıyor. Ancak bu yeni alfabe Kürtçe dilini karşılayabilir.

İ.S.: Ben başka bir konuya geçmek istiyorum. Şimdi Türkiye'de Kürtçe yıllar yılı, hâlâ da yasak bir dil. Yani resmen konuşulması yasaklanmasa bile gayri resmî olarak baskılar sürdürüldü. Anladığım kadarıyla sizin için anadiliniz miş, tabii dilinizmiş, yani siz bu yasağı büyük bir ihtimalle dili öğrenirken hissetmediniz.

H.S.: Yok.

İ.S.: Bunu hissetmek nasıl oluyor, yani konuştuğunuz anadilin yasak olduğunu hissetmek. Bunu kendi deneyiminize ya da başkalarının deneyimlerine dayanarak söyleyebilir misiniz?

H.S.: Efendim, burada, bu konuda, hani hem şehirde oturduğunuz için ve hem de bize bir siyasi nitelik verdikleri için, siyasi miyiz değil miyiz bilemiyeceğim de, bu arada mahkemelerde dilimizle çok daha rahat ifade verebilecekken yasak olduğu için, Türkçe ifade verdiğimizde çok ezikliği içine giriyorum. O zaman yaptığım, şimdi de konuştuğum birinci derece kafamda cümleleri ben Kürtçe olarak yapıyorum ve size Türkçe tercüme ederek söylüyorum. Ve dikkat ederseniz benim cümlelerim devrik oluyor, çünkü Kürtçe cümleleri yapıyorum da Türkçe'ye tercüme ederek söylüyorum. Tabii mahkemeler karşısında hakimler benden Türkçe olarak soru soruyor, ben de Türkçe olarak onlara cevap vermek zorundayım. Bu sefer o anda, o mahkemenin bir de heyecanı var. Orada kafamda Kürtçe cümleyi yapıp da Türkçe'ye tercüme edene kadar çok zorluk çekiyorum, eziklik içersinde kalıyorum. Şimdi diyorsunuz ki biz dilleri iki şekilde kabul ediyoruz, bir kelime haznesi olarak, bir de dilin tekniği olarak. Benim Türkçe kelime haznem çok geniş, oldukça geniş. Ve bu Türkçe sözlükte geçen kelimelerin %80'i hangi kökten geldiğini veya hangi dillerden geldiğini de biliyoruz. Yani bir sefer o kelimenin Farsça mıdır, Kürtçe midir, Arapça mıdır, veya öz Türkçe midir kesin olarak biliyorum. Ancak bu dilden olmayıp da Avrupa dillerinden olursa, büyük bir kısmı

Yunanca'yı da ayırabiliyorum, fakat diğerleri Fransızca, İtalyanca veya başka olanları, Avrupalı olduğunu biliyorum ama hangi dilden olduğunu tam kestiremiyorum. Benim bu kadar kelime haznem geniş olduğu halde, Türk dilinin gramerini ve tekniğini de bildiğim halde, ben cümle kurmakta, ifade vermekte bu zorluğu çekiyorsam, acaba askerlikte üç-beş kelime Türkçe'yi öğrenen bir adam bunu nasıl ifade ediyor da, ona hayret ediyorum. Bilmem ki, anlatabildim mi?

İ.S.: Askerlik mi oluyor o ilk deneyim, insanların birden kendi dilinin yasak olduğunu hissetmeye başlaması?

H.S.: Evet, öyle. Tabii köydeyken bilmez. Yani senede iki-üç defa jandarma gelecek de, onunla Türkçe bilenler karşılaşıp konuşacak, zaten hiç oralı olmuyor. Mesela hâlâ da bizim kadınlarımız Kürtçe'nin yasak olduğunu bilmiyor. Şimdi bu yasak olduğunu bilmiyor bir tarafa bırakalım da, 1981 senesinde 12 Eylül olduğu sıralarda ben İstanbul'daydım, tedaviye gelmiştim. Kalp rahatsızlığım vardı. '81'de bir yerde üç-beş tane fabrikatörlerle falan bir öğlen yemeği yedik. Mevzular açıldı. Bir Yahudi okulu falan, o Yahudi lisesinden falan bahsedildi. Sizin, benden sordular hangi liseleriniz var? Ben dedim şimdi her kasabada, her merkezde, şehir merkezinde bir veya bir-iki tane lise var. Hayır, Kürt liseleri hiç yok dedim. Ya! Çünkü dedim ortaokul yok! Ee, niye ortaokul yok? Çünkü dedim ilkokul yok. Niye ilkokul yok? Çünkü dilimiz kabul edilmiyor. Yani o günkü hatıralarım, o gün anlatırken de gözlerimden yaş aktı. 20. asrın 3. çeyreğinden sonra, efendim 21. asra girdiğimiz bir zamanda, bir dilin yasak olması gerçekten büyük bir şey. Yani bu bir Kürt için değil, herhangi bir insan için. Nerde olursa olsun bunu düşünse çok utanırdı.

Ha demek ki Türk burjvazisi de —burada anti-parantez söyleyelim. Türk burjuvazisi de Kürt dilinin nasıl olduğunu bilmiyor. Ee biz tutup, herşeyi burjuvaya yüklüyoruz, o bilmiyor. Demek ki burjuvanın dışında bir kuvvet var ki, burjuvayı idare eden bir kuvvet var ki bu yasakları koyuyor, koruyorlar.

İ.S.: Sizin çocuklarınız, ikidilli olarak büyüdü değil mi, yani Türkçe'yi de anadili olarak öğrenerek büyüdü.

H.S.: Tabii.

N.G.: İlkokuldan başlayarak...

H.S.: İlkokuldan başlayarak, maalesef bunu arzedeyim. O zaman radyolar da bu kadar yaygın değildi, televizyon hiç yoktu. Çocukların ben sokakta ve evde Türkçe konuşmasını istemedim. Ve kendilerine şöyle dedim. Okulda Türkçe'yi öğreneceksiniz ki doğru dürüst bir Türkçe öğrenesiniz ve dilinizi de

iyice bilesiniz.

Efendim öyle oldu da başarılı oldular. Fakat onların çocukları üzerinde başarılı olamadık. Çünkü televizyon var. Televizyon sabahtan akşama kadar Türkçe yayın yapmaktadır. O çocuklar artık hem ev Türkçesi, hem sokak Türkçesi öğrendiler. Bu arada televizyonun da o programlarını seyrediyorlardı. Onun için Kürtçe gittikçe bu durumda geri gidiyor, azalıyor. Böyle Kürtçe'yi unutturmaya, asimileye tabi tutmaya büyük bir kuvvet var. Kürtler de o şeyin başını tutmuş çekiyor, dilin başını tutmuş çekiyor. Kürtler de onun kuyruğuna sarılmışlar. Bu edebiyat üzerinde, yazı üzerinde mücadele edenler. Ya kuyruk kopar baş gider, ya başı onların elinden kurtarır, Kürtçe'de böyle kurtulmuş olur. Fakat yine anti-parantez diyeyim, benim bildiğim kadarıyla Kürtçe'nin unutturulması ve ortadan kaldırılması, asimileye tabi tutulması yalnız Kürtler'e değil, dünyaya büyük zarar verir. Biliyorsunuz ki dünya birbirine bağlı, hele bilhassa o demin bahsettiğimiz *stran*'lar var ya, o *stran*'lar dünyanın hiçbir edebiyatında, hiçbir edebiyatında demeyeyim, hiçbir dilinde olmayan bir üslupla yazılmıştır, terennüm edilmiştir. Ve bunu şimdiye kadar şeylerle de, halk arasında diğer çalgılarla söylemiyorlar. Hani o diğer türkü niteliğinde olan *lavje*'leri söylüyorlar da *stran*'ları söylemiyorlar. Çünkü buna ihtiyaç yok. Kendisi aynı zamanda müzik vazifesini, yani o saz caz vazifesini de gören bir özelliğe sahiptir.

N.G.: Şimdi, düğünlerde terennüm edilmiyor mu?

H.S.: Ediliyor. Kesin olarak. Bu unutulmamış, evet. Geliştirilmiyor. Hani o feodallerin gitmesiyle bu da. Medreselerin kalkmasıyla bu medrese dili unutulmuş, yani unutulmaya yüz tutmuş. Feodallerin gitmesiyle de bu *çirukbej* ile *dengbej*'ler ortadan kalkmış, ses sanatkârı ortadan kalkmış. Fakat halk arasında hâlâ düğünlerde söylüyoruz ve hâlâ halk arasında ücret mukabilinde o *stran*'ları terennüm edenler de var. Fakat gittikçe sayısı azalıyor. Bu Türkiye için. Tabii herhalde İran'da bu azalmıyor.

İ.S.: Orda azalmıyor.

H.S.: Tabii, Erivan'da çok geliştiriliyor. Erivan'da bir devlet politikası olarak geliştiriliyor.

İ.S.: Benim, sormak istediğim bir başka şey, aslında bu unutturma politikasıyla ya da bu politikanın tutmamasıyla da ilişkilendirilebilir, Kürtler arasında çok yaygın bir, tipik bir bilingualizm, bir ikidillilik var. Çok rahat bir dilden ötekine geçilebiliyor. Bunu İstanbul'da, Ankara'da yaşayan Kürtler arasında da görmek mümkün, bugün otobüste gelirken de dikkatimi çekti.

N.G.: Kürtçe başlayıp Türkçe devam etmek ya da Kürtçe konuşurken birden

Türkçe'ye geçmek, Türkçe kelimeler katmak...

İ.S.: Evet. Bir konuyu Kürtçe konuşup, bir konuyu Türkçe konuşmak çok rahat bir gidiş gelişle iki dil arasında gidip geliyorlarmış gibi geliyor bana. Yanlış bir izlenim olabilir tabii.

H.S.: Bu doğru. Fakat bunu neye bağlamak gerekir. Bu 70 sene gibi uzun bir zaman. Efendim devletin bütün ağırlığı ve hem de tecrübeli olan bir devletin ağırlığı. Hani burada Türkiye'nin bu konuda Fransa'ya, İngiltere'ye veya Araplar'a benzer bir tarafı yok. Biliyorsunuz ki Osmanlı kalıntısı üzerine geliştirilmiş bir devlet ve Osmanlılar asimile ile yaşamış bir toplum. Bu acemi oğlan, Yeniçeri okulları falan, bugün de yatılı okulları onların aynısı ya, yani bu toplumun yaratılışı, o asimile üzerine, o konuda bunlar İngiltere'den, Fransa'dan, İtalya'dan çok etkin, yani çok tecrübe sahibi bir toplum. Bu 50-60 sene zarfında bütün gücüyle, Kürtçe'nin yasak olduğu, sokakta, köyde yasak olduğu bir zamanlarda Kürkçe konuşan her bir kelimeye 5 kuruş ceza alındığını hatırlıyoruz.

N.G.: Kaç yıllarında?

H.S.: Bu yılı hatırlıyamıyorum. Fakat '38'den önce. Öyle hatırlıyorum. Çünkü böyle bir gün evdeydik, bir adam geldi. Babam sordu kendisinden. "Ne yaptınız?". Dedi ki, "iki keçiyi pazara götürmüştüm. Sattım da fakat para getiremedim". "Niye?" "Ben," dedi "onların hepsini Kürtçe konuştuğum kelimelerin başına 5 kuruş vererek tükettim. Hatta alacakları kaldı bende, ben de çıktım geldim" dedi. "Daha fazla tutuyordu da fakat param yoktu."

N.G.: Bunun hesabını kim tutuyor?

H.S.: Efendim, herhalde casusun biri dinlemiş. Bildiriyorlar. Karakola çağırıyorlar. Şu kadar kelime Kürtçe konuşmuşsun, senin cezan bu kadar tutuyor, olan kısmını ödüyor, kalanını da bir makbuz kesiyor.

İ.S.: Bir karşılaştırma olsun diye anlatayım. Almanlar, Fransa'ya girip Alsace-Lorraine'i işgal edince Fransızca kullanılan her kelime için 5 mark alıyorlar. Alsace'lılar aslında Almanca konuşuyor ama dillerine bir sürü Fransızca kelime girmiş. Bunların en yaygın da "Bonjour"; her "Bonjour" diyene 5 mark ceza kesiliyor. Sonunda Alsace'lılar "günaydın" yerine "5 mark" demeye başlamışlar, Almanca olarak.

H.S.: Öyleyse bizimki ucuz. Bizim çok daha ucuz. 5 kuruş.

İ.S.: Demin hayat hikâyesinde '68'de kalmıştık. Devam edelim isterseniz. '70'lerin genel olarak şöyle bir ilginçliği var herhalde sizin için. Kürt hareketinin artık yavaş yavaş kendini bağımsız örgütlemeye başladığı bir dönem,

Türkiye sosyalist hareketi içinde. Sizin de çocuklarınızın da farklı bir tür ilişkiye girdiğiniz bir dönem herhalde '70'ler, onların da siyasileşmesiyle...

H.S.: '65'te kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ni izah ettik. 1968'de yakalandı. Tabii bu arada bir şey var. Söylemekte çok yarar var. Efendim, 1967 Doğu Anadolu Mitingleri diye isimlendirdiğimiz bir konu var. Bu 7 mitingdir. Birisi Silvan'da, birisi Diyarbakır'dadır. Siverek, Batman, Dersim, Ağrı ve Ankara. Bu mitingleri İşçi Partisi ile Kürdistan Demokrat Partisi müşterek olarak yaptılar, tertiplediler ve bir de misafir konuşmacılar vardı. Bu mitinglere sebebiyet veren şey olarak iki nokta vardı. Birisi Batman petrolünün rafineriye akıtılması. Fakat asıl büyük şey, o zamanki Türkeş'in arkadaşı Nihal Adsız'ın dergide Kürtler hakkında yazmış olduğu bir yazı. "Kürtler gitsinler". Nereye gitsinler? "Birleşmiş Milletler'e, Barzani'ye gitsinler, İran'a gitsinler, Ruslar'a gitsinler. Birleşmiş Milletler'e müracaat edip yurtluk istesinler. Efendim, Türkler'in ayranı kabarınca onları Kürtler söker atar," falan gibi şeyler, "devlet de Kırgızlar'ı getirip onların yerine yerleştirsin..." Böyle bir sürü şeyler yazmıştı. Mitingler onu işliyordu. Efendim Kürdistan'ın genel olarak geri kalışı, efendim asimileye tabi tutulması ve Nihal Adsız'ın böyle bir yazıyı yazması ve cezasız kalması falan filan. Bu 7 miting büyük ilgi gördü. Çok büyük bir ilgi gördü. Yalnız birisininkine gidemedim. Diğerlerine gittik. Batman mitinginde Behice Boran'ın bir konuşması vardı. Yani o tam bilinçli insanlara hitap eder şekildeki bazı mevzuları açtı. Tarık Ziya Ekinci konuştu, Batman'daki dinleyicilerimiz dağıldı. Onlardan sonra oğlum Nevzat çıktı. Tabii bir çocuk sesi 11-12 yaşlarında; konuşmada Kürt meselesi ve Nihal Adsız'dan, Hitler'e benzerliğinden filan bahsetti. Bu arada, "insanlar hepsi bizi severek gelmemişler, bir sürü polisler var aramızda. Bu polisler, mitingin selameti için değil de, hangi kardeşlerimizi götürüp de hapislere sokacağız ve onları aramak suretiyle gelmişler, bizi dinliyorlar" gibi. Böyle bir konuşma düzenlemişti. Başladı konuşmaya. Azizim bir halk toparlandı. Kıyamet. İki sayfalık bir metin vardı, okudu. Demek ki o günkü halkın seviyesi de o Behice Boran'la Tarık Ziya Ekinci'nin niteliğinde değildi. Onu kendisinden kabul edemiyorlardı. Ve gerçekten de kabul edilmesi mümkün değildi. O günkü onların düşüncesi, "Türk burjuvazisi ile Kürt burjuvazisi birleşerek bir devlet kurmuşlar, Efendim Türk halkını, Kürt halkını ezmektedirler. Efendim ulusal kurtuluş mücadelemizi vermişiz. Sınıfsal kurtuluş mücadelesini vereceğiz. Düşmanımız da Amerika'dır" türünden ve böyle havada kalmış, yani toplumun, dertlerine inmeyen bir şekilde kabul ediyorlardı. Ve bununla beraber Kürdistan Demokrat Partisi ile Türkiye İşçi Partisi bir noktaya kadar beraber yürüyebiliyordu. 1970'lerde gene Kürdistan Demokrat Partisi ile İşçi Partisi'nin iştiraki ile bir şirket kuruldu. Bir gazete çıkarılacak. Günlük gazete. Oldukça büyük bir gazete yani. Merkezi Diyarbakır olacak. Ve şirketin ilk ser-

mayeleri temin edildi kurucular tarafından ve ortaklara açıldı. Ortaklar da oldukça ilgi gösterdiler. Bütün hisseler satıldı. O günkü sermayesi 2 milyon civarındaydı. O para taahhüt edildi. Dörtte biri yatırılıyor, dörtte üçü sonra yatırılacak. Efendim kurucu olarak herhalde onda bir yatırmıştık. Bir anonim şirketti. 12 Mart olayı olunca hepimiz yakalandık. İçeriye girdik. Ben de bu şirkette bir kurucu niteliğindeydim. İçeriye girdik ve çıktıktan sonra o şekilde artık yürütemedik, feshettik. Fakat benim adetim olarak ben tasvip etmiyordum, muhalif kalıyordum, tabii fesh kararı alındı, öyle dağıldı gitti.

Efendim, 1980'in sonlarında, Kürdistan Demokrat Partisi yakalanıp da, Merkez Komitesi'nden birkaç tane aza, birkaç tane de diğer komitelerde olanlar şeye gidince, devamlı olarak artık Ankara'yla temas halinde olundu. Efendim İşçi Partisi'nin bünyesinde bir muhalefet meydana geldi. '68'den sonra. '69'daki Olağanüstü Kongre'de bu tamamen gelişti. Hatta Sadun Aren takımı ile Behice Boran takımı falan ayrıldılar. Bizim Doğululur Behice Boran tarafında kaldılar, Mehmet Ali Aybar'la beraber. Efendim o arada DDKO, yani Kürdistan grubu olarak DDKO derneği kuruldu. Devrimci Doğu Kültür Ocağı isminde. '60'ta yapılan bir kongrede veya bir toplantıda, kongre miydi, toplantı mıydı hatırlamıyorum, DDKO artık bir Devrimci Doğu Kültür Ocağı'nın öncüsü olarak önerge verdi.

İ.S.: '69 mu dediniz?

H.S.: Veya '70. '69'da Olağanüstü Kongre, '70'de herhalde normal kongreydi hatırımda kaldığına göre. Veya '71'de, yani '69 kesin Olağanüstü Kongre'ydi. Ondan sonraki kongrede Devrimci Doğu Kültür Ocağı ağırlığını koydu ve bazı kararlar da çıkarıldı. Ve bu böyle geçti. Yani 1969 senesine kadar Kürt gençliği tamamen o havada uçan, yani ayak üzerinde yürümeyen bir sosyalist niteliğinde göründüğü halde, '70'in başından itibaren değişmeye doğru yüz tuttu. Yani bir milli mefkureye döndü. Tabii bu '71'de yalnız onları geliştirmekle kalmadı, o üniversitelileri geliştirmekle kalmadı, aynı zamanda o imamları da geliştirdi. O sefer, o zamana kadar imamlar, yani kesin bir tarih olarak '71'i gösterecek olursak, efendim, tedricen, yani '65'ten sonra bunlar da ileriye doğru bazı adımlar attılar, yani sosyalizme doğru biraz açıldılar. Fakat '71'de daha süratli bir nitel dönüşüme, bir sıçramaya doğru dönüştüler. O zamana kadar sosyalizm milliyetçiliğin red olunuş şekli idi ve o imam takımı da, ya da imam, bazı ağa bazı halk arasındaki küçük burjuva murjuva falan filanlar da fanatik bir milliyetçiydi. Yani dünyaya açılmayan, sosyalizmi de emperyalizim gibi umacı gören, bir görüşte idiler. Ve bilhassa bu fanatik milliyetçiler çok ciddi bir şekilde halk düşmanları. Yani bir Kürt halkı ile Türk halkı birbirlerine düşmandır diye meseleyi koyuyorlardı. Kesmek, bitirmek gerekiyor, böyle yani. Tabii bu ilerici takım her ne kadar, halklar düş-

man olamaz, ancak idareciler bu halkları ayırıyor, dese de bir türlü kafalarına girmiyordu. Artık üniversite böyle hafif bir dönüşüm yapınca, onlar da onunla beraber bir dönüşüm yaptılar; onlar da sosyalizme doğru ve genel bir dünya görüşüne doğru yavaş yavaş, Kürt halkı ve Türk halkının düşman olmadığı, bunların kardeş olduğu, bunları sömürenler ancak bunları böyle ayarladığı görüşlerine geldiler. Ve gittikçe geliştiler.

1971 tutuklanmaları hikâyesi. Bir sefer bana yapmış oldukları bir komployla, ağır bir komployla beni yakaladılar. Fakat hangi örgüttendir bilinmiyor. Beni ve iki tane, hiç havadan sudan alakası olmayan abilerimi de benimle beraber yakaladılar. Bizi Siirt hücrelerine götürdüler. 20-25 gün kadar onda kaldıktan sonra Diyarbakır'a gittik. Diyarbakır'da 5-10 gün kaldık. Yani 35 gün 40 gün, sonra hepimiz beraber serbest bıraktılar.

Bu 18 Mayıs Balyoz gecesinde bizi yakaladılar. Balyoz harekatı vardı ya, hani balyoz gibi başlarına ineriz... işte o balyoz başımıza geldi. Ben kendi hesabıma, Türkiye'nin hesabına 12 Mart olaylarına baktım ki bir daha beni yakalayacaklarını hesaplamıştım. Ve o zaman evin üst katlarını yaptım. Dedim çocuklar perişan olmasınlar. Fakat bitirmeden beni yakaladılar. Yalnız. Diyarbakır'a götürdüler. o sırada Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi de yakalanmış gine. Bir parti daha kurulmuş. Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi. Tabii bu sefer bu da üniversiteliler tarafından, eski medreseliler tarafından diyelim, küçük burjuva ve medreseliler tarafından açılmıştı... Onu da yakalamışlar, '70'de o kurulmuştu. Efendim DDKO olarak gelmişti. Tahminime göre benim etrafımda bir örgüt oluşturmaya çalıştılar, o kanaatteyim. Çünkü o DDKO dosyasından yargılananlar, benim DDKO dosyasında olan hareketimin 5'te biri, 10'da biri kadar görülmediği halde DDKO dosyasında yargılandılar. Türkiye Demokrat Partisi'nde gene benim ismim çok geçiyor. Benim 5'te birim kadar ismi geçmeyeni gene o partide yargıladılar. Neyse benim davam açılmadı. Uzun bir zamanda. Bütün davalar açıldı, bütün örgütlerin davası açıldı. Sonra benim davam açıldı, o zaman tek olarak yargılandım. Efendim, bilmem memleketimizi parçalamak, 125'e muhalefet, 46'ya muhalefet, efendim bilmem yüz kaça muhalefet, idam midam falan filan. Ve bir dava açtılar. Ve baraat ettim. Çünkü bu şeyler, yalnız başına bu maddeler herşey olmuyor. O mesele öyle geçti. Fakat ben ikinci bir sefer yakalandım, Diyarbakır'a gittiğimde bir kaç gün o ziyaretler miyaretler falan devam etti. Bu ziyaretler bittikten sonra İsmail Beşikçi dedi, görüşelim. Görüştük. İsmail Beşikçi'yi de oldukça enterne etmişler. O, Tarık Ziya Ekinci'yle, o takımla beraber, onların sofrasında beraber yemek yiyorlar falan. Gençler de onunla ilgilenmiyorlar. Efendim onlar da bunu eritmeye çalışıyorlar. Bir Kürt milliyetçisi, elçisi falan filan diye şeyediyorlar. Tarık Ziya Ekinci'ler Kürt milliyetçisi, elçisi falan değil. Tabii İsmail Beşikçi bana "Abi," dedi "durum bildiğin gibi değil, bütün

Kürt münevverlerini, aydınlarını buraya toplamışlar ve hiç birisi Kürt meselesinden davaya girmiyor. Hepsi sınıfsal meseleyi ele alıyorlar, bu çok yanlıştır. Bu bir sınavdır. Bütün dünya bu sınava bakacaktır. Burada eğer Kürt meselesi vesikalandırılmazsa gerçekten biz acı çekeceğiz."

Dedim "Hocam, herhalde kendilerini savunmak için, kendilerini kurtarmak için böyle yapıyorlar". "Yahu," dedi "ben anlayamıyorum. Sınıfsal 8 seneden 15 seneye başlıyor da —8 seneden başlıyor 15 seneye kadar cezası var— Kürt meselesinden ele alırsanız o günkü 141, 142, efendim 1 seneden 3 seneye kadardır. Nasıl 8 seneyi, 15 seneyi kabul ediyorlar da 1 seneden, 3 seneden niye kaçıyorlar. Bunlar meseleyi bilmezler."

Ben mecbur kaldım. Gençlerin içersine girdim. Hatta beni de çok yerdiler. Çok da propaganda yapıldı, meğerse birkaç konuşmamda "ideal" kelimesinden bahsettim, onlar "ideal"den "idealist", "idealist"ten "metafizik", filan çıkartmışlar, "doğrudur, doğrudur, bu adam bir Kürt ırkçısıdır"... Neticede gençliğin büyük kısmı ile beraber olduk. Yani DDKO'nun büyük bir kısmı. Zaten o diğer iki partiyle de iç içe idim. Ve onların arasında nevi bir köprü vazifesini yaptık. Ve neticede DDKO dosyası savunmaya çok müsait bir şekilde davası açıldı, iddianame geldi. Ben de öyle bir şekil de ifade vermişim savcıda, hani İsmail Beşikçi bana demişti ya "Dava burda işlenmiyor, Kürt meselesi işlenmiyor," ben de bu meseleyi işlemek için böyle bir ifade vermişim ki, savcı iyi bir şey getirsin ki, artık mahkemede bunu belgelendirelim. Neyse DDKO'nun dosyası öyle gelince, onlar hep kaçtıkları halde, dosyaları öyle gelince ben çok sevindim, benim ki de böyle gelir falan. Neyse, beraber olduğumuz artık İsmail Beşikçi'yi aramıza aldık. Ben de onlarla beraber, o DDKO'larla beraber, 10-12 kişiydi o grup, komün kurduk. Hepimiz o komünün birer üyesi olduk. Ve en sadık komüncü de İsmail Beşikçi idi. Yahu ne kadar sadık bir insan. Ve ne kadar, ne kadar kendisini tutabilen bir insan. Yani bir biskuvit ile 5 gün 10 gün idare ediyor. Yani bir isteği yok. Hani dünyadan hiçbir isteği yok.

Neyse, nihayet komün olarak bu sefer, bunun savunulmasına karar verdik. Yani iddianameye cevap olarak ilk savunmaya başlayacağız. Bu sırada ben ile İsmail Beşikçi bunun dışındayız. Efendim, hani komündeyiz ama, dosyada değiliz. Yani benim davam açılmamış. İsmail Beşikçi de vermiş olduğu derslerden, propaganda yapmış diye bir davası açılmış. Efendim aramızda bu sefer bölüşme yaptık. Yani iddianamede var bu. Sosyoloji kısmını koymuş, sosyolojik olarak Kürtler budur, tarihi olarak Kürtler budur, efendim ekonomik olarak Kürtler budur, edebiyat olarak Kürtler budur, dil olarak Kürtler budur. Bu sefer dil ve Kürt edebiyatı kısmını bana verdiler. Ben o metni hazırladım herhalde 20 sayfalık birşey. Efendim, tabii İsmail Beşikçi bana yardımda bulun

du, imla konularında. 20-30 sayfada sosyoloji kısmını İsmail Beşikçi yazdı. Tarih kısmını Mümtaz (Kotan) yazdı. Efendim bu DDKO kısmını, kuruluş nedenlerini yazdı. Ve metinleri toparladık ve 165 sayfalık bir metin çıktı. İddianameye cevap ve Kürt meselesini mükemmel bir şekilde işledi. Mükemmel dediğimiz, Antalya'da yapılmış olan savunmadan çok daha üstün bir şekilde, artık buna ilk, yani mahkemelerde ilk olarak Kürt meselesinin savunması diyebiliriz. Yani sosyolojik olarak, tarih olarak, dil olarak, edebiyat olarak delil koymak suretiyle konuldu.

N.G.: Kürtler'in varlığını ispata yönelik ilk savunma...

H.S.: Tabii tabii. Kürtler'in varlığını ve Hindi-Avrupa grubundan olduğunu, efendim, Kürtler de aynı zaman da vardır, onların da dili kendisine özgüdür.

İ.S.: Ayrı bir ulustur.

H.S.: Ayrı bir ulustur. Bu da ayrı bir ulustur. Ve bir halk değildir. Bir sosyolojik olay değildir, tarihi bir olaydır, falan filan, bunlar. Yani burada savcı inkâra nereden gitmişse, o nereden gittiğinin ispatına çalışıyoruz. Yani iddianameye teker teker cevaptır. Evet.

Efendim, bu sefer, o arada tabi bu dil konusunu ele aldığımızda Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünü ele aldık. TDK sözlüğü Farsça kelimeleri Farsça, Arapça kısmını Arapça, o diğer Avrupa dillerini, işaretlemiş fakat Kürtçe kelimeleri efendim Türkçe olarak kabul etmiş. Yani Farsça'ya yerleştiremediği Kürt kelimelerini Türkçe olarak kabul etmiş. Hatta birgün İsmail Beşikçi güldü, güldü yanıma geldi. "Hocam, nedir?" dedim, "Yahu," dedi "bak," dedi "bu Farsça kelime biliniyor Farsça yazılıyor, bu da Arapça kelimedir, Arapça yazılıyor, bu kelime Kürtçe'dir hiç ses çıkartmadan, gizli olarak kaçıyorlar" dedi. "Sanki bu kaçmaları nereye kadar gidecek. Birgün yakalanacaklar" dedi. Öyle deyip gülüştük.

Bu o DDKO'nun sayfası öyle. Tabi bu iddianame verilinceye kadar benim de davam açıldı. Hani benim davam böyle bir gruba girmediğim için bir kaç celsede tahliye oldum. Herhalde 1 sene, 10 ay kadar kaldım içerde. Tahliye oldum. Ondan sonra tabii bu metni de mahkemede okudular, öyle dosyaya koydular. Ondan sonra, savunma olarak 500 sayfa, 480 küsür sayfa, yani 500 sayfaya yakın, bu metni geliştirmek suretiyle biraraya getirdiler. Daha sonra bunlar kitap olup çıktı bir kısmı, maalesef bizde hep yakalattılar ve elimde mevcut değil, fakat var kütüphanede mevcuttur bu DDKO dosyası diye.

Efendim, hatta hiç unutmuyorum. İki tane gençle bir kaç kez böyle meseleleri konuştuk. Efendim ulusal mesele, sınıfsal mesele, ulusal mesele sınıfsalın neresinde falan filan. Bunlar bana diyorlar— tabii Karaköseli, Ağrılı,

"efendim işte Kürt meselesi yok, bir sınıfsal meseledir, zaten I. Cihan Savaşı'nda Kürt burjuvazisi, Türk burjuvazisi birleşmiş falan filan ve Erzurum Kongresi..."

Yahu bırak, zaten burjuva İstiklâl Savaşı'na girmemiş. Dağılmış Osmanlı ordusu toparlanmış, Yunan'a karşı savaşmıştır. Ve savaştıktan sonra zoraki bir burjuva yaratılmıştır. Yani bu burjuvanın önderliğinde bir hareket ben göremiyorum. Gerçekten hâlâ da göremiyorum. Göremiyorum. Hâlâ da burjuvazinin iktidarda olduğunu kabul etmiyorum. Yok.

Efendim bu gençlerden iki tanesi biraz sonra beni çağırdılar. "Amca" dediler. "Bir ricada bulunacağız". "Buyrun" dedim. "Şuraya gidelim de, ordaki askerle bir konuşur musun?" Neyse gittim. "Selamün aleyküm", "Aleyküm selam", "Nerelisin", "Ağrılıyım", tabii Kürtçe olarak konuşuyoruz, efendim "Neresinden?", "Diyadin'den", "hangi köyünden", "filan köyünden", "ismin ne" filan konuştuk. İkinci bir askerin yanına gittik. "Nerelisin", "Hakkarili'yim", "neresinden" "filan köyündenim". Her neyse. Geldik, bu iki genç, "Amca sana demedik mi bu ordu Türk ve Kürt ordusudur... İşte bak Kürt erleri var içinde..." Yani kabiliyet seviyesini gösteriyorum size. Sosyalizmi nasıl anlamışlar. Tabii DDKO'nun o ilk iddianameye cevaben savunmaya girmeyen kesimi bu gençler. Bunlar sonra da bir metin verdiler.

Efendim, bu şey devresi öyle geçti ve '74 affından yararlandılar, çıktılar. Çıkıktan sonra bu Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi toparlanamadı. Bir türlü toparlanamadı. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi ise gelişti ve sonra ikiye bölündü. Bir KUK oldu, biri de Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi olarak kaldı. Yani o solcular KUK'a geçtiler, ulusal kurtuluşçular, biraz o küçük burjuva niteliğinde olan ve o medresenin sağ kesiminde kalanlar ise Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nde kaldılar. Efendim —bu artık '75'te oluyor— '75'in sonuna doğru DDKD kuruldu, fakat bu DDKD sonradan Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'ne taraftar oldu. Ve bunlar bir dereceye kadar sosyalist birliğinin hegemonyası içersinde TKP'nin görüşüne doğru bir ilerleme kaydettiler. Onlardan APO kesimi ayrıldı. Ve onlar APO'cu olarak dernek filan da değildi, yani öyle biri grup halinde. Bu sırada '75 ile '76 arasında *Özgürlük* dergisi, *Rizgari* dergisi çıktı. DDKD dergi çıkardı. Böyle yavaş yavaş geliştiler, artık hepsi şöyle veya böyle Kürt meselesini bir milli mesele olarak kabulleniyorlar. Artık aralarında Çin görüşünde, Sovyet Sosyalist Rusya görüşünde falan olanlar var, değişiklik buradan geliyor. Efendim 1978'de APO'cular partiye dönüştüler. Partiya Karkeran Kûrdistan (Kürdistan İşçi Partisi) oldu. Ve nihayet 1980'in başında *Rizgari*'ciler bir parti kurmaya çalıştı veya partinin lüzumunu gördüler. Fakat onların partisi diğer partilerden tamamen değişik bir parti. Bir tek Kürdistan kabul ettiler. Efendim bir tek

Kürdistan 4 parçaya bölünmüş. Efendim bir tek merkezî bir parti kurulacak. Her bölgede de birer sekreterlik olacak ve hepsi beraber yürütülecek ki oluşabilsin. Ve zaten bir ulustur da, 4 parçaya ayrılmış, birleştirilebilsin falan. Ayrı ayrı mücadele verilemez. Bu kanaatte. Ve bu konuda bir tüzük hazırlandı. 4 sekreterlikten oluşan parti merkezi.

Efendim o zaman DDKD'nin de PKK'dan, 1969 sıralarında, PKK'dan haberi yok, o da PKK isminde bir parti kurdu. İkisi de gizli partililer ya, ikisi de aynı isimde. Tabii sonradan o isim değiştirildi ve oldu PPKK, Partiya Peşengi Karkeran Kûrdistan (Kürdistan Öncü İşçi Partisi). O arada bir acaip hatıramı anlatmadan geçemeyeceğim. 1983'te çocukları, hepsini burda yakalamışlar, İstanbul'a götürmüşlerdi. Üçü de. Ben de onların peşine geldim. Orda, kirada bir evim vardı Kaynarca'da. Onu da polis, örgüt evi diye kapatmıştı. Onu dedim belki açarlar. İstanbul'a geldikten sonra beni de yakaladılar. Gayrettepe'ye götürdüler. Orda bir sürü sorular sordular benden. Bir soru da, yani ifadeyle ilgili olmayan, o ifade dışındadır sorduğu sorular, Rizgari'nin ne demek olduğunu, sordular. Bir de DDKD ne demek olduğunu. Dedim "Rizgari kurtuluş demek", "Neden kurtuluş?" "Ben sizden kurtulucam, bu kurtuluş", "bir işçi patrondan kurtulsa o kurtuluş, bir fert hapisten kurtulsa o kurtuluş, kurtulmaktır." "Siyasi?" "Siyasi niteliğini bilmiyorum." Gerçekten de bilmiyordum. "Peki DDKD?" "DDKD" dedim "Devrimci Doğu Kültür Derneği", D: Devrimci, D: Doğu, K: Kültür, D: Derneği; Devrimci Doğu Kültür Derneği. "Peki" dedi "Kürtçe hangi harfleri şeyediyor?" "Bilmiyorum" dedim. "Kürtçe ile bir ilişkisi yok." "Yok," dedi "baştaki D: Dimirim (Ölürüm), ikinci D: Dıgıjim (Öldürürüm), K: Kûrdistanc (Kürdistan'ı), D: Distinim (Alırım); yani Ölürüm, Öldürürüm, Kürdistan'ı Alırım.

N.G.: Kim uydurmuş?

H.S.: Bilmiyorum efendim. Kim uydurmuş, ordan öğrendim.

Dedim "gidip onlara müjde verecem, diyeceğim ki sizin bu harfleriniz bunu da anlatıyor". Şimdiye kadar ne onlar düşünmüşler, ne de biz düşünmüşüz. Yani öyle bir uydurmayla karşılaştık.

Nihayet 1965 ile 1980 arasında artık bugünkü nitelikte Kürt meselesi çok doğru bir şekilde meydana geldi. Birikim, 1960'a kadar ayrı bir birikim. 1961 Anayasası biraz ilerici bir anayasa. Burada artık konuşma, gelişme, tartışma olanakları açılan, 1970 baskısı onları biraraya getirdi. Hani bir sefer bütün Kürdistan dahil olmak üzere, yani Sivas, Malatya, Maraş, Kars, Ağrı, Hakkari hepsi Diyarbakır'a getirildi. Erzurum, bu arada Trabzon ve Artvin de geldi. Yani bu iki şehrin dışında, diğerleri hepsi Kürt. Bunlar bir araya gelmekle bu tartışmalar, tabii o zaman işkence, mişkence de yok. Yani işkence yok dedi-

ğim çok az. Efendim, sabahtan akşama kadar birarada tartışıyorlar. Çok da serbest tartışmalar oluyordu. Ve bir de, ne de olsa bir baskı var. O tartışmalar bir Kürt meselesini meydana çıkarttı. Yani Kürt meselesine dönüşüm yapıldı. Kürt meselesinin artık bir mesele olduğu, bir ulusal mesele olduğu... Ve 1980, 12 Eylül harekâtı ise bunu eyleme geçirdi. Bu baskılar, nicel birikimleri nitele sıçrama yaptığı görüşündeyim. Tabii bu arada aynı zamanda bu etki-tepki konumunu da burda unutmamak gerekir.

İ.S.: Şimdi ben, doğrudan siyasi hareketlere ilişkin çok fazla sorular sormak istemiyorum, burayı sorgulamanın zemini *Defter* değil diye, ama biz bu konuda birşeyi yapmayı düşünürken, Kürdistan'ın kültürel hayatını, kısmen de olsa aksettirebilecek birini arıyoruz dediğimiz de, birçok insanın aklına ilk siz geldiniz. Merak ettim bu mesela 70-80 arası siyasi bakımdan bu kadar hareketli bir dönem sizin için nasıl dengelendi, bu akademik çalışmanız, kültürel çalışmanız, besbelli siyasetle ilginizi de hiç kaybetmemiş görünüyorsunuz.

H.S.: 1972'de —'71'de yakalandık— '72'de çıktık, ekonomik durumum oldukça bozulmuştu. 1-2 sene kadar ne siyasetle ne de kültürel bir çalışmayla ilgilenemedim. Ekonomimi biraz düzelttim. Yani borçlarımı verdikten sonra, bu sefer eskisi kadar siyasete ağırlık vermedim. Siyasette hafif bir kolla, ağırlığımı kültüre verdim. Ve daha randımanlı bazı çalışmalar yapabildim. Haddizatında bu da '75'ten sonra, yani '72'de çıktım, '75'te ciddi çalışmaya başladım ve bu ciddi çalışmaya başlamamın, yani gramer çalışmaya başlamamın yegâne sebebi, o güne kadar çıkan gramerler çok çok eksik olduğunu gördüm ve benim bilgim benimle beraber mezara gitmesin, kâğıda dökülsün hiç olmazsa. Efendim tabii onlardan da yararlandım. Benden önce gramer çalışanların kitapları üzerine biraz çalıştım. Onların eksiklerini bularak geliştirdim. Oldukça ileri bir seviyeye getirdiğime kaniyim.

N.G.: Kürt edebiyatı üzerine çalışmalarınız var mı? Daha çok gramer üzerine mi?

H.S.: Gramer. Edebiyatta ben biraz, bir nevi nefret ettim desem pek doğru olmaz da, biraz böyle tiksindim. Tiksindiğimin sebebi ne? Efendim A yerde bir eser var. Bu eser neymiş? Matematikmiş. Efendim büyük bir güç sarfederek o eseri elime geçirdim. Baktım vezindir. Kafiyelidir. Allah Allah. Birisi bana diyor, bir kerrat cetveli var. O kadar güzel bir Kürtçe'yle yazılmış ki, büyük bir güç sarfederek Kerrat cetvelini buldum. Baktım o da vezin. Efendim nesir kitabı arıyorum. *Hawar*'ın dışında bir türlü elime bir nesir geçmiyor. Hele *Hawar*'dan önce yazılmış, Arapça yazıyla yazılmış, Kırmancı şivesi üzerinde bir türlü eser elime geçmedi. Geçiremedim. O zaman nefret ettim. Şimdi birisi, yanımda bir vezni söylediği zaman, diyorum "yahu, durun bir nesre geçelim..."

Efendim bir tarih kitabı, elime birkaç tane tarih kitabı geçti. Hepsi manzum. Efendim o tıp kitapları iki tane böyle küçük küçük, onlar nesir, bir 2-3 tane tıp kitabı elime geçti, yine nazım. Nazım, nazım, nazım. Bu sefer bu nazımların çokluğu beni artık vezne yöneltmedi. Yani bir türlü nesirde istediğimi elde edemedim. İstediğimi değil de, hiçbir şeyi elde edemedim. Bir elimde kalmış *Hawar*, tabii *Hawar*'ın da bir kısmı var elde. Şimdi yok ya, götürdüler. Bugünkü durumda ben kitapsızım. Benim kitaplarımı hep götürdüler, demek ki, herhalde bugünkü iktidara kitapsızlar gerekiyordu da beni kitapsızlaştırdılar, kitabım kalmamış durumda. Ve maalesef ben İstanbul'dayken evi açıyorlar. Kitaplarımı olduğu gibi götürüyorlar.

İ.S.: Peki efendim bu yörede halen Kürt edebiyatını sürdürmekte olanlar, kimlerdir?

H.S.: Şimdi efendim, elan yaşamakta olan Tatvan'da bir Kürt edebiyatı, yani şiirler yazan yaşlı bir imam var. Ondan yararlanamazsınız. Yapmış olduğu edebi eserler de gerici bir niteliktedir.

İ.S.: Gerici?

H.S.: Tabii, tabii. Şerh üzerine dinî şeyler bunlar. Diyarbakır'da çok iyi bir imam var. Elan Bayındırlık'ta çalışıyor, hatırımda kaldığına göre. Çok güzel şiirler yazıyor. Efendim, herhalde eğer toparlamışsa, onun şiirleri bir divan, yani 200-300 sayfalık bir kitap haline gelmiştir. Çok güzel şiir yazıyor. Bir de İstanbul'da bir imam var. Müftüdür. Efendim bu ise hicivcidir. Zaten benim biraz nazıma karşı biraz antipatim olduğunu söz ettim. Şimdi ben, küfürden de pek çok nefret ediyorum. Birisi benim yanımda birisine küfür ederse bana küfür ettiğini kabul ediyorum. Çünkü diyorum benim kulağım çirkin kelimeyi duyuyor. O ise çok güzel bir şekilde küfürlerle şeyini izah ediyor. Gerçi küfür olmayan kesim de var. Fakat küfür olmayan kesimde küfürün kokusu gene geliyor. Ve 2-3 cilt kadar da bir tasnifatı var.

N.G.: Şu anda yazılı edebiyatı sürdürenler hep dini gelenekten kişiler mi?

H.S.: Hep, maalesef öyle. Diğerleri Kürtçe bilmezler. Okul mezunları içinde bizim çocuklar Kürtçe bilmezler. Birkaç kelime konuşabilirlerse de, ben nasıl düşüncelerimi Kürtçe kafamda cümle yapıyorum da Türkçe'ye tercüme ediyorum, onlar da Türkçe cümleleri yapıp da Kürtçe konuşuyorlar. Yani Kürtçe konuşanları da öyle konuşurlar. Onlar Kürtçe yazı yazamazlar. Ancak medrese mezunları Kürtçe yazarlar. Şimdiki durum o. Bir de Avrupa'ya gitmiş olanlar artık yazmaya başlamışlardır. Yazı yazabiliyorlar.

N.G.: Şöyle bir çelişki var mı? Bir yandan Kürt yazılı kültürünü sürdürenler esas olarak medreseden yetişmiş, dini gelenekten kişiler. Öte yandan İsla-

miyet'in Kürt kültürü üzerine baltalayıcı bir etkisi olmamış mı, yani onu kısmen eriten?

H.S.: Biliyorsunuz ki, bu dinler, siyasetler, parti kurmalar, herşey kendi çapına göre toplumları etkiliyor. Haliyle, İslam dini de Kürt edebiyatı, Kürt örf, adetleri, ananeleri üzerinde etkilemiştir. Fakat benim yaptığım incelemeye göre, Türk örf adetleri üzerindeki etkileri kadar, Kürt örf ve adetleri üzerinde etki yapmamıştır. Daha az. Bunu da Kürtler'in biraz inatlı olmalarına, aşiret düzenine bağlı olmalarına, feodal nitelikte olmalarına bağlıyorum. Ve hani bugün hâlâ, Kürdistan'ın büyük bir kesiminde düğünde kadın kadının elini tutmak, erkek erkek elini tutmak çok ayıptır. Yani dinin bütün yasaklarına rağmen, bir kadın bir erkeğin elini tutar, bir erkek bir kadının elini tutar ve oyunlar öyle devam eder. Efendim, meclislerde kadın erkek öyle yan yana oturur, çok rahat konuşurlar. Kürdistan'ın büyük bir kesiminde, bilhassa köylerinde durum budur.

Şimdi, genel olarak şehir, yani bu dünyanın her tarafında şehir aydındır, ilericidir. Efendim şehre yakın köyler ve ova köyleri biraz şehirden geridir. Uzak köyler biraz daha geridir. Bu göçebe hayatı yaşayanlar çok çok daha geridir.

Kürtler'de durum bunun tersidir. Göçebe çok ileridir. Yani bir sefer göçebe, kadın erkek her hususta karışıktır. Dağ köyleri, uzak köyler biraz ondan geridir. Çok az çarşaf görürsün, efendim çok az örtülü kadın görürsün. Efendim kadın evde hiç erkek olmazsa misafir kabul eder. Eğer misafiri varsa, misafirine yatağını verir, kendisi de başka yerde yatar. Eğer imkân olmazsa misafirin yanında yatağını serer. Ve yatar. Dağ köylerinde hâlâ var. Hâlâ da rahatlıkla erkeklerin arasında memesini çıkarır, çocuğunu emzirtir. Örtmez. Saç, baş açık. Ve evleninceye kadar kızların başı açık. Yani karabaşlı, yani başı beyazlamamış, kara. Yani saç görünüyor... bir örtü yok üzerinde. Ve bunlar evleninceye kadar kesinlikle örtmezler. Evlendikten sonra örter. Uzak dağ köylerinde.. Ova köyleri biraz daha bağnaz, çarşaflı örtülü, erkeklerle konuşmazlar falan. Şehire inince tamamen bağnaz, tamamen din tesirinde. Demek ki dünyanın tersine bir durumla karşı karşıyayız. Yani bugün Tatvan'ın merkezinde, Bitlis'in merkezinde, Muş'un merkezinde görmüş olduğumuz kadın erkek ayrımı, dağ köylerinde bunu göremezsiniz, kesinlikle göremezsin. Onun için din etkisi, şehirlerde çok daha fazla, belki de sömürge etkisiyle beraber, ikisinin karışımı diyebiliriz ve şehirden uzak yerlere gidememiş. Götürememiş.

İ.S.: O zaman bugünkü Kürt hareketinin başarısını büyük ölçüde bu dağ köylülerini örgütleyebilmiş, harekete geçirebilmiş olmasına borçlu olduğu söylenebilir mi?

H.S.: Söylenebilir.

İ.S.: İsterseniz sohbetimizi bu noktada keselim. Şimdiye kadar anlattıklarınız ne de olsa tarihti. Oysa bundan sonrası artık sürmekte olan siyasal ve toplumsal bir mücadele.

H.S.: Haklısınız.

İ.S.: Efendim her şey için çok teşekkür ederiz.

H.S.: Ben teşekkür ederim.

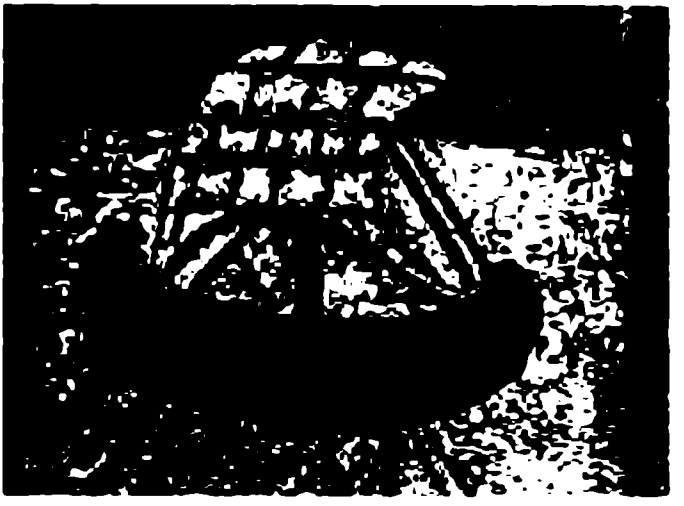

AKDENİZ Mekân ve Tarih
F. Braudel

Çev. Necati Erkurt
Birinci Basım: Aralık 1989
ISBN 975-7650-21-8

Annales Tarih Okulunun en önemli temsilcilerinden olan Fernand Braudel bu kitabında, Filippo Coarelli ve Maurice Aymard ile birlikte tarih içinde bir mekân olarak Akdeniz'i anlatıyor. Bu mekânın betimlenmesi, ilk uygarlıkların ortaya çıkışı, aralarındaki ilişkiler, kültürel öbekler; derken kent yerleşimi ve ev içleri, sonuçta Akdeniz'i bu kadar çok sevmemize neden olan herşey. Coğrafya ve tarih okumanın ne denli zevkli olabileceğine inanan okurlar için.

- I -

TERMODİNAMİK, İSTATİSTİK, ZAMAN

Ahmet Omurtag

Çünkü biliyoruz dağılıp bozulma
Yaratmadan çok daha hızlıdır.

Lucretius

Everything put together sooner or later falls apart.

Paul Simon

Küçük kutuları üst üste ve yan yana dizerek bir oyuncak ev yapmaya uğraşan çocuk düşünün. Çocuk, isteğini gerçekleştirebilmek için dikkatini toplayarak uzunca bir süre uğraşmak zorundadır. İstediğinin olduğunu ve evi yapmayı başardığını varsayalım. Bu durumda artık çocuğun ev yapma sürecini tersine çevirmesi yani evi yıkması için eskisi kadar uğraşması gerekmez. Geçerken kolunun çarpmasıyla, ya da salladığı bir tekmeyle küçük kutuları eski hallerine döndürebilir, eski yerlerine gönderebilir. Evi yaparken o kadar uğraşmıştı. Hem aldığı zaman hem de gerektirdiği dikkat açısından evi yapmak oldukça zor oldu. Oysa yıkarken: bir tekmede tamam. Yapmak ve bozmak birbirlerinin aynası gibi iki simetrik süreç olarak görülebilecekleri halde birbirlerinden bu kadar farklılar. Neden?

Heryer böyle asimetrilerle dolu, hatta yaşamın tümü asimetrik. Yumurta pişirmek, cam kırmak, doğmak, yaşlanmak sayabileceğimiz örneklerden bazıları. Pişmiş yumurtayı çiğleştirememek, ölüyü diriltememek ve benzeri zorluklar veya imkânsızlıklarla karşı karşıyayız her zaman. Yapmak bozmaktan daha zordur, Lucretius'un dediği gibi. Veya bozmak yapmaktan daha kolay.

Belki de "zaman" kavramı ve algısı yaşamdaki asimetrik süreçlerden kaynaklanıyor. Birşeyi tam tersine çevirebilmek mümkün olsaydı onun gerçekten olduğunu söylemek zor olmaz mıydı? Tersine döndürülüp en baştaki haline eksiksiz olarak getirilebilen bir sürecin gerçekleşmesi belki de bize birşeyin gerçekten "olduğu" hissini daha az verecekti. Örneğin yaşamdaki asimetriler olmasaydı birşeyler gerçekten ve tam anlamıyla geçmişte kalabilir miydi?

Yazının "Popülasyon, Darwin, Marx" adlı II. Bölümü ve "İstatistik,Nedensellik, Şeyleşme" adlı III. Bölümü Defter in gelecek sayılarında yayınlanacaktır.

Geçmiş, şimdi ve gelecek doğrultusu veya doğrultularını algılayışımız, yaşadığımız süreçler içinde her an durup dinlenmeden tek bir yönü işaret eden zamanın okunu buluşumuz, içinde yaşadığımız asimetrik süreçlerle ilgili olamaz mı?

İlgili olduğu şeyler bununla kalmıyor. Bu yüzden zamansal asimetri hakkında düşünürken termodinamik ve onun istatistiksel biçiminin gelişimi ve getirdiği açıklamalarla ilgileneceğiz. Bu arada karşılaşacağımız yeni düşüncelerin bolluğu bize asimetrik süreçleri unutturacak; istatistik yöntemin özellikleriyle uğraşmaya başlayacağız. "Soyutlama" ve "Sistem" kavramlarıyla karşılaşacağız örneğin; bunların istatistiksel termodinamikteki somut ortaya çıkış biçimlerini inceleyeceğiz. Daha sonra da ilerki bölümlerde istatistiksel termodinamiğin gelişimine eşzamanlı olarak ortaya çıkan başka bazı teorilere bakacağız.

Fizikte asimetrik süreçleri nitelemek için tersinmezlik (irreversibility) sözcüğü kullanılır. Fizik teorileri çerçevesi içinde bilinen birçok olay tersinmezlik özelliği gösterir. Astronomide yüzyılımızın önemli keşiflerinden olan evrenin genleşmesi buna bir örnek. Hatta evrenin genleşmesinin tersinmezliğin temel kaynağı, varlık nedeni olduğu iddia edilmiştir. Difüzyon da tersinmez fiziksel olaylardandır. Burada bir sıvı veya bir gazın başka bir sıvı veya gazdan oluşan bir ortamda kendiliğinden "zamanla" dağılması söz konusudur. Bu süreci tersine çevirmek, yani örneğin suda zamanla dağılan bir damla mürekkebi tekrar konsantre ve saf biçimde elde edebilmek özel düzenekler ve önemli miktarda enerji harcamayı gerektirecektir. Kendiliğinden oluvermez bu olay, diğeri gibi.

Isı ve sıcaklığın kökeninde maddeyi oluşturan atom veya moleküllerin sürekli devinimlerinin yattığını biliyoruz. Kütle halinde hareket eden bir madde düşünelim. Örneğin az önce bir tekme sonucu havalanmış ve şu anda hızla yol almakta olan bir futbol topu. Topu oluşturan moleküllerin hızlarının ya da kinetik enerjilerinin bu anda birbirlerinden nitelik olarak farklı iki tür bileşeni vardır. Birincisi topun kütlesel hareketini oluşturan ve tüm moleküller için aynı yönde olan hareket. İkincisi ise topun kütlesel varlığı açısından rasgele (random) kabul edilen ve topun sıcaklığı olarak algılanan moleküler hareket. Bu arada moleküler harekette hızların birincisinden çok daha yüksek olduğunu ekleyelim. Top bir süre sonra alçalacak, yere çarparak bir süre yol alacak, sonunda da duracaktır. Yani birinci tür hareket sona erecektir. Ancak bu hareketten kaynaklanan kinetik enerji, enerjinin korunumu nedeniyle yok olamayacağı için, başka bir biçime, ısıya dönüşecektir. Top yere çarpa çarpa gitgide yavaşlarken topun ve yerin rasgele moleküler hareketlerinin hızı artacak, top tamamen durduğunda ise birinci tür hareket tamamen ikinci tür harekete dönüşecek, yerin ve topun sıcaklığı biraz artacaktır. İşte bu

dönüşüm tersinmez bir dönüşümdür. İstediğimiz her an bir topa tekme atma yoluyla yaptığımız bu işi ısıya çevirmemiz mümkündür ancak yerin ve topun sıcaklığı eski düzeyine düşürerek ve sadece bundan elde edilen enerji ile topu eski hızına kavuşturmak *olanaksızdır*. Bu durum termodinamiğin temel ilkelerinden birini temsil eder: işi tamamen ısıya çevirebiliriz ancak ısıyı tamamen işe çevirmek olanaksızdır. Aynı durum şöyle de ifade edilebilir: top havada yol alırken moleküllerin sahip oldukları birinci tür hareket "düzenli" bir harekettir; çünkü tüm moleküller için aynı yöndedir. Bu anlamda makroskopik düzeyde yani topun bütünü açısından belli bir düzene sahiptir. İkinci tür hareket ise "düzensizdir". Düzen kavramı işin içine karışınca bu iki tür hızın birbirlerine dönüşmelerindeki asimetri daha kolay anlaşılır hale geliyor. Düzenin düzensizliğe dönüşmesi daha kolay. Tersi ise, yani ısının kinetik enerjiye çevrilmesi, zor. Dikkat, çaba, özel düzenekler gerektiriyor. Ve termodinamiğin söylediğine göre hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmiyor, yani ısının bir kısmı "boşa gidiyor" kinetik enerjiye dönüştürülürken.

Isının kendiliğinden sadece sıcaktan soğuğa doğru akması konusu da termodinamiğin alanına giriyor. Tabii buzdolabı soğuktan sıcağa enerji akımını sağlıyor ama kendiliğinden gerçekleşen bir süreç değil bu. Eğer tersinmez süreçler bizim için zamanı tanımlıyorsa, buzdolabının yaptığı, zamanı tersine çevirmeğe çalışmak anlamına gelebilir. Bu da hiç şaşırtıcı değil çünkü insanlar ve diğer canlıların çoğunlukla yapmaya çalıştıkları şey budur. Canlıların varoluşları, amaçları, yaşam biçimleri inorganik maddenin düzenine benzemez, onunla örtüşmez. Ancak yine de inorganik maddeden oluşurlar (ibaret-tirler demedim) ve inorganik madde ile çevrilidirler. Bu yüzden onun düzeni veya düzenleri ile sürekli mücadele etmek durumundadırlar. Çok basit bir örnek olarak evinizin tozunu alma veya toplama, "düzenleme" eylemini düşünün. Ev sonuçta yine tozlanır, yine dağılır. Çünkü dağılması ve tozlanması kendiliğinden gerçekleşen süreçlerdir. Tersi ise çaba gerektirir. Kutularla ev yapan çocuk için olduğu gibi. Dağılma eğilimi belki de bizim zaman algımızı oluşturmaktadır. Yaşantımızı kendimiz gibi olmayan bir dünyada gerçeklemeye çalışırken sürekli olarak "zamanın geçtiğini" hissetmemiz, kendimize göre biçimlendirmeye çalıştığımız dünyanın hep bu biçimlendirme işlemine yabancı kalışının ifadesidir belki de.

Kırlık bir yerde veya çölün ortasında bir ev düşünün. İçinde yaşam için gerekli araç gereç, masalar, raflar, rafların üzerlerinde duran cisimler, belki buzdolabı veya sıcak bir ocak bulunan bu ev, onu çepeçevre saran çölde geçerli olan düzen açısından tamamen bir garabet durumundadır. Evin orada bulunuşunu çölün yasaları açısından "çok az olası" bir durum olarak niteleyebiliriz. Çölün ortasında bir noktada sıcaklık kendiliğinden hiçbir zaman evin ocağındaki kadar yükselmez örneğin. Evin malzemesi çölde bulunan maddelerden oluşsa

dahi onlar kendiliklerinden ev biçimine girmezler. Demek ki çöl açısından bu ev büyük bir düzensizliktir. Evi yapan ise çölden kaçarak evde kendi düzenini bulur. Şimdi bu evin terkedildiğini ve yıllar sonra eve geri döndüğümüzü düşünelim. Evin "düzeninin bozulduğunu", ocağın söndüğünü, herşeyin tozlandığını, belki yükseklte veya dik duran cisimlerin yere düştüklerini görürüz. Bütün bunlar, ev hâlâ yerinde duruyorsa geçerli. Uzun vadede ev de yok olmaya doğru gider. Termodinamik terimleriyle bu durum evin "entropisinin" arttığı biçiminde ifade edilebilir. Entropi'den tekrar söz edeceğiz.

Bozmak ve yok etmenin veya bozulmak ve yok olmanın kolaylığının nedenleri çeşitli biçimlerde yorumlanabilir. Asimetrik süreçlerden söz ederken dünyanın birbirine geçen çeşitli düzeylerden oluştuğu ima edildi. İnorganik madde ile canlı varlıkların düzeyleri gibi. Bunları farklı terimler veya "yasalara" göre davranan ancak üst üste geçmiş düzeyler olarak alalım. Örneğin bir canlı fizik yasalarına göre davranan inorganik maddeden oluşur. Ancak bundan "ibaret" değildir. Çünkü cansız maddeyi "kendine göre" düzenler. Monod, "Rastlantı ve Zorunluluk" adlı kitabında bunu örneklerle anlatıyor. Cansız madde organizmanın hammaddesi gibidir. Bir yontuyu oluşturan bronz gibi örneğin. Bir canlı var olabilmek için aynı zamanda fiziksel bir varlık olmak zorundadır. Sonuç olarak fiziksel yapıtaşlarının, yani belli miktarlarda karbon, hidrojen vs.nin, varlığı canlının varlığı için yeterli olmaz, ancak bunların yokluğu canlının yokluğu için fazlasıyla yeterlidir. Hatta bunların canlıya yabancı bir düzen içinde bulunmaları da canlının yokluğu için yeterlidir. İşte yok etmek ve yaratmak arasındaki asimetri burada yatıyor: canlıyı yok etmek, yaralamak, "bozmak" için ona fiziksel düzeyde müdahale etmek yeter, oysa canlıyı yaratabilmek, tedavi etmek, "yapmak" için bunun ötesinde onun düzeyini tanımak, yani bir anlamda onunla kendi terimleriyle muhatap olmak gerekir. Kesici herhangi bir cisimden insanlığı yok edebilecek nükleer bombaya kadar tüm silahların basitlik ve kabalıkları, yok ettikleri şeylerin ne olduğunu bilmelerine gerek olmamasından kaynaklanıyor. Canlılar da bireysel düzeyde cansız madde ile mücadelelerine sınırlı bir süre dayanabilirler. Sonunda öldüklerinde organizma çözülür, dağılır, onu oluşturan yapı taşları özgürlüklerine kavuşur ve kendi düzenlerine yönelirler.

Ondokuzuncu yüzyılda termodinamik konusu yeni yeni geliştirilmeye başlarken, termodinamik buhar makineleri arasında istemeden de olsa zamanı keşfetmeye henüz başlamışken, uzun süredir fiziğin belkemiği olarak kabul edilmiş ve hâlâ da öyle olan Newton fiziğindeki zaman anlayışı ilginç bir özellik taşıyordu. Newton'un determinist fiziğinde zaman "boş" gibiydi. İlke olarak ilerisi veya gerisi farketmiyor, her iki yön de şimdinin durumundan yola çıkılarak aynı biçimde hesaplanabilir gibi görünüyordu. Gezegenlerin sonsuz ve sürekli hareketlerinde en iyi örneğini bulan bu ideal, en keskin

ifadesini Laplace'ın ondokuzuncu yüzyıl başında kurguladığı, tüm gelecek ve geçmişi aynı anda görebilen evrensel zekâ hayalinde buldu. Bu formülasyonla en keskin halini bulması belki de onu yaratan anlayışın zorlanmaya başlamasıyla ilgilidir. Bu anlayışı başka bir biçimde ifade edersek, zamanı tersine çevirdiğimizde yani herşey tersinden oynatılan bir filmdeki gibi zaman içinde geriye doğru gerçekleştiğinde Newton'un fizik yasalarını ihlal eden hiçbir şey meydana gelmez. Örneğin yere doğru a ivmesiyle hızlanarak düşmekte olan bir cisim bu sefer a ivmesiyle yavaşlayarak yükselir. Newton'un hareket denklemi F = m.a ise t (zaman) değişkeninin ikinci türevini içerdiği için bu değişkenin yerine - t koyduğumuzda denklemde bir değişiklik olmaz.

Bu çerçeveden bağımsız bir biçimde gelişmeye başlayan termodinamiğin kökenleri ondokuzuncu yüzyıl başlarındaki gaz ve buhar makinelerine ilişkin teorilere dayanır. Açık seçik formüle edilmesi ise ondokuzuncu yüzyıl ortalarında gerçekleşmiştir. Yüzyıl ortalarına doğru çeşitli ısı, kimya, elektrik ve mekanik güçlerinin birbirlerine dönüşebildikleri anlaşılmaya başlamış ve bu tür olaylar enerjinin korunumu yasası altında genellenmiştir. Bu yasa "termodinamiğin "birinci yasası" adı verilen yasadır. Kökenleri Fransız mühendis Carnot'ya giden "ikinci yasa" ise yine 1850 civarında açık bir formülasyona kavuştu. Bu formülasyonun iki alternatif biçiminden ilki Alman Rudolf Clausius'a ait: ısı kendiliğinden sıcak bir cisimden soğuk bir cisme geçmez. İkincisi İngiliz William Thompson'ın: sadece bir ısı rezervuarıyla etkileşerek iş yapabilen bir makine yapmak olanaksızdır. Bu sonuncusunu daha önce "ısı kinetik enerjiye dönüştürülürken bir kısmı boşa gider" biçiminde görmüştük: boşa giden ısı termodinamiğin terimleriyle ikinci bir rezervuarın varlığı demektir. Termodinamik böylece ısı akışı ve dönüşüm yasalarını niceliksel olarak inceleyen bir bilim haline geldi. Bu arada çok sık kullanılmaya başlanılan kompoze bir niceliğe Clausius Yunanca bir isim verdi: entropi. Böylece termodinamiğin ikinci yasası "entropi artışı yasası" biçiminde alternatif bir ifade kazandı. Birinci yasa bir sistemdeki toplam enerjinin niceliğinin sabit olduğunu söylerken entropi yasası bu enerjinin "niteliğine" ilişkin bir kısıtlama getiriyordu. Enerji miktarı aynı kaldığı halde bir kısmı "iş yapabilen" veya "yararlı" enerji olmaktan çıkabilirdi. Birinci yasa enerji dönüşümlerinde hesap defterini tutarken ikinci yasa bu dönüşümlerin yönünü belirliyordu. Buna göre kapalı bir sistemin entropisi sadece artabilir veya aynı kalabilirdi. Entropi artışı ise "yararlı enerjinin azalması anlamına geliyordu. "Yararlı" nitelemesi entropi kavramında insanmerkezcil bir içeriğe işaret ediyor gibi görünüyor. Buna şaşmamak gerek. Ancak, termodinamik teorisinin çerçevesi içinde herşey son derece nesnel. "Yararlı" sözcüğü "mekanik işe dönüştürülebilir" anlamına geliyor.

Dışı yalıtılmış hava dolu bir kutunun yarısında bulunan havanın diğer yarısındaki havaya göre daha sıcak olduğunu düşünelim. Zamanla kutunun içindeki havanın sıcaklığı her noktada eşitlenmeye doğru gidecektir. Baştaki durum en azından ilke olarak "yararlı" enerji barındıran "düzenli" bir durumdu. Çünkü sıcak ve soğuk havayı iki ısı rezervuarı olarak kullanıp ilke olarak iş elde etmek mümkündü. İkinci durumda ise tek bir ısı rezervuarı bulunduğu ve sadece bununla işleyen bir makine yapılamayacağı için yararlı enerji bulunmamaktadır. Birinci durum kendiliğinden ikinci duruma dönüştüğüne göre, Thompson'ın yaptığı gibi, "yararlı enerjinin sürekli dağılıp kaybolmak eğiliminden" söz edilebilir. Isı ve dönüşümlerini, gaz ve sıvıların sıcaklıkları, basınçları gibi değişkenlerle ifade eden durumlarda entropi artışı yasası termodinamik teori ile kesin ve niceliksel bir biçimde ifade edilebiliyor. Ancak "yararlı" sözcüğünün anlamını iyice genişleterek değişik durumları ele almaya başladığımız zaman da "yararlılığın dağılması eğilimi" yasasının daha belirsizleşmiş bir entropi yasası biçiminde geçerliliğini koruduğunu görüyoruz. Mürekkebin suda kendiliğinden dağılarak yararlılığını yitirmesi, temiz şeylerin zamanla kirlenmesi gibi.

Şimdi de çöl ortasındaki eve dönelim. Burda rafların üzerinde duran cisimler var. Bunları hafifçe itip birşeylerin üzerine düşürerek iş yaptırabiliriz. Birşeyi kırmak, hareket ettirmek, döndürmek için yüksekte durmalarından gelen potansiyel enerjiyi kullanabiliriz. Yıllar sonra eve döndüğümüzde evin geçirdiği bir fırtınada veya rafların çürüyüp zayıflaması sonucu herşeyin yere düşmüş olduğunu gördük diyelim. Artık bu imkân kalmamıştır. Fırtınada neden herşey daha yüksek raflara çıkmadı da yere düştü? Ev niye gitgide sağlamlaşmadı da çürüdü? Kullanılabilir enerji neden artmadı da azaldı? Entropi yasası işte bu sorunu formüle ediyor: çünkü evin entropisi sadece artabilir. Ev kendi haline bırakıldığında entropisi artar, yararlılığı azalır. Oysa ona "bakarsanız", arada bir "düzenlerseniz", bozulan dağılan yerlerini tamir ederseniz, entropi artışını engelleyebilirsiniz. Bu durumda ev kapalı bir sistem olmaktan çıkar. Canlılar ve insanlar da açık sistemlerdir. Sürekli olarak çevrelerinden düşük entropili madde ithaliyle veya Schrödinger'in deyişiyle "neg-entropi" ile varlıklarını sürdürürler. Örneğin insanlar ve hayvanlar havadan aldıkları oksijeni hücrelere göndererek orada besin maddelerini "yakarlar". Buradan açığa çıkan enerjiyi de hücreler kendi yapıları ve işlevlerini sürdürmek için kullanırlar. Bu enerji olmazsa hücre "zamanla" dağılır. Bitkiler de güneş ışınlarındaki enerjiyi kullanarak karbondioksit gibi "yanmış" bir molekülden daha "yararlı" moleküller üretirler; güneş enerjisi sayesinde onu "daha yüksek raflara" yerleştirirler: fotosentez. Bütün bu etkileşimleri içeren bio-kürenin, yani dünya gezegenini zar gibi sarmalayan o karmaşık sistemin sürekli kendini yeniden var edişinin birincil kaynağı güneşin uzayın boşluklarından bize ulaşan enerjisidir aslında. Son iki yüzyıldır insanların

kömür, petrol, uranyum gibi yakıtları kullanmalarını saymazsak, bio-küre, güneşin sürekli ve sabit ısısı altında sürekli kendi kendini yenileyen denge-durumunda bir sistem olarak tasarlanabilir. Ama her sistem gibi onun da uzay ve zamanda sınırlı bir yaşantısı var. Çünkü, örneğin, çok uzun vadede güneşin "sabit ısısı" diye birşey yok. Güneş yavaş yavaş soğuyor.

Termodinamikte tersinir (reversible) süreçler gerçek süreçlerin ancak ideal durumlarda ulaşabilecekleri bir sınır noktası olarak alınırlar. Kısacası gerçekte tersinirlik diye birşey yoktur termodinamiğe göre. Heryerde zaman vardır. Gezegenlerin boşluktaki sonsuz hareketlerinde bile çekim gücünün yüzeyde doğurduğu gelgit yüzünden enerji kaybı meydana gelir. Tersinirliğin en büyük düşmanı hemen heryerde hazır ve nazır bulunan sürtünmedir. Sürtünme ile kütlesel ve düzenli hareketin bir kısmı sürekli olarak mikroskopik düzensiz molekül hareketlerine dönüştürülür ve yararsız hale gelir. Futbol topunun yavaşlayıp durmasında olduğu gibi.

Böylece 19. yüzyılda fizikçilerin ilk defa olarak, sadece bir yönde değişebilen bir niceliği keşfetmiş ya da icad etmiş olduklarını görüyoruz: entropi. Gelişim, evrim, tarih fikirlerinin Batı dünyasını kapladığı bir zamana rastlıyor bu gelişme. Entropi zamanın varlığını kanıtlıyor, en azından onu ciddiye alıyor.

Termodinamiğin birinci ve ikinci yasaları zamanın anlayışına uygun bir biçimde, heryerde ve kesin geçerliliğe sahip "Doğa Yasaları" olarak formüle edildiler. Newton'un hareket yasası gibi. Entropi de bu duruma bağlı olarak dar anlamlı matematiksel kullanımından genişletilerek tartışmalı bir "felsefe" haline geldi. Örneğin evren kapalı bir sistem olduğu ve entropisi sadece artabileceği için bütün sıcaklıkların birbirine eşitleneceği ve her açıdan homojenleşeceği bir "ısıl ölüme" doğru gitmekteydi. Entropinin bir bütün olarak evrene uygulanırlığı hala tartışmalı bir konu olmakla beraber bugün artık ısıl ölüme inanan kalmamıştır. Bu konu bizi de burada pek ilgilendirmiyor.

Termodinamikte daha ilginç teorik gelişmeler 19. yy.ın ikinci yarısında meydana geldi. 17. yy.da kesin olarak "iktidara gelen" modern bilimin ortaçağ doğa felsefesine karşı yürüttüğü mücadelenin dayanaklarından birini atomculuk oluşturuyordu. Atomculuğun kökenleri ise bilindiği gibi çok daha eskiye dayanır. Isının maddeyi oluşturan mikroskopik parçacıkların hareketlerinden oluştuğunu söyleyenler arasında Galile de vardı. "Gazların kinetik teorisi" olarak bilinen ve parçacıkların hareketlerini Newton hareket yasası ile ele alarak buradan gazların kütlesel davranışlarının türetilmesine ulaşmaya çalışan açıklamalar ise 18. yy.dan beri bilinmekteydi. Gazların özgün kimyasal maddeler olmak yerine maddenin bir "hali" oldukları Lavoisier'in kimyası ile formüle edildikten sonra 19. yy. başında gazların kapladıkları hacmin mo-

leküllerin toplam hacmine göre çok daha büyük olduğu kesinleşti. Böylece moleküllerin Newton'un hareket yasasına göre uzun mesafeler alarak ilerleyip arada bir birbirleriyle ve gazı tutan kabın duvarlarıyla çarpıştıklarını söyleyen gaz modelleri yaygınlaştı. 19. yy.da mekanik hareket ve ısı arasındaki karşılıklı dönüşebilirliğin keşfi ise ısının mekanik veya "atomsal" olarak açıklanması çabalarına iyice hız verdi. Örneğin 1860 yılına doğru Clausius bazı yayınlarında moleküllerin gaz kabının duvarlarına çarpışlarındaki momentum alışverişinden yola çıkarak gazların Boyle-Charles yasasını (PV = nRT) türetti. Sonuçta T, yani sıcaklık, moleküllerin kinetik enerjisiyle niceliksel olarak özdeş görünüyordu. Moleküllerin hareket ve çarpışmalarıyla ilgili birçok buluş daha yapılmasına karşın bu modeller ancak yeni bir düşüncenin işe karışmasıyla gerçek bir sıçrama yapabildiler: istatistik.

"Atomculuk bir başka temel fikirle, maddenin gözlemlenebilir özelliklerinin onu oluşturan en küçük parçacıkların içsel özellikleri değil, bu özelliklerin dağılımlarının olasılık yasalarıyla belirlenen *ortalamalarından* oluştuğu fikriyle birleşmediği sürece hiçbir yarar getirmeyecekti" der Max Born.[1] Gerçi Clausius molekül hızlarının birbirlerinden farklı olabileceğinin farkındaydı ve gazların termodinamik niteliklerinin ortaya çıkışında bu hızların farklarının birbirlerini götürmesinin etkili olduğunu düşünüyordu. Ancak bu istatistiksel yaklaşımın daha ileriye götürülmesi ve termodinamiğin tam anlamıyla atomcu ve istatistiksel açıklamalara kavuşması Maxwell ve Boltzmann'ın isimleriyle belirginleşen daha sonraki bazı gelişmelere dayanır.

İstatistik ve olasılık teorilerinin kökenleri şaşırtıcı bir çeşitlilik gösterir. Kumardan demografiye, ticaretten epidemiolojiye, sigortadan hukuka kadar geniş bir uygulama yelpazesi ve uzun bir serpilip gelişme dönemine sahip olan istatistiğin sözcük olarak kökeni "state" yani devlet sözcüğü ile ilgilidir. Bu, onun politik önemini anlatır: şehirler ve modern ulus devletlerin yapıları ile istatistiksel yöntemlerin özellikleri birbirlerine kardeş gibi uyarlar. Çünkü istatistik herşeyden önce homojen bir "popülasyon" gerektirir. İstatistiksel düşünce genellikle prestiji çok da yüksek olmayan pratikler ve bilgi alanlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bilimde Newton fiziği modeli bütün heybetiyle hüküm sürerken istatistik, ancak "aşağı" bilimlere atfedilirdi. Hem uygulama alanlarının genişleyip hem kendi matematiksel yöntemlerinin tam olarak geliştirilmesi ancak 19. yy.da gerçekleşti. Bunun belli bir nedeni olup olmadığını söylemek güç. Belki birbirine paralel olarak gerçekleşmiş birçok gelişimden söz edilebilir. Örneğin, 18. yy. sonunda Avrupa'da gelişmeye başlayan endüstri toplumlarında toplumu bir popülasyon olarak anlama, binlerce özelliğini ölçüp biçme ve kontrol etme bir norm haline getirildi. Diğer yandan 19. yy. başında, toplumda hüküm süren başta ekonomik olmak üzere bir takım yasalar bulunduğu fikri yaygındı. 19. yy. başında her alanda bir

nicelikselleşme ve matematikselleşme patlaması yaşanırken Gauss ve başka matematikçiler de bir popülasyonu oluşturan büyüklüklerin dağılımını ve ortalamasını hesaplamaya yarayan "normal dağılım eğrisini" türettiler. Yine 18. yy. sonunda Laplace olasılık teorisini mükemmelleştirdi. Ayrıca yüzyıl boyunca toplumun her alanından sel gibi akan niceliksel bilginin bir takım düzenlilikler gösterdiği, dağılımlarının normal eğriye uyduğu keşfediliyordu. Bunlar ve benzeri birçok gelişme sonucu Maxwell ve Boltzmann'ın kinetik teoriyi geliştirmeye çalıştıkları yıllarda istatistik ve olasılıkla ilgili kavramlar ve yaklaşımları Avrupa'da havada bile koklamak mümkündü sanki. Böylece istatistik, sonunda fizikte de bir popülasyon keşfetti: gaz moleküllerinin oluşturduğu popülasyon. İstatistik, fizikte ilk defa boy gösteriyordu. Maxwell "normal dağılımı" molekül hızlarına uygulayarak termodinamiğe ilişkin bazı sonuçlar türetmeyi başardı. Daha önemlisi ve bizi özellikle ilgilendiren gelişme ise 1870'lerden itibaren Boltzmann'ın bu yeni yöntemleri tersinmezliğe yani entropi yasasına uygulamaya başlamasıydı. Boltzmann bu işi nasıl yaptı? Öykü anlatmayı bırakıp şimdi Boltzmann'ın yaptıklarıyla ilgilenelim ve tersinmezlik konusundaki düşüncelerimizin boyutlarını değiştirip genişletelim.

Boltzmann, önce Maxwell'in çalışmalarında kullandığı hız dağılımından faydalanarak bir fonksiyon oluşturdu ve bunun *sadece bir yönde değişebildiğini* matematiksel olarak kanıtladı. Tamamen mekanik bir model kullanıyormuş gibi görünse de istatistiksel varsayımlar Boltzmann'ın düşüncesine gizlice girmişti. Yine de Boltzmann tersinmezliğin determinist ve mekanik bir açıklamasını yaptığını düşünüyordu. Daha sonra düşüncelerini genişletmek için yeni bir model kurdu. Molekülleri ve onların içinde bulunabilecekleri çeşitli halleri tam bir istatistiksel popülasyon olarak ele alışı burada açıkça görülür. Boltzmann'ın düşüncesinin temelinde bir moleküller topluluğunun iki farklı düzeyde ele alınarak bu düzeylerin birbirleriyle ilişkisinin kurulması yatıyordu. Bunu anlayabilmek için Boltzmann'ın modelinin basitleştirilmiş bir benzerini ele alalım. Elimizde içinde üç tane molekül bulunan bir kutu olduğunu varsayalım. Kutunun içini hayali üç eşit parçaya bölerek A, B ve C moleküllerinin kutuda ne biçimlerde dağılabileceğini inceleyelim. Resim 1'de görünen dağılımlarda her bölümde birer molekül var, ancak bunlar birbirlerinden farklı moleküller.

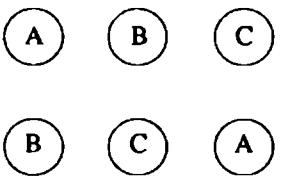

Resim 1

Moleküllerin tek tek ayırt edildiği mikro düzeyde bu iki durum birbirinden farklı iki durum olarak kaydedilirler. Şimdi moleküllerin ayırt edilmediği bir makro düzey düşünelim. Burada hangi molekülün nerede olduğu değil de hangi bölümde kaç molekül bulunduğu önemli olsun. Bu düzeyde, Resim 1'deki iki farklı durum özdeş hale gelecek ve Resim 2'de görünen makro-durumda içerileceklerdir.

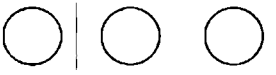

Resim 2

Bir makro-durum, mikro-durumlardan farklı olarak, kutunun bölümlerine düşen molekül adedi verilerek tanımlanır. Görüldüğü gibi bir makro-durum birden fazla mikro-durumu içerebilmektedir. Şimdi yapacağımız şu olacak: üç değişik makro-durum tanımlayarak bunların her birinin kaçar tane mikro-durum içerdiklerini saptamak. Resim 3, ilgilendiğimiz makro durumları veriyor:

1)

2)

3)

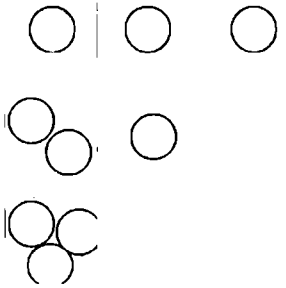

Resim 3

Moleküllerin bütün kombinasyonlarını denediğimizde 1. makro-durum için alu değişik mikro-durum:

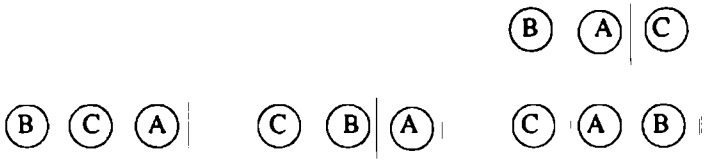

2. makro-durum için üç değişik mikro-durum:

3. makro-durum içinse sadece bir mikro-durum:

Resim 4

bulunduğunu görüyoruz.

Devam edebilmek için şu noktayı açıklığa kavuşturmamız gerek: kutunun bölümleri eşit hacimli olduğuna göre ve moleküller kutunun içindeki konumlarına tamamen kayıtsız bulunan mekanik yasalardan başka hiçbir etkiye bağımlı olmadıklarına göre kutunun içinde bir molekül bulunduğunda, bu molekülün kutunun herhangi bir bölümünde bulunma olasılığının diğer bölümlerde bulunma olasılığına eşit yani 1/3 olduğu görülecektir; bir diğer deyişle molekülün hareketi kutudaki konumu açısından "rasgele" veya gelişigüzeldir. Buradan hareketle, bir molekül topluluğunun girebileceği tüm farklı mikro-durumların birbirine eşit olasılığa sahip olacakları kolayca hesaplanabilir. Örneğin, yukarıda verilen üç moleküllü farklı mikro-durumların hepsinin gerçeklenme olasılığı aynıdır. Molekülleri kutunun içinde birbirlerine ve duvarlara çarparak sürekli hareket eden bilardo topları gibi, değişik mikro-durumları ise bunların anlık fotoğrafları olarak düşünebiliriz.

Şimdi mikro-düzeyi terkederek makro-düzeye "çıkalım". Burada değişik durumların gerçeklenme olasılıkları artık aynı değildir. Örneğin birinci makro-durum altı farklı biçimde gerçekleşebilecekken üçüncü makro-durum sadece bir biçimde gerçekleşebiliyor. Öyleyse birinci durumun gerçeklenme olasılığı altı kez daha yüksek (yani topların fotoğraflarında her altı tane birinci durum için bir tane üçüncü durumla karşılaşılır). Kutudaki moleküllerin sayısı artırılarak aynı işlemler tekrarlandığında makro-durumların aralarındaki farklar iyice büyür. Genelde N tane molekül için birinci durum ikincisine göre yaklaşık 2^N defa daha olasıdır. Kutunun içinde bir gaz bulunduğunda N sayısı 10^{23} mertebesinde olacağı için bu durumda birinci makro-durum diğerlerine göre ezici bir üstünlük kazanmıştır.

Bu sonuçlara nasıl ulaşıldı? Birinci makro-durumu oluşturan mikro-durumlar birbirlerinden farklı oldukları halde bunlar "bir açıdan" aynı kategori altında toplandılar: "moleküllerin eşit dağıldığı durum" adlı kategori. Diğer durumlar da "moleküllerin bir tarafta toplandığı durum" altında birleştirildiler. Bu anlamda farklılıklarının yadsındığı bir homojenleştirme veya soyutlama işleminden geçtiler. Böylece bir molekül için bireysel düzeyde geçerli olan simetrik durum (molekülün kutunun herhangi bir yerinde aynı olasılıkla var olabilmesi) makroskopik düzeyde ortadan kayboldu. "Moleküllerin bir tarafta

toplanması" veya "eşit dağılması" gibi sınıflandırmalar düzeyinde, hem de *mikro-düzeydeki simetri yüzünden*, belli bir asimetri ortaya çıktı. Söz konusu makro-durumlar az olasıdan çok olasıya doğru bir hiyerarşi içinde dizildiler. Bunu da içerdikleri "homojenize edilmiş" mikro-durumların sayısına borçlular. Makroskopik açıdan molekül hareketlerinin "rasgele" olarak görünmesi böylece hiç de rasgele olmayan özelliklerin belirmesine neden oldu: "zorunluluk" ortaya çıktı. Bu zorunluluklar ise termodinamik yasalarına tekabül ediyor: Boltzmann, bizim basit örneğimizde kullandığımız yöntemi, moleküllere değil de moleküllerin hız ve konumlarının oluşturduğu çok boyutlu soyut bir uzaydaki koordinat noktalarına uygulayarak, daha önce bulduğu, entropiye ilişkin sonuçları tekrar ve genişleterek türetmeyi başarmıştır. Bizim basit örneğimiz de gazların davranışlarına ilişkin bir konuda yardımcı olabilir: gazların, kapladıkları hacime homojen dağılma özellikleri. Eşit dağılma durumunun diğerlerine göre daha olası olduğunu örneğimiz bize gösterdi.

Bir odadaki havayı ve bunu oluşturan moleküllerden birinin hareketini ele alalım. Bu hareket "rasgele" olduğuna göre molekülün, örneğin, odanın sol alt köşesinde bulunmasını engelleyen hiçbir şey yoktur. Buna ek olarak aynı durum odanın havasını oluşturan tüm moleküller için tek tek geçerlidir. Öyleyse şu sonuca mı varacağız: "Bu odanın havasının sol alt köşede toplanmasını engelleyen hiçbir şey yoktur" Başka bir biçimde soracak olursak, bu odanın havası onu oluşturan moleküllerin toplamından mı ibarettir? Yukarıdaki örnekten anlaşılacağı gibi çok sayıda molekülün bir bütün olarak ele alındıklarında odanın bir köşesinde toplanma olasılığı yok denecek kadar küçük bir sayı haline gelmiştir. Boltzmann'ın buluşu, termodinamik düzeydeki "durum" kavramıyla, mikro düzeydeki "durum" arasındaki farklılığı vurgulamak ve bunu işlevsel biçimde kullanabilmekti. Genel olarak istatistiksel termodinamiğin yaptığı ise bu iki düzey arasındaki ilişkinin yapısını açığa çıkarmak oldu. Bu yapıda rasgelelik ve zorunluluk kavramları ilginç bir biçimde iç içe geçtiler. Termodinamik yasaların zorunluluk özellikleriyle termodinamik sistemleri oluşturan moleküllerin hareketlerinin rasgelelikleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Örneğin bu odanın sol alt köşesine doğru şu an gitmekte olan moleküllerin sayısı, *odadaki tüm moleküllerin hareket yönlerinin rasgele olması yüzünden*, şu anda o köşeden uzaklaşmakta olan moleküllerin sayısına hemen hemen eşittir. Nitekim bir odada durup dururken birden havasız kalan bir kimseye bugüne kadar rastlanmamıştır. Diğer yandan zorunluluk ve rasgelelik arasında şu karşılıklı ilişki vardır: "Bu odadaki havanın yarısı odanın sol yarısındadır" diyerek makroskopik düzeyde bir zorunluluğu ifade ederiz. Bir tek molekülü ele aldığımızda ise bu durum molekülün odanın sol yarısında olma olasılığının 1/2 olması biçiminde ifade edilir. An-

cak bir tek molekül davranışıyla bu önermeyi ne doğrulayabilir ne de yanlışlayabilir. Dediğimiz gibi o, "her şeyi" yapabilir. Termodinamik düzeyi ilgilendiren önermeler onun için geçerli değildir. Ancak yine de termodinamik yasaların geçerli olduğu düzey bu "serbest" molekül ve onun durumunda olan diğerlerinin toplamından başka bir yerden çıkmaz. İstatistiksel termodinamik, işte bu türden kavramsal bir kompleks barındırmaktadır. Yine bununla ilgili olan bir diğer açıdan da istatistiksel termodinamiğin önemi "bütün" ya da "sistem" anlayışını özgün bir biçimde ortaya koyuşundadır. Moleküllerin toplamı olan bir gaz aynı zamanda bu moleküllerin toplamından ayrı bir "bütün" veya "sistem" olarak davranır. Senfoni orkestrası için keman, biyolojik "tür" için bir tek organizma, "kapital" için kapitalist ne ise, "gaz" için molekül odur. İstatistiksel termodinamik bu mantığı içeriyor ve uyguluyor.

Yeri gelmişken burada *indirgemecilik*ten söz edilebilir. Laplace olasılık ve istatistiği bir konudaki bireysel durumların tek tek bilinmesinin zor veya imkânsız olduğu durumlarda kullanılan, yani bir anlamda bilgisizlikten kaynaklanan bir yöntem gibi düşünüyordu. Dolayısıyla istatistiğin bütünlüklerinin altında ilke olarak her zaman "daha gerçek" olan bireysel durumlar yatıyordu ve bunları görebilecek bir göz ve zekânın istatistiğe ihtiyacı olmayacaktı. Termodinamikte istatistiksel yöntem boy gösterdiğinde de fizikçiler bir süre moleküllerin aslında Newtoncu, mekanik birer nesne olarak davrandıklarını, her birinin izlediği yolun ilke olarak tek tek hesap edilebileceği ve gazın bütününün bu davranışların toplamından ibaret olduğunu düşünüyorlardı. Bu düşünceyi izleyelim. Termodinamiğin Newton mekaniğine "indirgenebileceği", dolayısıyla "gerçek" bir düzey olmadığı ve termodinamik görüngülerin "epifenomenler" oldukları noktasına hemen ulaşırız. Buradan da biraz daha zorlamayla içinde molekül barındıran herşeyin, örneğin tüm biyolojik ve toplumsal yapıların "aslında", "son çözümlemede" veya "ilke olarak" fizikle açıklanabileceği sonucuna varılabilir. Böylece dünyada görülen çeşitliliğin, niteliksel farklılıkların birer yanılsama olduğu anlaşılır. Çünkü bunların hepsi bir tek temel ve gerçek düzeyin işleyişiyle açıklanabilecektir. Ancak termodinamik açıdan bu "ibaretçilik" anlayışının önünde şu tür engeller var: 10^{23} kadar molekülden oluşan bir gazın tüm molekülleri için Newton denklemlerinin çözülmesi *olanaksızdır*. Matematiksel açıdan akıl almaz derecede güçtür, en hızlı ve güçlü bilgisayarların kapasitesini kolayca aşar. Ayrıca bu problemin çözülebilmesi için belli bir anda moleküllerin tümünün konum ve hızlarının bilinmesi gerekmektedir. Bu pratikte olanaksızdır; teorik olarak da kuantum teorisindeki Belirsizlik İlkesi tarafından imkânsızlaştırılmıştır. Ayrıca bütün bunlara gerek de yoktur: Molekülleri tek tek izleme işinde bizi engelleyen şeyler termodinamik düzeyde gazın davranışının anlaşılmasını *mümkün kılarlar*. "Makroskopik ortalama değerler

(belli bir hacimdeki ortalama molekül sayısı, belli bir yüzeydeki ortalama basınç gibi) moleküllerin tek tek konumları ve hareketlerine son derecede *duyarsızdır*. Bu durumun nedeni, en azından kısmen, çok sayıda farklı hareket ve konumun hemen her zaman aynı makroskopik değerleri verebilmesidir" der David Bohm.[2] Sonuç olarak termodinamiğin gerçek olduğunu kabullenmek için yeterli nedenimiz var. Sezgisel olarak zaten bazı şeylerin gerçekliğini hemen kabulleniriz: odanın havasının birden bir köşede toplanmayacağından eminizdir. Gazlar, sıvılar bizim için moleküller toplamı değil kendilerine özgü davranışları bulunan özgün makroskopik cisimlerdir. İstatistiksel termodinamik de onların bu biçimde algılanması için bir engel değil tersine temel oluşturmaktadır.

Termodinamikle ilgili öykünün sonuna yaklaştığımız için en baştaki, kutulardan ev yapan çocuğa geri dönelim. Bozmak yapmaktan neden daha kolay? Artık şu cevabı verebiliriz: çünkü bozmak kategorisinin içerdiği "mikro-durumların" sayısı yapmak kategorisindekine göre çok daha fazla. Başka bir deyişle bir şeyi bozmanın çok çeşitli biçimleri varken yapmak eylemi için aynı şey geçerli değil. Kutulardan yapılmış eve kolumuzun çarptığını ve evin yıkıldığını, kutuların yere saçıldığını düşünelim. Kutuların ne biçimde yere yayıldığı bizi ilgilendirir mi? Hayır. Sonuçta ev yıkıldığı sürece olan şeylerin hepsine biz "evin bozulması" deriz. Bu anlamda aslında gerçekleşen veya gerçekleşebilecek tüm bozulma biçimlerini, örneğin belli bir kutunun burada değil de şurada durması gibi, homojenleştiririz veya "soyutlarız". Bu durumların farklılıklarını yadsırız böylece. Evi yapmak ise bozma eylemine göre çok daha dar biçimde tanımlanmıştır. İçerdiği mikro-durumlar, örneğin kutuların birbiriyle yer değiştirmesi, çok daha az bir çeşitlilik gösterir. Kutulardan ev yapma sürecindeki asimetri böyle çıkar ortaya. Düzenlilik, düzensizliğe göre çok daha az sayıda "mikro-durum" içerir. Havada yol alan futbol topunun moleküllerinin sahip olduğu kinetik enerjinin tamamen topun ve yerin ısısına dönüşmesi için izleyebileceği aklın alamayacağı kadar çok sayıda yol bulunur. Bu süreç ve benzerlerinin tersinin gerçekleşmesi, yani topun durup dururken havalanması, bir bardak suyun durup dururken çevresini soğutarak kaynamaya başlaması, suda dağılmış bulunan mürekkebin yoğunlaşarak bir damla mürekkep haline gelmesi o kadar inanılmaz küçüklükte bir olasılıktır ki bunların gerçekleştiğini görmeye evrenin ömrü yetmez. Örneğin içinde sadece 80 tane molekül bulunan bir kutu için bile kutunun yarısında bu moleküllerin tümünün toplanma olasılığı 10^{24} kadar küçüktür. Gerçek gazlar ise daha önce de dediğimiz gibi 80 değil 10^{23} civarında molekülden oluşurlar. Bu durumda kutunun yarısında toplanma olasılıkları küçüle küçüle çoktan yokluk ülkesine göçmüştür: yani artık böyle bir olasılık yoktur. Entropi yasasının Boltzmann'ın formüle ettiği istatistiksel biçimi bu ilke üzerine oturmuştur. Boltz-

mann'ın lahitinin üzerinde yazılı olan S = klogW eşitliğinde W bir makro-durumun barındırdığı mikro-durumların sayısı, S ise bu makro-durumun entropisidir (k "Boltzmann sabitidir"). Bu formülasyondaki biçimiyle entropi bir termodinamik durumun olasılığının logaritması ile orantılıdır (neden logaritma kullandığı şu an bizi ilgilendirmiyor). Bunun anlamı şu: entropi artışı, bir sistemin az olası bir durumdan daha yüksek olasılığa sahip durumlara geçişidir. Demek ki süreçlerin zaman içindeki asimetrileri makro-durumların sahip oldukları olasılıkların asimetrilerinden kaynaklanıyor.

Entropi yasası, Boltzmann'ın ellerinde istatistiksel bir kimliğe bürününce, yani entropinin rasgele salınımlara açık olduğu ve seyrek de olsa bazen azalabileceği anlaşılınca klasik termodinamik içindeki "Doğa Yasası" kimliği sarsıntıya ve prestij kaybına uğradı. Herşeyin, bu arada fiziğin de tepeden tırnağa istatistikselleştiği günümüzde bu durumu anlamak zor. Ancak istatistiğin "aşağı" bilimlere atfedildiği ve geçen yüzyıl boyunca ancak yavaş yavaş önem kazandığını söylemiştik. 19. yy.ın son çeyreğinde fizikçiler arasında istatistik hâlâ pek "sağlam kazık" değildi anlaşılan, çünkü entropi yasası istatistikselleşince bu yasanın tamamen "yok olduğu", istatistikselleşmiş bir alanda "zorunluluktan" söz edilemeyeceği söylendi. Aslında oldukça ilginç bir dönem olmalı bu çünkü bir yandan entropi istatistikselleşerek prestijini yitirmekte bir yandan da istatistiksel düşünce her açıdan prestij kazanmaktaydı. Gerçi bugün bile örneğin bir bardak suyun durup dururken kaynama olasılığına teorinin izin verdiğini belirterek çok ilginç ve şaşırtıcı bir belirleme yaptığını düşünen fizikçiler var. Ancak istatistiksel termodinamiğin o zamanlardan yapmaya başladığı şey zorunluluk kavramının tanımını değiştirmekti zaten. Boltzmann da her an ve heryerde geçerli Doğa Yasaları ve klasik mutlak zorunluluk kavramlarını aşmaya çalışan bir çerçeve içinde düşünüyor ve bunu çalışmasına yaymaya çalışıyordu. Sadece termodinamiğin değil tüm doğa yasalarının, bu arada mekaniğin de "ortalama değerlerin yaklaşık ifadeleri" olabileceğini ileri sürmüştü.

Entropinin insanmerkezcil bir görünümü olduğundan söz etmiştik. Dışsal bir doğada geçerli olduğu öne sürülen bir yasa için bu durum zorluklara neden olabilir. Entropi bir yandan "düzen" ve "yararlılık" gibi son derece "şüpheli" kavramlar barındırırken diğer yandan bir Doğa Yasası olarak formüle edilebilmiştir. Bu durum entropiyi şüpheli hale düşürebileceği gibi geri teperek Doğa Yasalarını şüpheli, hatta "Şüpheli" hale düşürmez mi? Böylece "Doğa Yasaları" artık sadece "doğa yasaları" haline gelmezler mi? Bu konuda birkaç belirleme yapılabilir. Örneğimizde gördüğümüz gibi moleküllerin mikro-durumları üzerinde soyutlamalar yaparak termodinamik düzeydeki özgün davranışlarını sergileyen nesne, insan değil gazın kendisidir. En azından bu durumda, istatistiksel soyutlamayı yapanın, düzen ve düzensizlik arasındaki

ayrımı belirleyenin, nesnenin kendisi ya da doğanın düzeylerinden biri olduğu görülüyor. Ancak belki şöyle söylenebilir: termodinamik sistemler moleküller üzerinde gerçekleştirdikleri soyutlamayı istatistiksel termodinamik teori "ile" ya da "sayesinde" gerçekleştirmektedirler. Çünkü termodinamik ve onun istatistiksel biçimi, karmaşık bir teorik sistem oluşturmakta, birçok gizli ya da açık varsayımlar yapmakta ve daha geniş bir teoriler, atıflar zincirinin içinde var olabilmektedir. Belki başka bir teori, değil istatistiksel termodinamiğe benzemek, içinde "gaz" gibi hatta tamamen dışsal ve objektif bir nesne gibi kavramları bile barındırmayacaktı. Veya istatistiksel termodinamiğin açıkladığı bir takım görüngüleri tamamen başka bir biçimde, başka terimlerle açıklayacaktı. Kaba bir örnek olarak, ortaçağda havanın bulunduğu yeri tamamen kaplama eğilimini açıklamak için kullanılan "horror vacui" kavramını düşünelim. Buna göre hava boşluktan "korktuğu" için her yeri kaplama eğilimindeydi. İstatistiksel termodinamik için bu bir açıklama yöntemi olabilir mi? Horror vacui ve istatistiksel termodinamik farklı dünyaların teorileri, biraraya gelemezler. Dolayısıyla denilebilir ki "kendi kendine" mikro düzeyler üzerinde soyutlamalar gerçekleştiren nesne de aslında "genelde nesne" değil *istatistiksel termodinamiğin nesnesi*dir. Böyle değil de "nesne", yani dışsal ve objektif bir nesne oluşunu da yine istatistiksel termodinamiğin içinde yer aldığı genel teorik çerçevenin ona atfettiği özelliklere borçlu. Bu düşünceyi iyice genişleterek "doğa" olarak anılan teorik nesne ve nesnelerin tümünün insanmerkezcil olduğu söylenebilir. Bilim tarihinin her dönemecinde doğanın nasıl tepeden tırnağa değiştiğine bakarak bunu söyleyebiliriz. TDK sözlüğü soyutlama sözcüğü için "gerçekte ayrılamaz olanı düşüncede ayırma" tanımını veriyor. İstatistiksel termodinamik sayesinde bu tanımın artık pek güvenilir olmadığını saptamış bulunuyoruz: Soyutlama "gerçekte" yapılıyor. Ama bu gerçek, "düşüncenin" tamamen dışında olan bir gerçek değil. Kısacası "soyutlama, düşüncede mi yapılıyor?" sorusuna evet veya hayır cevabı vermek değil söz konusu olan. Kuhn diyor ki: "Kopernic'e dünyanın hareket ettiğini söylediği için deli diyenleri düşünün. Bu kişiler basitçe haklı ya da haksız değillerdi. 'Dünya' ile kısmen kastettikleri şey sabit konumdu. En azından onların dünyası hareket ettirilemeyecek bir dünyaydı. Diğer yandan Kopernic'in getirdiği yenilik basitçe dünyayı hareket ettirmek değildi. Fizik ve astronominin sorunlarına uygulanan yepyeni bir bakış açısıydı. Bu açı ile hem 'dünya' hem de 'hareket' anlam değiştirdi."[3] Kanımca istatistiksel termodinamiğin yöneldiği epistemoloji veya onun en verimli yorumlarını doğuran epistemoloji diyelim, gerçek ve düşünce sözcüklerinin aralarındaki Kartezyen uçurumun Kuhn'un bahsettiği türden bir dönüşümle kaldırılmasını içeriyor. Çünkü, az önce de ifade edildiği gibi, soyutlama işlemini gerçekleştiren gazın "kendisi"; ama bu olayın bütünü istatistiksel termodinamik *sayesinde* gerçekleşiyor, yani gaz istatistiksel termodinamiğin teorik ev-

reninde var oluyor. Artık entropinin insanmerkezcil olması eskisi kadar rahatsız edici olmasa gerek.

Ancak entropiyi ve termodinamiği özellikle ve belki de o zamana kadar var olan teorilerden daha farklı bir biçimde insanmerkezcil kılan bir özellik bulunuyor. Tersinmezliğin kökeninde kendilerinden bağımsız ve farklı bir çevrede var olan yaratıkların algılarının yattığını iddia etmiştik. Tersinmezliğin ifadesi olan entropi, gerçekten varlıklarını "zamanın geçişine rağmen" sürdürmeye uğraşan ve bütünlüklerini, düzenlerini, dağılma eğilimi karşısında korumaya çalışan yaratıkların dünyası ile onlara benzemeyen ve dışsal olarak tanımladıkları çevrelerinin tam kesişim noktasında belirir. Bu noktayı tanımlar. Entropinin ekonomik bir kavram olduğu da iddia edilmiştir. Georgescu-Roegen bu tartışmayı özetlercesine şöyle diyor: "Gerçeklik ile zihinsel ilişki insanmerkezcil kavramlar kullanmanın dışında bir yolla gerçekleştirilemez. Termodinamikte insanmerkezcillik daha çarpıcı olarak görünüyorsa bunun nedeni bu bilimin kökeninin ekonomik değeri olan şeyler ve değersiz atıklar arasındaki genel ve bildik bir ayrıma dayanmasında yatar. Gerçekten de termodinamik, kıt kaynakların ekonomisi üzerine ilk bilimsel çalışma olan Carnot'nun yazılarından doğmuştur. Termodinamik, ekonomik değerin fizik bilimi olarak doğdu ve sonraki daha soyut nitelikli gelişimine karşın hep öyle kaldı".[4]

NOTLAR:

1. Max Born, *Natural Philosophy of Cause and Chance* (New York, 1964), s. 46.
2. David Bohm, *Causality and Chance in Modern Physics*, (London, 1957), s. 50.
3. Thomas S.Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago, 1962), s. 149.
4. Nicholas Georgescu-Roegen, "Bio-Economic Aspects of Entropy", der. L.Kubat ve J.Zeman, *Entropy and Information in Science and Philosophy* (Prague, 1975), s. 129-130.

PERDE KAPANMAZ

İskender Savaşır

Işığı öldürdüm.

Mahzende makinaların alışılmış gürültüsünden başka bir şey işitilmiyordu. Mürettip Hamza gerindi. Yorgunluğundan, uykusu geldiğinden değil. Uykusuzluğa da, bu işe de alışıktı. Daha çok bezginlik gibi bir şey. Gereksiz bir hareketle giderilmeye çalışılan bir bezginlik. "Neyse, pek bir şey kalmadı artık. Birazdan çıkarım. Güneş de daha doğmamıştır" diye düşündü. Kapıdan dışarı atacağı ilk adımı düşündü, yüzüne vuracak sabah serinliğini. Tek o adım, gün doğarken evine yürüyeceği yol bu Allahın belası gece işini çekilir kılmaya yetiyordu. Düşüncelerini başıboş bir akışa bıraktığı o yarı uykulu halde, şuna buna dikkat ederek yürünen yol, o yolda yakılan bir sigara.

Birden gözü, kenarda yığılı duran birinci sayfalara takıldı. "Allah kahretsin! Yine okumadık." dedi. Bir yıl kadar önce farkına varmıştı, hergün milyonlarca insanın okuyacağı yüzbinlerce gazetenin basımında çalışıyordu da, bir gün olsun tek bir haber okumuyordu. O zaman, her gün, hiç değilse birinci sayfayı okumaya karar vermişti. Böylelikle hem içinde günden güne dal budak saran bezginliği biraz olsun hafifletebilmeyi, hem yaptığı işe kendisini biraz daha çok kaptırabilmeyi umuyordu. Gülümsedi. "Sendikada bundan söz etseydim, 'Eşyanın tabiatında olan yabancılaşmaya karşı, boş, bireysel bir karşı çıkış!' derlerdi." Ama işte, zaman zaman eşyanın tabiatı insanı ilgilendirmez oluyordu. "Neyse, bu düşüncelere dalarsam yine okuyamıyacağım birinci sayfayı" diye geçirdi içinden, ve yerde duran sayfalardan birini eline aldı.

İlk göze çarpan renkli bir resimdi. Kaldırımda yatan genç bir kadının resmi; basbelli bir cinayet haberi, ama kadının yüzü hiç de bir ölü yüzüne benzemiyordu, hele öldürülmüş bir insanın yüzüne hiç. Renkli resmin yanında bir vesikalık fotoğraf: kati-

lin fotoğrafı. Hamza resimlere bir süre baktı, nedense bir şey ilgisini çekmişti, aykırı gelen bir şey. KATİL BİLİM ADAMI ESKİ SEVGİLİSİNİ ÖLDÜRDÜ?.. "Allah Allah, gerçekten ilginç habermiş... Neden acaba? Öyle de temiz yüzleri var ki!" Hamza birden onlarla tanışmak istedi, sonra kadınla tanışamıyacağı aklına geldi. Kadın ölmüştü, yadırgadı kadının öldüğünü.

Sonra çalan zille düşünceleri yarıda kesildi, yağmurluğunu aldı, merdivenlere doğru yürüdü.

Bilebilir miydi o küçük çocuk, en sevgili torununun yıllar sonra cinayet suçundan kapatıldığı hücrede, ölüme çeyrek kala kendisini anacağını? O küçük çocuk, sahnenin ortasında ilk kez yalnız kalakaldığında duyduğu ürkmenin nice felaketin habercisi olduğunu bilebilir miydi? Bilemezdi, çünkü sahneden kaçıp annesine sarılmadı; çünkü yeterince —yıllar sonra en sevgili torununun cinayet işlemesini önlemeye yetecek kadar— ürkmesine izin vermediler. Oyunu Atatürk izliyordu, ürkü, o güzelim insancıl duygu çok kısa sürdü; oyunun oynanması gerekiyordu; yepyeni bir güçle, ölümüne bir kaç saat kalana dek kendisini bırakmayacak bir güçle doldu, her cümleyi yerinde söyledi, her hareketi yerinde yaptı, hiçbirşeyi unutmadı. Öyle ki, oyundan sonra Atatürk yanağını okşadı, "Efendiler!" dedi, "bu çocuk büyük bir sanatçıdır. Böyle çocuklarımız olduğu içindir ki, Türkiyemizin istikbaline güvenle bakıyoruz." Yine o akşam Atatürk'ün isteği üzerine Hamlet'in tiradını okudu, on yaşında. Böyle doğdu ilk Türk çocuk sanatçısı. On yaşında Hamlet'in tiradını okuyabilen ilk Türk çocuğu.

Ürkseydi, korksaydı, sahneden ağlayarak kaçsaydı, belki sonradan tüm yaşamını bir kendini kanıtlama çabası olarak yaşamazdı, hiçbirimiz yaşamazdık; kişiliğini bir zırh gibi bürünmezdi, bürünmezdik; belki o gece, elim kendiliğinden o yağlı et bıçağına uzanmazdı. Ne o gece, ne de sonradan ürktü; kendisine söyleneni yaptı, çalıştı, hep çalıştı, sokaklarda oynamadı, annesi dikiş dikerken sessiz odalarda masallar okumadı, geceleri yatağında ona masallar anlatılmadı, rollerini ezberledi durdu.

Ama yıllar sonra, olmayan düşmanlarına karşı sürdürdüğü savaştan fırsat buldukça, bana, en sevgili torununa, kendisine hiç anlatılmamış o masalları anlattı.

Hamza dışarı çıkınca, sabahın serinliği yüzüne tam umduğu gibi çarptı. Kapının önünde durakladı, derin derin havayı içine çekti. Yürümeye başlayacakken aklına birşey takılmış gibi alnı karıştı. Gazetede bir şey daha vardı. Belli belirsiz dikkatini

> çekmiş olan bir şey. Tamam! Tarih. 21 Mart. Gece ile gündüzün birbirlerine eşit olduğu gün. Baharın ilk günü. 21 Mart. Hamza adımlarını daha bir sıkı atarak evine doğru yürüdü.

Bilemezdi elbet. O yalnız geceden elli yıl sonra, başka bir yalnız gecede, son büyük rolünü oynamaya hazırlanıyormuşcasına kendi ölümüne hazırlanırken bile, büyüklük dediği şeyin salt bencillik olduğu, bencilliğinse kişisel bir özellik bile olmadığı, bir kargış, başkalarının ona hazırladığı bir yazgı olduğu aklına gelmiş midir ki?

Ne tuhaf değil mi, kaderin garip bir cilvesi belki, kendi dışında kimsenin farkında olmayan, bununla neredeyse övünen bu adamın oyuncu olması, insanlığın değişen yüzlerini canlandırmaya çalışması. Yine böyle bir cilveyle, Dedem dediğim bu adam yaşamımın en sıcak yıllarının yaratıcısı, bekçisi oldu; bir o bana masallar anlattı. Ne verirdi bana bu güne dek dayanma gücünü o masallar olmasa!? Ama tabii, çok daha iyi olurdu bu güne dek dayanmasaydım, dayanmasaydım da ölseydim çok daha önce, yeniyetmeliğimin ilk intihar meraklarıyla birlikte canıma kıysaydım.

Belki bütün bunlar bir rastlantı, kaderin öyle garip bir cilvesi değildi; bilmediğim, anlamadığım bir yasanın kendini gerçekleştirmesiydi.

Saçmalıyorum. Olsun, saçmalamaya hakkım var artık.

> Yirmibeş yıllık gazete bayii Abdullah Köseoğlu ne tarihin farkındaydı, ne de günün baharın ilk günü olduğunun. Ufacık büfesinin içinde kollarını kavuşturmuş gazete dağıtımını bekliyordu. Tarih değişiklikleri gibi, yaşamında bir karşılığı olmayan değişiklikler onu ilgilendirmezdi. Bugün de, her gün gibi, karısının geceden hazırladığı kahvaltıyı hiç konuşmadan, yalnız başına yemiş, sade sabah kahvesini içmişti. Birazdan gazeteler gelecekti. Sonra saat onbire doğru kahveye gidecek, gazete haberleri üzerine konuşacak, kahve çay dağıtan çocuğa homurdanacaktı. Sürüp gidecekti gün. Tarihin, ya da günün baharın ilk günü olduğunun farkında değildi.

Oysa bilmesi gerekirdi. Çok daha önce anlaması gerekirdi. Bugün hangi limanda olduğunu bilmediğim zavallı oğlu, ona ilk kez cılız bir "Hayır!" dediğinde ve o cılız "Hayır!"la birlikte sonsuz denizlere, çorak denizlere açıldığında anlaması gerekirdi. Bencilliğin ya çorak denizlerde, ya bir ödevler yığınının altında, ya böyle bir hücrede, ama ille de önünde sonunda kendi varlığına da yadsıyacağını anlaması gerekirdi.

Zavallı Dayım! Denize bakmayan, denize bakmaktan kaçınan, denizin

çağrısına kulak asmayan bir denizci. Hiç sulanmayan, dupduru bir çift mavi göz. Artık hiç anmıyor "Hayır!" dediği o bahar gününü; andığında da yorumsuz anardı zaten, kendi yıkımını hiç sorguya çekmeden.

Sekiz yaşında başlamıştı Konservatuvara. Kısa bir süre keman bölümüne devam ettikten sonra, tiyatroya, Baba mesleğine yöneltilmişti. Şimdi ondokuz yaşının bu anmadığı bahar gününde, doğumundan beri göğsünde taşıdığı bu ağırlığı ilk kez duymadan, boz, taş Konservatuvar binasından çıktı. Arkasına bakmıyordu; arkasında taş yapı kendi ağırlığının, devinimsizliğinin simgesi gibi duruyordu. Bu hafiflikle eve girdiğinde Annesiyle Ablası gülümsediler, yıllardır onu her gördüklerinde gülümsedikleri gibi, biraz hafife alarak ya da ciddiye almayarak, ama alabildiğine seveceğ. Onlara kızmak elinden gelmediği halde ciddileşti, biraz da diklenerek kararını bildirdi. Okulu bırakıyordu, vazgeçmişti oyuncu olmaktan, baba mesleğini izlemekten, bu akşam da gidiyordu zaten, önce bir otobüsle İzmir'e, oradan da

Annesi, ki zaten hiçbirşey anlamamıştı, hiç anlamazdı, gülerek yatıştırmaya çalıştı; oysa Ablası, Annem yani, bilinmez nereden, belki duruşundan, belki sesindeki ürkmeden anlamıştı kararının neredeyse kesin olduğunu. Belki caydıracak bir sözün, bir yolun olduğunu, ama o sözü, o yolu kendilerinin bulamayacaklarını, bulabilecek olanın da, Babalarının da bulmayacağını bilmişti. Ayağa kalkmıştı o yüzden birden. Ayağa kalkmış öylece bakakalmıştı kardeşinin yüzüne.

Annesinin bütün yakarmaları yolculuğunu bir hafta ertelemesini sağlayabildi ancak. Annem, yani Ablası, bir şey söylememiştir. Kuşkusuz, karşıkonmaz olan karşısında o zaman da sessiz kalıyor, gereksiz konuşmaları başkalarına bırakıyordu. O hafta boyunca hiç konuşmadı bu konuda, Annesinin Babasını hazırlama tasarılarına karşı çıktı yalnız, birden söylemek taraftarıydı, belki de Babasının tepkisinin ne olacağını daha iyi kestirebildiğinden.

İşte, aile sofrasında toplanmışlar; Anneannem endişe içinde kıvranırken, Annemin yüzünden hiç bir şey belli olmazken, Dayım beklerken, yalnızca beklerken, Babası gülümsemesini daha bir tatlılaştırarak, ve böylelikle sözlerinin etkisini daha bir yıkıcı kılarak, "Demek gidiyorsun İlhancık, öyle mi?" diyor. Nereden haber almıştır, hiçbir zaman öğrenilemedi. Sözlerinin etkisi umduğu kadar korkunç olmuştu. Herşeye hazır olduğunu sanan Dayım, "İlhancık", bembeyaz kesilmiş, konuşamıyordu. Dedem ezici zaferinin son darbesini vurmak istercesine başka bir konuya geçecekti ki, yüzü kadar ifadesiz bir sesle Annem "Evet, gidiyor" dedi. İki kardeş birlikte sofradan kalktılar ve Dayımın odasına girdiler. O gece sabaha kadar ne konuştuklarını, hâlâ ikisinden başka kimse bilmiyor.

Abdullah Köseoğlu "Bakalım, bugün de gecikecekler mi?" diye homurdanıyordu ki, sokağın üst başından kamyonetin tanıdık sesini işitti. Daha da bir somurtarak, dağıtıcıların şakalarına karşılık vermeden gazeteleri aldı, yere yığdı. Dağıtıcılar gitti.

Günün en heyecanlı dakikaları gelmiş çatmıştı. Beceriksizce bir sigara yaktı. Gün boyunca içtiği tek sigara olurdu bu saatte yaktığı sigara. Gazetelerden birini, içinde en sık cinayet haberi bulunanını açtı ve uyandığından beri ilk kez yüzü parladı. Hızla eğilerek aşağılardan bir yerden bir dosya çıkardı: Cinayetler Dosyası. Abdullah Köseoğlu artık cinayetleri dosyalamaya ilk karar verdiği günü anımsamıyor. Ama dosyalamaya başladığından beri cinayetler giderek yaşamının tek tutkusu, günlerinin doruğu olmuşlardı. İlk başlarda her cinayeti dosyalardı. Sonra giderek uzmanlaştı, ilginç bir yanı, farklı bir özelliği olan cinayetleri seçmeye başladı. Ve işte şimdi dosyaları seçkin bir cinayetler ailesi ile doluydu.

Dosyayı yanına koyduktan sonra büyük bir ciddiyetle gazetedeki haberi okumaya başladı. Okudukça yüzü asılıyordu. Cinayet işine yaramadığından değil, katilin kimliği yeterdi haberi dosyalaması için, ama katilin fotoğrafı, içinde tanımlanması güç, öfkeye benzer bir duygu uyandırıyordu. Oysa şükran duyardı genellikle dosyalarını kabartan adamlara. Ama bu seferkinde bir katil yüzü yoktu; sanki bir numara yapıyormuş gibi. "Önünde sonunda adi bir katil işte!" diye homurdandı.

Peki ne konuştularsa konuştular, ne farketti!? Hiç bir şey öğrenilmedi, hiç bir şey değişmedi. Başka türlü olamayacak her şey başka türlü olamadı. İşte Dayım, ipini koparmış kayıklar gibi sularda salınıyor, güvertelerı dolaşıyor, herşeyi vaktinde yapıyor, ve hiç denize bakmıyor. O bahar günü o "Hayır!"a her şeyini koymuş ve her şeyini yitirmişti.

Şimdi, bencillik denir mi onun bu insansız yaşamına, sorgusuz sualsiz yaşamasına, cılız başkaldırmasına,

yoksa başka bir şey mi, beceriksizlik mi

ya da bilmemek mi başka bir insanla birlikte olmanın ne demek olduğunu daha önemlisi nasıl olduğunu

yoksa

yoksa benim ancak ölüm pahasına edinebildiğim bu bilinç mi, insanlarla birlikte olmanın, paylaşmanın olanaksız olduğu bilinci mi?

Nereden aklıma geldi şimdi Dayım? Sanki bir o mu kendini bir boşluğun ortasında bulan, bir boşluğa sığınan? Dedem'in kısır bir boşluğa itelediği?

Yalnız bir baba olsaydı kendisini "şeytanî" diye nitelemeyi seven bu adam, Dayım'ın durumu bir ayrıcalık kazanabilirdi. Ama Babası gücünü denemek, bencilliğin sınırlarını sınamak için gereğinden çok olanak buldu; bir Hoca olarak.

Hiç değilse Dayım başkaları gibi yapıntılara sığınmadı, çocuk yapmadı, bu hasta dölü sürdürmedi, sahte yataklarda avunmaya çalışmadı. Yeryüzünde ve gökyüzünde her şeyle ilgisini kesti.

Başkaları bambaşka yollar seçtiler. Dedemin öğrencileri

yıllar önce,

artık unutulmuş bir zamanda,

Ankara evlerinin loş odalarından, ya da uzak Anadolu kasabalarının kûhî güveninden koparılmış bu donuk yüzlü oyuncular,

tutmamış birer aşıydılar hepsi de.

İçinden çıktıkları dünyayı küçümsemeyi, babalarından gördükleri,

mutluluk değilse de güven, iç huzuru veren her şeyden,

tesbih çekmekten, türkü söylemekten, nargile içmekten ve ezan sesinden tiksinmeyi öğrenmişlerdi. Topraktan ve tarihten kopmuşlardı, olmayan bir tılsımlı sahneye doğru. Dört dilde ulu doruklardan, sanatçının yüce yalnızlığından söz eden Hocaları, herşeyi sahnede bulacaklarını söylüyordu. Orada, oynadıkları insanüstü kişilerden alacakları güç, her şeyi değiştirecek, yaşamlarını bir anlığa dönüştürecekti.

Bilmiyorlardı ki sözü edilen şeyler boş kalıplardır, ancak kendilerinin vereceği canla yaşar kılınabilirler, ve o canı verebilmek için hiç tanımadıkları, örneğini görmedikleri türden bir alçakgönüllülüğe sahip olmak gerekir.

Farklı adlarla da ansalar hep aynı umutlarla çıktılar sahneye: Toz kokuyordu. İnsanlığın önünde değil, küçümsemeyi öğrendikleri kişilerin alkışları için oynuyorlardı. Kimsenin bir şeye aldırdığı yoktu. Othello'nun kıskançlığı uysallaşıyor, Orestes'in suçu önemini yitiriyordu. Ariel'in şarkısı hiç işitilmiyordu. Ağızlarında bir kül tadı sahneyi terkettiler. Ertesi gece yine çıkmak üzere. Yıllar boyu kıyı kentleri, deniz dibi sarhoşluğu öyküleri dinlemiş, denizi bulmak için bir çöl yolculuğunu göze almış bir seyyahın, sonunda kendisini denize ulaştıracak kapıyı açıp da karşısında yine çölün uzandığını görünce duyabileceklerini duydular.

Ama hiçbiri, o apaçık, o görünür bağıntıyı, Dedemin söylediklerivle sahneyi terkettikleri zaman, ve her zaman, ağızlarında duydukları kül tadı arasındaki bağıntıyı kurmadı, kurmayı seçemedi. Dedemi suçlamadılar. Suçlamak için de bir birikim, bir dayanak gerekir. Oysan onların, Dedemin onlara vermiş olduğu umut dışında hiç bir şeyleri yoktu. Düşkırıklığından öteye hiç bir şey kalmadı.

Suçlamak bir yana, yaşamlarını belirleyen, ölüm halindeyken çoğunun başlarında hayaleti belirecek olan adamı anlayamadılar bile.

Oysa ilk zamanlar böyle değildi. Büyük adamlar biraraya gelirlerdi; büyük tiyatro adamı, büyük müzisyen, büyük ozan büyük masalarda. Hepsi en büyük adam büyük Atatürk'ün koruduğu büyük sanatçılardı. Birbirlerine "Merhaba Büyük Sanatçı", "Koca Reis" diye mektuplar yazarlar, biraraya geldiklerinde, birbirleri için hemen o anda şiirler düzerlerdi. Ya da coşunca Dedem kalkar, bir tirad attırırdı. Bu çorak topraklarda sanat ateşini yakacaklardı, geri kafalılıktan, bağnazlıktan yılmadan. Büyük aşklar devri. Hemen her hafta, hiç değilse bir kere, onlardan biri için canına kıymağa kalkışmış bir kadına ait bir haber okunurdu gazetelerde.

Ama büyük adamların modası çabuk geçti. Birden ortalık kalabalıklaştı. Düşmanların yerini onların varlığına aldırmayan birileri, kimler?, aldı. Kendilerini besleyen düşmanlığın, karşı koymanın yitişine dayanamadılar. Aslında bir seraplar dünyasında yaşadıklarını, bir gölgeler ordusuyla boğuştuklarını kabul etmektense, hepsi birer birer dış dünyaya açılan pencerelerini kapadılar. Eksikliğini duydukları düşmanlığı kendi aralarında yarattılar. Aşklar yatak oyunlarına dönüştü, tutku yerini orta karar bir sapkınlığa, büyük düşmanlıklar yerini küçük hesaplara, küçük çekişmelere bıraktı.

Çocuklar geldi. Islıklarıyla sokağı bir baştan bir başa çınlatan çocuklar gazeteleri almaya geldiler. Güzel isimleri ve kararmış yüzleri vardı. Cinayet, artık, bu aykırı bir neşeyle neşeli çocukların elinde daha bir hızlı yayılacaktı.

Abdullah Köseoğlu hiç konuşmadan verdi gazeteleri; elinden gelse onların neşesini kaçırmak isterdi. Ama çocuklar onu ve suratsızlığını gündelik yaşamın tekdüzelikleri arasındaki yerine yerleştirmişlerdi; sıkan bir kunduradan, sevimsiz, boz bir duvardan daha etkili olamazdı bu yüzden.

Islıklar yerlerini gazeteleri okuyan çocukların yüksek perdeden seslerine bıraktılar:

— Vay anasını! Karıyı bıçaklamış be!

— Ölmüş mü?

— Ölmüş. Yazık, güzel de karıymış.

— Kaç yerinden bıçaklamış?

— Bir kere bıçaklamış. Ne sandın oğlum, baksana herif bilim adamıymış; bunlar bilir bıçağı nereye vurursan öldürücü olacağını. Bir kere sokmuş, pat, karı yerde.

— Neden öldürmüş ki?

— Sevgilisiymiş.

— Ama neden öldürmüş?

Kimbilir, belki de yıllar sonra Dedemin bana anlattığı masalları aydınlatan ışık da, bu ilkyılların, benden önceki yılların daha küçülmemiş, bencilliğe dönüşmemiş tutkusundandı.

Hiç anlatamadım masalları. Gençliğimde, Üniversite yıllarında daha dostlarım olduğu, onlarla sık sık görüştüğüm zamanlarda bile anlatamadım. Hepsinin geçmişinde benzer masallar vardı; hiç düşünmeden, sorguya çekmeden kabullendikleri, sevdikleri. Oysa ben nasıl olağan bir şeymişçesine kabullenirdim bu ılık, bu dingin dünyayı.

çevremde kör bir gücün insanları hiçe saydığını göre göre!

Benim dünyam önce insanlara bölünüyordu, tek, anlaşılmaz, yoğun insanlara, sonra büyüdükçe o insanların da kendi içlerinde bölündüklerini gördüm. Oysa masalların ılık iklimi bütün insanları, bütün çocukları sarıyordu, aradaki farkları azaltarak, önemsizleştirerek.

Gözümün önüne kocaman haliyle o oda geliyor; Dedemin odası. Yıllar sonra, duvarlarında Dedemin çeşitli rollerde çekilmiş resimleri asılı duran o odanın evin en küçük odası olduğunu öğrenecektim.

Küçücük yatağımda korkuyla uyanırdım, çevre kapkaranlık olurdu. Pencerdeki basma perdeler bile ışık vermezdi. Soğuk olurdu. Yataktan birden fırlar, buz gibi taşlara terliksiz basarak o tılsımlı odaya giderdim. Bazen Dedem, kapısının önünde ayak seslerimi duyunca uyuyormuş gibi yapardı; ama beni kandıramazdı, bilirdim hep uyanık olacaktır, beni bekliyor olacaktır. Sıcacık yatağına girer, Dedem'e sokulurdum.

Çok geçmeden gündoğumunun gümüş rengi odaya yayılırdı, çevreyi belirsizleştirir, bizim masallar alemine dalmamızı sağlayacak dekoru oluştururdu. Neydi bu masallar? Başkişi hep bir at olurdu, Dedem'e gençliğinde armağan olarak verilmiş bir at. Daha o zamandan bu at Dedem için tutkularının, büyüklüğünün, gelecekteki utkusunun bir simgesi olmuştu.

Ama masallar başlayınca at da başkalaşır, o mağrur, yalnız ve soylu at olmaktan çıkıp, insanları insanlara götüren iyi bir at olurdu. Kanatlanır bizi yıldızlara çıkarırdı, ama orada Dedemin beklediği o yüce ve soylu yalnızlık olmazdı bizi karşılayan. Gülen, çocuk yaratıklar olurdu orada, el sallarlardı, bizi kendilerine çağırırlardı. Yıldızlar sanki yalnız onları dolaştırmak, onları birbirlerine kavuşturmak için vardı. Yıldızların arasını periler süslerdi.

Sonra Dedem başımı, gözkapaklarımı okşamağa, beni hafif hafif sallamaya başlardı. Gün doğarken uyurdum. Yeniden, bütün aileyle birlikte kahvaltı etmek için uyandığımda Dedem gitmiş olurdu. Kalkar kahvaltı ederdim. Gündoğumu Dedemle bana kalırdı.

Memur eşleri az ışık alan odalarında kalktılar. Daha yüzlerini yıkamadan, çapaklı gözlerle kahvaltı sofralarını kurdular. Yüzlerini yıkadılar. Kapılardan gazeteleri aldılar. Kocalarının tabaklarının yanıbaşına koydular.

Artık her şey hazırdı. Kocalar kalktılar. Kahvaltı sofralarına oturduklarında gazetelerini açınca cinayet haberini okudular. Ama cinayet, bu loş, bu sessiz odalarda çekiciliğinden çok şey yitiriyordu. Konuşmalar, sokakların tutkulu yorumları mırıltılara dönüşmüştü. "Bu gazete de çok fazla cinayet haberi veriyor" ya da "Değiştirsek mi acaba?", ya da daha acımalıları "yazık olmuş". Çok düşünceli bir baba, karısına gazeteyi çocuklara göstermemesini söyledi.

Sonra kocalar kalktılar, işlerine gitmek üzere evlerinden çıktılar. Dairelerde cinayet bir iki cümleyle anıldı. Sonra unutuldu, uzak olayların belirsizliğine doğru.

Evlerde, kahvaltı sofralarında şimdi çocuklar oturuyor. Anneleri öğlenin ve akşamın yemeğini hazırlarken.

İçlerinden biri, iri mavi gözlü bir çocuk, baş sayfadaki haberi heceledi:

— Anne, bu adam bu kadını niye öldürmüş?

— Bilmiyorum. Herhalde kötü bir adam da ondan.

Çocuk bu yanıt üzerine biraz daha baktı gazeteye.

— Ama kadını seviyormuş. Sevgilisi demek, kadını seviyormuş demek, değil mi?

— Evet, öyle demek.

—Peki, niye öldürmüş kadını?

Bir farketselerdi, farkına varabilselerdi bencilliğin kendi kendisinin düşmanı olduğunu, bindiği dalı kestiğini, büyüklüğün bile bencillikle beslenemeyeceğini. Ama işte tam da buydu kusurları, kendi dışında, kendi tutkuları dışında hiç bir şeyin farkında olmayanlar nasıl bunları düşünebilir, nasıl başkalarını gözetebilir, Tanrı'yı bile kendi tanıkları olarak algılayanlar. Hiç değilse küçüldüklerinin, küçükleştiklerinin farkına varsalardı

o zaman belki

tanrım! ne yaptım ben! Bu kadar mı küçülecektim, böyle mi yadsıyacaktım kendimi sonunda! bu mu olacak benim ölümüm? bu güne dek her yaptığımın sorumluluğunu üzerime almakla, eylemlerimin sonuçlarından kaçmamakla övünen ben, cinayetimin özürünü yarım yüzyıl önce bir çocuğun bir sahnede yalnız kalmasında, yalnız bırakılmasında mı arayacaktım!? bıçağın Işığın yüreğine girişini sonuna dek yaşamak istemiyorum, doğrusu bu. O et bıçağının, o yağlı et bıçağının. Tanrım, tanrım, ne yaptım, ne yapıyorum, beni kurtar.

Ama ne gelir elden? Yalnız korku mu? Kim suçlayabilir beni, kim "Kendi sorumluluklarından kaçıyor işte" deyip geçebilir, bu pusulasını şaşırmış son akıntıya?... Benden başka.

Ne gelir elden? Bir yığın yol, sokakçık, kesişen, ayrılan, döne döne ilerleyen, tekrar bulunan, hiç buluşmayan, hiç bir yere çıkmayan bir sürü yol, bir yumak, kaç iplikten, kaç ipten oluştuğu belirsiz, hangisini izlersem bulacağım yaşamımın resmini? İki evliliğinden sonra Annem, Annem ve Dayım, düşünmemiş uzun zamandır, neyi düşünmemişim uzun zamandır, Dayım ve Annem, iki kardeş, ben Feride ve Ablam üç kardeş, Feride daha çok küçük, Feride belki bizden değil, Feride belki kurtulur, iki kardeş, sonra üç kardeş, sonra babalar, sevgililer, anneler, kardeş gibiler, hatta dostlar bile, onlar bile, sonra bambaşka bir yerde Işık, hâlâ Işık, hep Işık, kendim öldürdüğüm halde ölümüne inanamadığım Işık bambaşka bir yerde, arada yalnızca bir et bıçağı, yalnız yağlı bir et bıçağı bağlıyor iki öbeği birbirine.

Eğer evet eğer o yağlı et bıçağı hayır bu değildi söylemek istediğim eğer o küçük çocuk evet evet o küçük çocuk sahnede

sahne ışıklarında o küçük çocuk sahne ışıklarında o küçük çocuk çok küçük çocuk sahne büyük kimsenin yüzünü görmediği yapayalnız o küçük çocuk

Burası neresi, tanımıyorum. Bir oda evet, ama duvarı yok ki! Ama duvar yoksa, duvarın yerinde olan ne? Boşluk galiba, evet duvar yok boşluk var. Bu adımları tanıyorum, evet tanıdığım birinin ayak sesleri bunlar; tanıdığım biri gelecek, kim?

Şimdi görüyorum, boşlukta bir mezar var, daha doğrusu boşluk değil, ovada bir mezar var, ucu bucağı görünmeyen ovada. Çok heybetli bir mezar, büyük bir mezar. Üzerindeki koca taş yavaş yavaş kalkıyor. Tamam işte, beklediğim gelecek, adımlarını işittiğim buymuş demek, şimdi gelecek.

Oh! Dedemmiş neyse. Elini uzatıyor bana, bana doğru yaklaşıyor, birazdan yanımda olacak. Niçin bu kadar rahatlıyorum, yanlış, rahatlamamam, ürkmem gerek. Dedemin karşısında Işık varmış meğer, niye görmedim şimdiye kadar? Bir yolun iki yanında duruyorlar, onların ışığıyla görüyorum yolu. Dedemin yeşil, yeraltı ışığı, Işığın soluk da olsa ak aydınlığı. İkisi de yola doğru yürüyorlar şimdi, çok yavaş hareket ediyorlar, edebiliyorlar, ama yarışıyorlar belli. Yarışlarının ödülü de benim besbelli. Ben de yolun üzerinde yürümeye başlıyorum; hangisine doğru

Hayır!

ellerimde tuttuğum, bulanık bir parıltıyla parlayan bu nesne ne? Bir bıçak. Niçin? Kim verdi bana? İstemiyorum. Işık yola yetişmiş, Işığa doğru yürüyorum, elim kalkıyor. Hayır! Ben Işığı istiyorum, Işık karşımda, elim kalkıyor. Bıçak iki aydınlığın arasında parlıyor.

Ben seçtim bunu, bir yazgı filan değil. Bıçak Işığın bedenine giriyor. Bunu istemiyordum. Onu tutmak, kollarıma almak, kucaklamak istiyordum, kımıldayamıyorum.

Yer kayboldu. Düşüyorum, düşüyorum, hiç bir yere doğru düşüyorum. Hayır, birden altımda bir şey var, bir ayna. Aynanın içine düşüyorum. Aynanın içinden bakıyorum. Karşımdan bir ayna daha geliyor. Benimkinin karşısına, tam karşısına geliyor. Hayır! Bunu yapmasınlar, ne olursa olsun bu değil. Nolur götürün o aynayı! aynalar karşı karşıya geliyor. İç içe aynalardan geçiyorum. Ayna içinde ayna, ayna içinde ayna ayna içinde ayna ayna içinde ayna ayna içinde ayna

Uyumuşum. Ne tuhaf, burada uyunabileceğini, böyle kendiliğimden, hiç çabasız uykuya dalabileceğimi hiç düşünmemiştim. Sırtım tutulmuş. Soğuktan mı? Yoksa düş mü gördüm, gerildim mi? Belli olmuyor hangi uykunun bir sınav, bir boğuşma, hangisinin bir bağış olacağı.

— Ne bağırıyorsun?

— Ha?

— Ne bağırıyorsun, dedim.

— Sen kimsin?

— Kim olacağım, gardiyanım tabii.

— Ha, tabii. Bağırıyor muydum?

— Bağırmak ne kelime böğürüyordun. Hem de danalar gibi. Rahat vermez misin sen adama?

— Kusura bakma. Kâbus görüyordum herhalde. Ondan bağırmışımdır.

— Peki neyse. Hem öğlenleri de uyuma, gece uyuyamaz, başımıza ekşirsin sonra... Suçun neydi senin?

— Suçum mu? Ha, suçum tabii. Cinayet.

— Vay anasını! Neyse, bana ne. Haydi hoşça kal.

— Dur bir dakika.

— Ne var.

— Biraz kalır mısın?

— Yasak... Kimi öldürdün?

— Sevgilimi.

— Aldatmış mıydı seni?

— Yok öyle değil. Zaten üç yıl önce sevgilimdi. Üç yıldır görmemiştik birbirimizi. Evlenmiş bu arada.

— Onun için mi öldürdün?

— Hayır.

— Tuhaf adamsın. Ne iş yaparsın?

— Hocayım.

— Nasıl Hoca?

— Üniversite hocası. Senin sevgilin var mı?

— Evliyim ben.

— Peki, eskiden de yok muydu sevgilin?

Yaklaşıyorum. Ne arıyorsam ona doğru. Ne öğrenmek istiyorsam bu adamdan. Ama işte gözlerinde birdenbire bu donukluk geçmiş bir zamanın, yalnız geçmiş de olmayan bir zamanın, başka türlü bir zamanın imi değil mi? Yoksa saçmalıyor muyum? Kendi görmek istediğim şeyleri mi görüyorum?

— Evet, vardı. Çok eskiden. Ben askere gitmeden önce bana mendil vermişti.

— Sonra ne oldu?

— Askerden köye dönmedim ki. Ankara'da kaldım. Orada burada çalıştım. Sonra bu işi buldum. 13 yıldır bu işte çalışıyorum. Öldüğünü duyunca çok ağladım. Bizim köylülerden biri söylemişti de.

— Öldürür müydün onu?

İrkiltim onu. Tabii irkiltirim. Artık kendimi tanıyamaz oluyorum. Nasıl bir duygudaşlık yaratmaya çalışıyorum ki bu adamla? Bir suç ortaklığı mı aradığım? Bu kadar alçalabilir mi insan?

— Bilmem... Başka türlü bir insan olmalı insan katil olmak için. Hem zaten o mendil var ya, askere gitmeden önce verdiği, kaybettim onu.

Sonunda gelinlik geldi. Yatağın üzerinde duruyor, günışığına karışmayan, günışığıyla uyuşmayan ak bir leke olarak.

İşte, Evinç Tan 22 yaşında ve Üniversite mezunu, gelinliğini giymeden önce bacaklarını seyrediyor. Memnun hoşuna gidiyor bacakları. "Aykut her zamankinden farklı mı okşayacak bu akşam bacaklarımı? Sahibi olarak mı?" Evinç'in gözü yerde duran gazeteye takıldı. "Böyle bir budalayla evleneceğine, şu gazetedeki kadın gibi öldürülseydim daha iyi değil miydi? Belki o zaman...", tamamlamıyor düşüncesini. "Allah Allah! Katil Üniversite'den biriymiş. Demek bizden biri de bazen böyle bir çıkış yapabiliyor. Aykut öldürebilir miydi beni? Neredeee! Daha bugünün doğru dürüst farkında değil. Hoş, farkında olsaydı, tutup da bana baharın ilk gününde evlenmemizin anlamlılığından söz etseydi alay ederdim onunla."

İKİNCİ BÖLÜM

Alçakgönüllüdür gazeteler. Özel bir ilgi beklemeksizin, usulca alırlar yerlerini gündelik düzen içersinde. Üst üste tüttürülen sigaralar, yetiştirilemeyen işler, uzayan, geçmek bilmeyen saatler, erken başlanmış içkiler, artık törenselliklerini yitirmiş alışkanlıklarla doldurulan boşluklar arasında dingin bir kerevet oluştururlar umarsız düşünce için, yorgun bakışlar için. Anlamları yoktur, kendi renkleri yoktur, renklerini çevrelerindeki oluylardan alırlar. Bir oğul o akşam eve ilk kez konuk çağırmışsa, yanlışlıkla, kızaran patateslere o günün gazetesi yataklık edebilir. Kızarma yağlarının ardından okunmaya çalışılan haber, sırf alışkanlık yüzünden alınıp da bütün gün koltuk altında taşınan gazetenin okunmayan haberi değildir. Gazetelerin anlamı yoktur.

Yine de

Yine de, bir kadının telaşını bir işadamının meraksız dikkatine, sınav heyecanıyla titreyen bir öğrencinin endişesini ölüm döşeğinde yatan bir hastanın korkusuna ileten bir ağ. Özel, tekil kuruntularımıza karışsalar da, bizi birbirimize götüren götürecek olan, belki, denersek, çok uğraşırsak götürebilecek olan

bir yol

bir yol olmasa da ortak bir im,özel, tekil kuruntularımızın ortasında.

Bizi birbirimize bağlayan anlamsız bir iplik.

Annem geldi, tekbaşına, sessiz. Geldiğine sevindim, tekbaşına geldiğine sevindim. Eğer gelselerdi ötekiler, evliliğinde bile yaşlı bir kızı andıran Ablam, çocuksuz ve kuru, ancak üzülebileceği kadar üzülmüş Dayım, üzülebileceği kadar üzülmüş ve hiç bir şey anlamamış, her şeyi anlayabilecekken hiç bir şey anlamamış, hatta dostlarım, Feride ve müstakbel eniştem bile, beni hep her şeyi büyütmekle suçlayan, bizim aileye hiç benzemeyen Feride ve müstakbel eniştem bile, gelselerdi, soru sorarlardı, hiç bir şey yapmasalar. Oysa Annem, ki o önlemiştir diğerlerinin gelmesini, nasıl önlemiştir bilmem, ama önlemiştir; hiç soru sormadı, bir ihtiyacın var mı diye sordu, davayı bile sormadı. Kuşkusuz anlamıştır davanın önemsiz olduğunu, yılların temriniyle karşıkonmaz karşısında sessiz kalmaya, gereksiz konuşmaları baş-

kalarına bırakmaya alışkın Annem davanın hiç bir şeyle ilişkisi olmadığını anlamıştır. Bu geçen günlerin bir hazırlanma olduğunu, ve artık benim neredeyse hazır olduğunu görmüştür, gözlerimde görmüştür, sigara içişimde görmüştür, hoşgeldin, merhaba deyişimde görmüştür.

Hazır mıyım gerçekten? Ve neye? Onun adını koyabildiğimde bitmiş olacak. Yakındır. Ölümün anlamını mı söylemeye çalışıyorum? Kimin ölümünün? Işığın ölümünün, öldürülüşünün mü? Benim ölümümüm mü? öldürülüşümün mü? İksi aynı ölüm mü? Benim yaşayacağımla Işığa yaşattığım.

Önce o yağlı et bıçağının Işığın bedenine girişini sonuna dek yaşamam gerek, sakınmadan, özür aramadan, bütün doğurgularını karşılayarak. Ama o zaman da hep gözümün önüne köhne bir sahnede, sahne ışıkları altında yalnız, ama yapayalnız kalan ve on yaşının sesiyle "olmak ya da olmamak" diye haykıran bir çocuk geliyor. Bir çocuk, sonra bir kadın. Yıllar yılı kurtarılamayacağı kurtarması, düzene sokulamayacağı düzene sokması beklenmiş, şimdi bir çatıkatında görevin gölgesinden bir sevgi kırıntısı damıtmaya çalışıyor. Benliği olanaksız bir göreve adanan bir insan o görevi yadsırsa...

Çatıkatının duvarları beyaz, ama ne yapsa kır çiçekleri aykırı duruyor, sonra Ege'den belki bir yel esiyor, bir denizci denize hiç bakmıyor, ve Işığın gözleri her zaman, Işığın gözleri bıçağı gördüğü zaman, Işığın düşüşü, sessiz düşüşü, bedeninin, o kendi bedenimden daha iyi tanıdığım bedenin kaldırıma çarpınca çıkardığı ses

Dur! Toparlan! Kaptırma kendini bu imgelerin çıplak acısına! Daha değil. Hazırlanılması gereken

Bir de önleyemeyeceklerim var, Annem'e çektirdiğim, daha da çektireceğim acı; gerçi başkaları da olacak üzülen, acı çeken Feride örneğin, ama o bekliyordu ne olacağını tam sektiremediğ bu felaketi, hem o gençtir, acı çekmekte daha bizim kadar ustalaşmamıştır.

Oysa Annem; Annemin yüzü balmumundan bir maskeyi andırıyordu bu sabah geldiğinde, acının kalıcı iziyle yeni bir biçim kazanmaya hazırlanan balmumundan bir maske. Sonuncu darbeyi de çocukları arasında kendisine en bağlı olanından yedi. Mutsuzluğun hiç değilse düzenini koruduğu, alıştığımız sınırlarına çekilmiş göründüğü bu sıralarda.

Ama hatalıydı Annem; bir çatıkatı, ne kadar iyi korunursa korunsun bir çatıkatı bencilliğin o sınırsız gücüne karşı koşamaz; hele yıkımının tohumlarını kendi içinde taşıyorsa. Birlikteliğin olanaksız olduğunu ancak iki kez evlendikten sonra öğrenen Annem, şimdi yalnızlığın, tekbaşınalığın olmazlığını mı anlayacak?

Annemin önce denediği çözüm şuydu: Bencilliğe, ya da deminden beri "bencillik" diye, yanlış bir adla da olsa "bencillik" diye andığım kör kasırgaya karşı sorumluluğa sığınacaktı. Dar, ıssız bir boşluğa doğurulmuştu; nereden, kimden bilinmez, aldığı bir sezgiyle o ıssızlıkta yaşayamayacağını, yaşanamayacağını gördü. O ıssızlığı kendisinden beklenen, hatta beklenilmeyeni de yaparak aşacaktı; kendisine yadsınan dünyayı bir görev olarak üstlenmeye karar vermişti. Sonunda başkaldıran belki bedeni, belki düşleri olmuştur, görev berisi bir sıcaklığın açlığıyla, bilmiyorum. Belki de yalnızca kör tutkulara bağlı olarak sınırların hep kayar göründüğü, ama hep daraldığı bir acunda kendi çabalarının sonuçsuzluğunu, kendi işlevsizliğini gördüğünden, her nedense neden, o kadar önemli değil, ama sonunda vazgeçti. Şimdi bir çatıkatında her şeyden yalıtmaya çalıştığı küçük bir mutluluğu, küçücük bir mutluluğu, nadide bir çiçek gibi bir mutluluğu nasıl büyütebileceğini düşünüyor.

Şimdi o küçük çatıkatındadır. Ağlamıyordur. Daha değil. İçinde kapkara bir şey yoğunlaşıyor, üst üste içtiği sigaralardan çevresine yayılıyordur, çevresine, yaşamına her şeyi karartarak, koyultarak. Hayır ağlamıyordur, ağlayamıyordur. Yarın yeniden gelecek, ben ölünceye kadar her gün gelecek, ondan sonra cenaze işleriyle uğraşacak, gazeteye ilan verecek, taşımın üzerine ne yazılacağını düşünecek.

> Her yere girer gazeteler.
>
> Belki çocuklara dokunmazlar, ama onlara bakanların, onlarla konuşanların gülümsemelerinde yansırlar, çevrelerinde günden güne daralarak, genleşerek, kararırarak, açılarak değişen, ama yine de tutarlılığa benzer bir şeyi sürdürmeye çalışan havaya kendi çaplarınca da olsa ufak da olsa bir şeyler katarlar.
>
> İşte anaokulu öğretmeni Özlem Erol: gün boyunca çocuklarla oynarken, onlara masallar anlatırken, anlatırırken zihninin ücra köşelerinde bir yerde, sabahleyin gazetede resmini gördüğü adamı —nedense "katili" diyemiyor— daha önce görmüş olup olmadığını çıkarmaya çalışmakla uğraştı. Ama bu saatte sevimliliklerini, coşturuculuklarını yitirmiş çocuk haykırmalarının üzerine kapıyı çekecekken gözü yine gazeteye takıldığında, artık emin daha önce görmüş olduğundan. Ama kimdir, nerede görmüş, hangi bağlamda bilmiyor.
>
> Yol boyunca da bilmeyecek, ta ki bir eliyle kesekâğıtlarını dengelerken diğer elindeki anahtarla kapıyı açana

Hiç ağlarken gördün mü Annemi?

Dedem öldüğünde ağlamıştı, her şey bittikten, cenaze kaldırıldıktan, başsağlığı dileyicileri savıldıktan, Anneannem avutulduktan sonra, Annem bir köşeye çekilmiş, sessiz sedasız, hıçkırmadan ağlamıştı. Geniş bir ırmığın denize karışması gibiydi gözyaşları.

Belki ilk o zaman anladım Annemin neyi korumaya çalıştığını, korumak da değil kurmak, her şeye karşın kurmak, kendi başına kurmak. Dedem, ki Baba olmaktan kaçmıştı, baba olmaktansa bir dahi, bir önder, bir hasım olmayı yeğlemişti, ama işte Annem Babası için, babasını yitirmiş bir kız çocuğu olarak ağlayarak, kendi doğallığını kurmaya çalışıyordu.

Cenazede ağlamayarak, susarak, hatta zaman zaman gülümseyerek herkesi yadırgatmıştı. Diğerlerinin, Dedemin öğrencilerinin, hatta Dayımın bile görmediğini, Babasının vaktinde ölmüş olduğunu, daha çok yaşamanın onu mutsuz edeceğini, mutsuz etmek de değil süründüreceğini, vaktinde ölme ayrıcalığının da, hiç hakketmediği halde bu ayrıcalığın da Babasına tanınmış olduğunu görmüştü. Bu yüzden cenazede Hocasının kızı oldu, ağlamadı. Sonra, her şey bittikten sonra Babasına ağladı. Doğal olan her şey gibi bu da yadırgatıcıydı bizim için.

Sonunda herkes kendi yasını kendince tutmak üzere evlerine çekildiğinde, Annem, Feride ve ben o küçük çatıkatında buluştuk. Ben masallardan söz etmeye başladım, onlara ilk kez masalları anlattım. Tabii herkes bilirdi Dedemin bana masallar anlattığını, ama masalların içeriğini öğrenen ilk insanlar oldular Annemle Feride o gün.

Ve işte yine masallar karşıma çıkıyordu. Her köşede, her dönemeçte karşıma çıkan masallar da aslında yaşamın yadsınması değil miydi? Düşlerimde bile, kendi imgelemimin özgürlüğünde bile yaşamla anlaşmak, ona boyun eğmek büyüklüğünü gösterememişim. Ama hiç değilse masallarda yaratılan düzen insancaydı, doğal olmasa da. Oysa bu sürdürdüğümüz (artık sürdüremeyeceğim) yaşam...

Hem masallar değil miydi baba, hoca ve insan olmayı reddeden bir adama dede olmayı kabul ettirebilenler; bir kez olsun kendisini yaşamın doğal akışına bırakabilmesini sağlayanlar? Yıllar sonra, ikimizin de hiç beklemediği bir zamanda, Dedem artık öğrencilerine bile verdiklerini kıskanmaya başlamışken, yalnızlığının, kendisini yalıtmasının gitgide diri diri gömülmeyi andırmağa başladığı sıralarda, ölümüne birkaç ay kala, masallar bizi yeniden birbirimize yaklaştıracaktı, yitirilmişliklerinin bilinciyle.

Şimdi bile beni yaşama bağlayabilecek tek şey masallarla ilgili; ilk kez yeniyetmelik çağında duyduğum ve bütün tutkularım yavaş yavaş sönerken bile inatla varlığını sürdüren, çocuksu bir özlem. O masalları andıkça bir

çocuğumun olacağını, bu masalları benim de bir gün çocuğuma aktaracağımı, dünyada hiç değilse bir kez bir çocuğu mutlu edebileceğimi umardım. Son yıllarda geleceğe baktığım zaman kimseyi göremez olmuştum kendimden başka, yalnız zaman zaman, sabaha karşı yatağımda yanıma okulan o küçücük çocuk, ve masalların yarattığı, neredeyse elle tutulur mutluluk gözlerimin önüne gelirdi. O yakıcı özlem ve soğuk bir merakla öleceğim: Acaba iyi bir baba olabilir miydim bunca olanlardan sonra?

Yine de bir şey daha var masallarda... Işığı öldürmemle ilgili.

Özlem, bir eliyle kucağındaki kesekâğıtlarını dengelemeye çalışarak kapıyı açtı. İçeri girince balkonda kocasının oturduğunu gördü. "Allah Allah, erken gelmiş bugün."

Kesekâğıtlarını bırakmak için mutfağa girdiğinde kocasının ciddi yüzünü düşünüyordu, daha doğrusu herkesin ciddi dediği yüzü. Belki de yüzünden ötürü merak ediyordu herkes, onun kendisi gibi bir deliyle nasıl olup da evlendiğini. Ama sabahları güneşin doğuşunu göstermek için kendisini uyandıran, tatillerde bellediği toprağın üzerine eğilen yüz hiç de herkesin gördüğü, ciddi dediği yüz değildi. Bir çocuktu Demir, şaşırmayı hâlâ unutmamış bir çocuk. Bir Özlem'di gören her günkü ciddi yüzün altındaki bu çocuğu.

— Erken gelmişsin bugün Demir?

— Demir!

— Efendim.

— Erken gelmişsin, dedim.

— Evet.

— A, konyak mı içiyorsun? Dur, bir kadeh alayım da ben de katılayım sana.

İlk yudum yakarak indi. İyi geldi. Mart güneşi tekbaşına ısıtamıyordu daha.

— Gazeteyi gördüm de aklıma geldi. Hani bir gün sokakta bir Üniversite arkadaşınla karşılaşmıştık. İsmi neydi onun?

— İshak.

— Oymuş demek.

Devam edemedi. Ne diyeceğini şaşırdı. Ne denirdi arkadaşı cinayet işlemiş birine?

— Evet, gazetede gördüğün oydu. Cinayet işlemiş.

— Yakın arkadaşın mıydı? Sever miydin?

— Önceleri sevmezdim. Üniversitenin ilk yıllarında. Ukala bulurdum onu. Ukala ve soğuk. Ama çok kültürlüydü. En iyilerinden biriydi.

— Öldürdüğü kızı tanıyor musun?

— Tanışmıştık.

— Doğru mu gazetede yazanlar?

— Sevgilisi olduğu mu? Doğru. Biraz da onun yüzünden arkadaş olduk. Bir gün okulun bahçesinde karşılaştık. Selam verip geçecektim, bana sigara tuttu. Ne konuştuğumuzu anımsamıyorum. Ama o günkü sesini hâlâ işitir gibiyim. Yumuşacık ve biraz yorgun. Biraz sonra Işık geldi. O zaman daha tanışmamıştık. Ama son günlerde ikisini birlikte görmeye başlamıştım. O zaman anladım İshak'taki bu değişikliğin kaynağının Işık olduğunu.

Özlem uzanıp kocasının elini tuttu. Ama boşunaydı, erişemiyordu. Elini çekmediyse, kırmak istemiyişindendi. Özlem kocasının okul yılları hakkında ne kadar az şey bildiğini düşündü.

— Dediğim gibi, o zamanlar daha yakın arkadaş değildik. Ama ortak ilgilerimiz, ortak dostlarımız vardı. Birkaç gün sonra, bir akşam bir dostun evinde karşılaştık; aynı bilgiç ses aynı ukala tavırlar. Ama bu kez ben başka bir kulakla dinliyordum; birkaç gün önce sesinde işittiğim yumuşaklığı yeniden bulmak istercesine.

Demir iyice dalmıştı. Karşısında gördüğü karısının kaygıyla kırışmış yüzü mü, on yıl öncesinin karısına yabancı yüzleri mi bilinmez. Ama sanki birdenbire bir hat kurulmuş da on yıl öncesiyle şimdi arasında, sözcükler doğrudoğruya o zamandan kopup geliyorlar, bu Mart ikindisini tedirgin etmek için.

— Garip bir toplantıydı. Tanımadığım bir sürü insan vardı. İçki de içiliyordu. Ben o zamanlar da böyle içerdim. Önümde

bir rakı kadehi oyalanıp duruyordum.

Özlem elinin altında kocasının elinin titrediğini duydu.

— Zaman toplumculuk zamanlarıydı. Toplumculuğun bir iyimserlik öğretisi olduğundan konuşuluyordu. Sonra İshak konuşmaya başladı, herkesin saçmaladığını söyledi. Tarih bir yazgıdır, dedi, her zaman bir yazgıdır.

— Ama ancak tarihin ters tarafından doğmuş olanlar görür, ancak onlar tarihi bir yazgı olarak yaşarlar. Ama yanlış anlamayın, budala değilim, elbette ben de görüyorum yeni bir zamanın hazırlanmakta olduğunu

Demir, biraz mahçup gülümsedi Özlem'e:

— O zamanlar hepimiz inanırdık güleç bir zamanın

— insanların omuz omuza yaşayacakları bir zamanın yakın olduğuna. Ama başka insanların. Ancak başkaları için zaman sonsuz bir olanaklar bütünüdür. Gerçi günü gelir, onlar da, yeni bir zamanı hazırlayanlar da tarihin bir yazgı, bir hasım olarak karşılarına dikildiğini görürler. Ne çabuk unuttunuz babalarınızın, dedelerinizin coşkusunu! Evet, bu gün onları kınıyoruz; paylaşmayı ortaklaşmayı bilemedikleri için. Ama onlardan öncekiler de özgürlüğü bilememişlerdi. Bizim atalarımız için sorun özgürlüktü, sınırları aşmaktı. Bizim için coşkunun adını onların koyduğunu unuttunuz mu? Ancak onlar özgürlüğü, ya da özgürlük olanağını gerçekleştirdikten sonradır ki ortaklaşma olanağının da farkına varıldı. Gelecek için umutsuz değilim; eleştirdiğim, sizin benim iyimser olma hakkım. Diyorum, ölmek için doğmuş insanlarız, tükenmekte olan bir türün son temsilcileriyiz biz.

Zaman geçiyor.

Kolay olacağını sanmıştım hazırlanmanın, ölmeye yetecek bilinci kazanmanın. Bir aydın özentisi belki, belki son kalan aydın özentisi; bir işe yaramayacak, kazanılması hiç bir şeyi değiştirmeyecek bir bilinci kazanmaya çalışmak. Yine de tersini, böyle ölmeyi, bu bilinci kazanmadan ölmeyi düşünemiyorum.

Yoksa bir umut mu bu da? Hâlâ? Buna da, burada da bir umut denebilir mi?

Yine yanlış sözcüklerin ardına sığınıyorum. Biliyorum, çoktandır biliyorum kelimelerin birer araç değil efendi olduklarını, aslına uygunluklarının söz konusu olmadığını, asıl yaşantıların, koca yaşamların sözlere, bizim sözlerimize de değil, bir zamanlar söylenmiş olanlara, kehanetlere, lânete uyduğunu ya da uymadığını. Kimbilir, belki mutluluk da öyledir, sözcüğüne uygun bir duygu duymak, öyle bir şey yaşamak...

Ayaklarıma dolanıyor kelimeler. Ne kadar şiddetle kullanırsam kullanayım dili, "cinayet" sözü de, diğer bütün sözler de koca bir sahnede yalnız kalan, yalnız bırakılan küçük bir çocuğu çağırıyor, Işık karanlıkta kalıyor. Kelimeler ölümü aydınlatmıyor. Kelimeler beni Işığa götürecek yolu açmıyor.

— Işıklayken onunla yaşarken mutlu olduğunu sanıyordu. Ama işte bu konuşmanın geçtiği günler Işıkla yeni tanıştığı, aşkın aklını başından aldığı günlerdi. Yalnız bu konuşma mı?... Gece ilerledikçe tartışmalar yerini içki söyleşilerine bıraktı, kavramsal çözümlemelerin yerini koyu bir belirsizlik aldı. İshak'ın yüzü gittikçe geriliyordu. Çok içerdi, ama iyi içiciydi, dağıtmadan, yıkılmadan, kusmadan, içtiği miktarı kimseye sezdirmeden içerdi. Çevremizde ağlayanlar oldu, kusanlar, sızanlar oldu, gidenler gitti. Nedense ben bir bahane bulup kalkamıyordum bir türlü. Öyle ki gecenin sonunda bir ikimiz kalmıştık uyanık, İshak'la ben. Güneş doğmak üzereydi. İshak başını önüne eğmiş oturuyordu. Hâlâ masa başındaydık. Bir ucunda o, bir ucunda ben. Sonra başını kaldırdı; onca mesafeden şakaklarında damarlarının attığını görüyordum; yüzü, teni öylesine gerilmişti, sanki çatlıyacakmışcasına; uykusuzluktan gözleri çökmüştü... Tanrım, nasıl acı çekiyordu! Niçin o kadar acı çekiyordu? İşte Işıkla yeni tanışmıştı, aşıktı, mutluydu, mutlu olduğunu sanıyordu, hep mutlu olduğunu sanıyor, mutlu olması gerektiğini düşünüyorduk... Sonra gülümsedi. Sanki mutsuzluğunu paylaşmaya çalıştığımı anlamış da yarı teşekkür eder, yarı özür dilercesine gülümsüyordu. Sonra güneş doğdu. Elini kaldırdı, belirsiz bir hareket yaptı. Günışığı şişeler, bardaklar arasında kırılmış, odayı pırıltılı bir aydınlığa boğuyordu. İshak birdenbire gevşedi. O mutsuzluk da dönüştü. Dönüşmedi de kendisini anlatılmaz bir yorgunluğa saldı, yumuşacık bir yorgunluğa. O zaman anladım, ya da belki o zaman değil de daha sonraları, o geceyi andıkça anladım, mutluluk sandığı, sandığımız aslında yorgunluktu. Ancak onu günden güne güden

o garip güç yakasını bıraktığı, ükeniverdiği zamanlarda buluyordu sesi o yumuşacık sıcaklığını. Herhalde Işık da kendini koyvermesini, çabadan vazgeçmesini sağlıyordu... Bir bütün sabah boyunca ikimiz, o güne dek birbirinden pek hoşlanmamış iki insan, o şişelerin arasında, feci bir gecenin artıkları arasında çocuklar gibi aydınlığın kırıla kırıla artmasını, bir içki sofrasından garip ülkeler yaratmasını izledik.

Demir yutkundu. İkindi akşama doğru epey ilerlemişti. Bir meltem havayı serinletiyordu. Bardağını yeniden doldurdu. Zihninde "acı" kelimesi başıboş uğuldadı, durdu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Akşam olmuş.

Geldiğimden beri ilk kez kendi dışımda bir şeyle ilgileniyorum. Şaşırtıcı değil aslında. Zaten farkına varmazdım ki doğanın, çevremin. Bağlandığım zamanlar bir yere değil, bir insana bağlandım hep. Demek aşamıyor insan alışkanlıklarının köleliğini, alışkanlıkları edindiği çevrenin dışına da çıksa, hapisaneye bile girse.

Oysa bilmez de değilim akşam olduğunu, sabah olduğunu görmenin, bunları birer değişiklik, birer olay olarak algılamanın nasıl bir esenlik kaynağı olduğunu. Zaman zaman karar verirdim, kendimi kavramların soğuk cehenneminden dışarı atmak için doğanın ilgisizliğinde, aldırmazlığında bir avuntu aramaya. O zaman sabah, akşam, bozkırın bitmez çizgileri, Hüseyin Gazi'nin uzaklığı, her neyse o, o bitmez iç konuşmamı, hesaplaşmamı, şefkatli bir elin dokunuşu gibi, çocukluğumun hastalıklarında Annemin elinin beni uyumaya teşvik edişi gibi keserdi. Şimdide denesem...

Evet, akşam olmuş. Evet, güneş batmak üzere. Evet, bir hücredeyim, daha önceden kitaplarda betimlerini okuduğum, filmlerde gördüğüm hücrelere benzeyen bir hücre işte. Dar, kirlice, aşağı yukarı boy hizasında parmaklıklı bir pencere var. Pencereden dışarı bakınca yüzüme hafif bir esinti çarpıyor; çıplak temasın tazeliği, biliyorum çok uzun sürmeyecek, beni yine gerilere, eskilere götürecek; ama şimdi bunu düşünmemeliyim, hiç değilse sürdüğü kadar sürsün bu an, bir yenilenme, bir dirim belki. Biliyorum bir hafta, bilemedin on gün sonra öleceğim, ne gereği var bu sonuçsuz yenilenmenin bilmiyorum, ama güzel böyle, iyi, sürsün. Şimdi yıldızlar da birer birer

Çoban Yıldızı! Çoban Yıldızı çıkmış bile

Şimdi aynı Çoban Yıldızı geçmemiş, geçemeyecek bir ânın bekçiliğini yapıyordur. Uzak bir yerde, yıldızların en iyi, en parlak göründüğü bir yerde, bir yeniyetme bir parmaklığa yaslanmış, Çoban Yıldızına bakıyor, yanında bir genç kız, Işık, oturmuş, ona yaslanmış. Şimdi ikisi de alabildiğine dingin, gözlerinde biraz öncesinin yaşlarının parlaklığı var. Oğlan gecikmiş bir delikanlı, kızın yüzü

Hayır! anlatamam. Anlatmayacağım Işığın yüzünü

O yeniyetme benim, yaşamımın tek büyük aralığının, büyük kopuşunun ilk günlerinde, gözlerim geçliğin temiz özlemlerinin safdil gözleri.

Önce ben tekbaşıma terasa çıkmıştım, duyduğum mutlu etme, paylaşma tut-

kusundan gözlerim dolmuştu, ağlıyordum. Arkadan Işık gelmişti; ben onu görünce ürkmüştüm, takılacak diye; sevmediğimden, takılmasına kızdığımdan değil, ama o ân başkaydı, yanlış bir şey söylenmesin istiyordum.

Oysa Ege'ye vuran güneşe, Çoban Yıldızına bir kez bakması yetmişti anlaması için. Yanıma çöküp sırtını bana yaslamıştı. Ben bölük pörçük cümlelerle anlatmaya başladım. "Mutluluk" kelimesini kullanabilme yürekliliğini ilk kez gösteriyordum. Her şeyimi sunmak istiyordum, varımı yoğumu, kendimi paylaşmak istiyordum oysa... Bir yandan da ağladığım için gözlerimi kaçırıyordum, yüzüne bakamıyordum, alay etmesin diye, ama nice sonra yüzüne bakabildiğimde onun da ağladığını, hem de benim gibi değil, sakınmasız ağladığını gördüm. O zaman benimle aynı şeyleri duyduğunu sanmıştım, ağlamasının bu yüzden olduğunu. Oysa şimdi gözümün önüne gelen yüzü

Hem niçin ertesi gün bana "Seni çok seviyorum" dedi, "Seni çok seviyorum, ama senden bir çocuğum olmasını istemezdim"? Niçin? Bildiği halde "Çocuğum"un bana en çok mutluluk veren imgelerden biri olduğunu? Şimdi gözümün önüne gelen yüzünde gördüğüm acıma mı? Daha o akşamdan mı başlamıştı bitmeye yazgılı ilişkimizin yasını tutmaya? Daha o akşamdan bilebilir miydi kendi yasını tuttuğunu? Benim yasımı...?

Paylaşmak için, mutlu etmek için, önce mutlu olmak...? Hayır.

Neydi Çoban Yıldızının altında o akşam Işığın düşündükleri; onu ağlatan? Şöyle mi: "Değil mi ki mutluluk vermeyi bir tutku olarak yaşıyorsun, mutlu etmeyi kendi kurtuluşun olarak tanımlamışsın..."?

Neden korkuyorum? Kelimeler Işığı çağırsın, beni Işığa götürsün istiyordum, işte Işığın sözleri dolduruyor hücremi:

"Sevgili, bir simitçinin yüzünde, arabasının seslerinde, sütçünün günlük bağırışında, işlerin nasıl gittiğini görmek için yol kenarından başını uzatmış bir otun bedeninde gizlidir. Attığın her adım başlan başa sevgidir, sevgilidir."

İtiraz etmemiş miydim Işık bunları söylediğinde; "Hayır!" dememiş miydim "Bu yabancı dünyada tek sevgili sensin Işık; anlatmaya kıyamadığım yüzü kasıklarımı tutuşturan"!

Ama ne diyor Işık, ölüme, ölümüne çeyrek kala? Yıllardır ilk kez başbaşa kaldığımızda, o korkunç ziyafetin ortasında bir fırsat bulup başbaşa kaldığımızda; daha benim elim, gecenin sonunda Işığın yüreğini bulacak yağlı et bıçağına gitmemiş, daha o bıçağın yabancı varlığı egemen olmamış bana, yalnız Işığın yüzünü görüyorum yıllar sonra ilk kez. Oysa ne diyor Işık?

— Nasıl hâlâ anlamazsın!? Şu senin şimdi çekmekte olduğun acının benimle ilgisi yok. Nasıl bir zamanlar duyduğunu sandığın mutluluğun da benimle bir ilgisi yoktuysa. Yıllardır içinde biriktirdiğin tutkuya bir şans tanımaya karar vermiştin beni tanıdığında. Şimdi seni için için kavuran da aynı tutku.

Sonra yumuşadı, son sözlerini söyledi:

— Ben istemez miydim sanıyorsun? Seninle mutlu olabilmeyi. Seni mutlu edebilmeyi? Sana erişebilmeyi ben istemez miydim sanıyorsun?

Neden korku buz gibi kavrıyor yüreğimi bu sözleri andıkça? Neden "Hayır!" demedim, demiyorum, "Sen sevgilisin Işık!" diyemiyorum. Bana kendimi aşma olanağı tanıyan, ilk kez beni yazgımdan, bencilliğin dar cemberinden kurtaran... Yoksa, bütün bunlar değilsen, sana "Sevgili" diyemiyorsam,

Sen kimsin Işık?

ölmeyen

Kimin sesi bu kulaklarımda uğuldayan, beni yeni korkulara salan, beni bana anlatan?

ölmeyen sevinin

Beni çağırıyor mu bu hücremin duvarlarını korkuyla sarsalayan yabancı ses? Yoksa tanıyor muyum onu? Hem niçin korkayım ölümle yüzyüze olduğuma göre, yitirilecek neyim kaldı Işığın anısından başka? Niçin çağırıyor, nereye götürüyor?

ölmeyen sevinin öldürücü olduğunu

Sonu geldi. Tanıyorum, söyleyeni değilse de söylediğini biliyorum. Masalsı sevdaları anlatıyor, masalların cümlesi bu. Her yerde, her köşede, her dönemeçte, en çok da hiç beklemediğim zamanlarda karşıma çıkan masallar yine karşıma çıkıyor. Korku kaynağını buluyor.

bilememiş

Neyi bilemedim? Koca bir sahnede yalnız bırakılan bir çocuğun yalnızlığında doğan tutkunun, kör bir kasırga gibi, kuşaktan kuşağa, Dedemden denizci Dayımın çıkmazına ve Anneme, Annem'den Ablamın çocuksuzluğuna ve bana, benim cinayetime, bu hücreye estiğini, kendisine masallar yaratarak, bizi masallara tıkayarak estiğini mi? Evet bilmiyordum. Aşkla bile o tutkulu bencilliği aşamadığımı, aslında hep, on yaşında bir çocuğun sesi "olmak ya da olmamak" dediğinden beri hazırlanan yıkımın binbir yüzünden birini kurduğumu, sürdürdüğümü, evet, bilmiyordum. Evet bilemedim, bizim, benim bile, masallardan öte hiç bir şey görmediğimi, Işığın yüzünü hiç

göremediğimi.

Ben tutkunun yörüngesine kazara kapılmış bir zavallıyı, zavallı bir yabancıyı masalların kanlı yazgısına kurban ettim, o kadar. Ben birini öldürmedim, bir cinayet işledim.

Kimi öldürdüm? Öldürdüğüm birini hiç tanımadım. Ben Işığı tanımadım.

bu zavallıya kim yol gösterecek şimdi,

Yol yok, ne gerek var gösterene? Hiç olmadı. Herşey daha başlangıçta vardı; herşey o koca sahneye içkindi; sonra herşey, o koca, o yalnız sahneye içkin herşey, masalların kanlı mantığının buyruğuyla çözüldü, serimlendi. Ama hiç yol katedilmedi. Geleceklerini, gelecek sandıklarını bir tutkunun egemenliğine yitirmiş olanlar sonunda geçmişlerini de yitiriyorlar, masalların süresizliğinde.

Şimdi herşey bitti. Herşey yaşanmamış gibi. Yalnız yabancı birinin, adının Işık olduğunu andığım birinin kanlı bedeni kaldı kaldırım taşlarında, yüreğinde yağlı bir et bıçağı. Yazık oldu.

Ben hazırım —hazırlanmak denebilirse bu günün sayıklamasına. Ama artık görüyorum, hep gözümün önünde olanı; ölümün bizim için varılan bir durak olmadığını, biz neredeysek orada olduğunu, hep tek seçenek olduğunu, bizim seçmediğimiz, o çocuğu o sahnede yalnız bırakanların bile seçmediği bir seçenek, tutkunun tutsaklığı

ölmeyen sevinin öldürücü olduğunu bilememiş
bu zavallıya kim yol gösterecek şimdi, hazır
olduğunu söylediği ölüme kim götürecek onu?

D E Ğ İ N M E L E

"MÜTAREKE YILLARI" DOLAYISIYLA ELEKTRONİK SESLER ÜZERİNE DAĞINIK DÜŞÜNCELER

Üreticileri ne kasdederse kasdetsin, popüler bir "elektronik müzik"in ilk iki kuşağı ile yaşıt olan bizim gibi sıradan dinleyiciler için bu (dijital) sesleri, "doğal", yani geleneksel çalgılarla üretilen (analojik) seslerle aralarındaki ilişkiden, karşıtlıktan, hareketle dinlememek galiba imkânsız. Hâl böyle olunca da, bu müziği, "doğal-yapay" gibi, hayatımız bir yana, müzikal deneyimlerimiz açısından da geçerliliği son derecede şüphe götürür kavram çiftlerine başvurarak anlamlandırıyoruz; sözgelimi elektronik seslerin arasından bize ulaşabilen "doğal" sesleri birincilerinin yarattığı gerilimi ve kakışımı (dissonance) bir çözüme kavuşturan bir lirizm ve ahenk ânı olarak yorumluyoruz. (Durumun tuhaflığını betimlemek için bir anlığına şöyle bir örnek üzerinde duralım: Aklıma somut bir örnek gelmemekle birlikte, bir keman-piyano sonatında iki sazın arasındaki ilişkinin "doğallık-yapaylık" ekseni üzerine betimlenebileceği durumlar olabilir. Ama elektronik müzik sözkonusu olduğunda hâlimiz, keman-piyano sonatlarından bahsetmek için kemanın "akış"ına karşılık piyanonun "vuruş"undan başka terimlere sahip olmayan kişilerin durumunu andırıyor.)

Serdar Ateşer'in kasedinin (*Mütareke Yılları*), beni en çok heyecanlandıran yanı, dijital seslerin gerilimle, "yapay" bir modernlikle, analojik seslerinse "doğal" ve eski bir lirizmle özdeşleştirilmesine yol açan müzikal önyargılara cevap verirken aynı zamanda onları aşmayı, kırmayı sağlayacak unsurları da barındırması.

Önce müzikal önyargılarımızı, beklentilerimizi tatmin eden yönünden başlayalım; ne da olsa, hiç değilse ilk dinleyişte, daha heyecanlandıran, insanı müziğe kapılmaya teşvik eden yön o. Üç tür "ses" var Serdar Ateşer'in kasedinde; gerçekten "doğal" olan, somut sesler —araba gürültüleri gibi, lahmacuncuların bağrışmaları gibi— ; geleneksel sesler —bir İspanyol gitar, Tahsin Ünüvar'ın saksofonu vs.— ve *synthesizer*lar aracılığıyla üretilmiş elektronik sesler. Kaset, artık bir klişe hâline dönüşmüş olma tehlikesini barındıran doğal ve geleneksel bazı seslerle başlıyor: Kuş sesleri ve bir akordiyon. Akordiyonun çaldığı ezgi de, bir çocukluğa anıştırma yapacak kadar tanıdık gibi geliyor ama tam da bu "... *gibi geliyor*"la ifade etmeye çalıştığım, ezgiyi 'tipik'likten ayıran mesafe, girişi bayağılıktan, "konser ve müzik" olmaktan kurtarıyor. Ama zaten çok kısa sü-

"MÜTAREKE YILLARI" DOLAYISIYLA ELEKTRONİK SESLER ÜZERİNE DAĞINIK DÜŞÜNCELER

Üreticileri ne kasdederse kasdetsin, popüler bir "elektronik müzik"in ilk iki kuşağı ile yaşıt olan bizim gibi sıradan dinleyiciler için bu (dijital) sesleri, "doğal", yani geleneksel çalgılarla üretilen (analojik) seslerle aralarındaki ilişkiden, karşıtlıktan, hareketle dinlememek galiba imkânsız. Hâl böyle olunca da, bu müziği, "doğal-yapay" gibi, hayatımız bir yana, müzikal deneyimlerimiz açısından da geçerliliği son derecede şüphe götürür kavram çiftlerine başvurarak anlamlandırıyoruz; sözgelimi elektronik seslerin arasından bize ulaşabilen "doğal" sesleri birincilerinin yarattığı gerilimi ve kakışımı (dissonance) bir çözüme kavuşturan bir lirizm ve ahenk ânı olarak yorumluyoruz. (Durumun tuhaflığını betimlemek için bir anlığına şöyle bir örnek üzerinde duralım: Aklıma somut bir örnek gelmemekle birlikte, bir keman-piyano sonatında iki sazın arasındaki ilişkinin "doğallık-yapaylık" ekseni üzerine betimlenebileceği durumlar olabilir. Ama elektronik müzik sözkonusu olduğunda hâlimiz, keman-piyano sonatlarından bahsetmek için kemanın "akış"ına karşılık piyanonun "vuruş"undan başka terimlere sahip olmayan kişilerin durumunu andırıyor.)

Serdar Ateşer'in kasedinin (*Mütareke Yılları*), beni en çok heyecanlandıran yanı, dijital seslerin gerilimle, "yapay" bir modernlikle, analojik seslerinse "doğal" ve eski bir lirizmle özdeşleştirilmesine yol açan müzikal önyargılara cevap verirken aynı zamanda onları aşmayı, kırmayı sağlayacak unsurları da barındırması.

Önce müzikal önyargılarımızı, beklentilerimizi tatmin eden yönünden başlayalım; ne da olsa, hiç değilse ilk dinleyişte, daha heyecanlandıran, insanı müziğe kapılmaya teşvik eden yön o. Üç tür "ses" var Serdar Ateşer'in kasedinde; gerçekten "doğal" olan, somut sesler —araba gürültüleri gibi, lahmacuncuların bağrışmaları gibi— ; geleneksel sesler —bir İspanyol gitar, Tahsin Ünüvar'ın saksofonu vs.— ve *synthesizer*lar aracılığıyla üretilmiş elektronik sesler. Kaset, artık bir klişe hâline dönüşmüş olma tehlikesini barındıran doğal ve geleneksel bazı seslerle başlıyor: Kuş sesleri ve bir akordiyon. Akordiyonun çaldığı ezgi de, bir çocukluğa anıştırma yapacak kadar tanıdık gibi geliyor ama tam da bu "... *gibi geliyor*"la ifade etmeye çalıştığım, ezgiyi 'tipik'likten ayıran mesafe, girişi bayağılıktan, "konser ve müzik" olmaktan kurtarıyor. Ama zaten çok kısa sü-

rüyor; akordiyonun 'masum' ezgisi, neredeyse hemen, elektronik bir "gürültü"nün saldırısı altında kalıyor. Eminim daha dikkatli bir çözümleme, akordiyonu giderek daha işitilmez kılan elektronik seslerin akışı ile o ilk çocuksu şarkısı arasında'ki ilişkiyi ortaya koyabilir, ama sıradan bir kulağa iki akış, —akordiyonun ezgisiyle, elektronik seslerin gürültüsü— arasındaki buluşmalar bile tesadüfi miş gibi geliyor.

Başka bir deyişle, bu ilk parçanın bütün özellikleri —başlangıçtaki kuş sesleri, akordiyonun masumiyeti, elektronik seslerin kakışımı, akışlarının akordiyonun ezgisiyle ilişkisizliği— onu, 'alegorik' bir tarzda, başlangıçta andığım ikili şema çerçevesinde yorumlamaya kışkırtıyor. Kuşkusuz, şema zenginleştirilebilir— doğallığın yanı sıra, masumiyeti vs. de sayabiliriz, ama zaten "doğallık-yapaylık" dediğimizde, potansiyel bütün zenginleştirilebilme imkânlarını birden, insana artık boğucu gelen bir romantik kümenin tamamını kasdetmiş olmuyor muyuz? Ama parça zaten hepsi hepsi 2 dakika 53 saniye sürüyor; sonuna varıldığında artık ezgi tamamen elektronik sesler altında boğuluyor. Bir daha akordiyonun ne sesini işitiyoruz, ne de çaldığı ezgiyi.

Ta ki kasedin sonuna varana kadar. Sondan bir önceki parça, kasetle aynı adı taşıyan en uzun, karmaşık ve iddialı parça: Mütareke yılları. Hemen ardından akordiyonun, başlangıçtaki ezgiyi tekrarlayan sesini yeniden işitiyoruz. Başlangıçta ancak mahcup bir tarzda sezdirilen vals ritmi, bu sefer çok daha güvenli ve ısrarlı bir biçimde işittiriliyor. (Hatta, o kadar ki, aynı ezginin bir kere ne İspanyol gitarla süslenmesinden sonra, ritmin orkestral akorlar tarafından desteklenmesinin, parçaya 'mütevazi bir zafer marşı' havası kazandırdığı bile söylenebilir.)

Başlangıçtaki temanın, aradan yaşanan onca 'zor' ve yorucu araştırıcılıktan, kakışımdan sonra, bu şekilde geri dönüşü, bu geri dönüşün güzelliği, alışkanlıkları benimki kadar muhafazakâr olan birinin gözlerini yaşartabilir. Çocukluğun dünyası, başlangıçtaki o masumiyet yalnızca geri dönmekle kalmıyor, kurtarılmış da oluyor. Kaset boyunca elektronik seslerin taşıdığı gerilim, dolmuş gürültüleriyle üstüste işitilmelerinin yarattığı kakışım kendi çözümlerini, ilk işittiğimizde bize bayağılığın sınırında duruyormuş gibi gelen o basit ezgide buluyor. Şairin dediği gibi: "Nihayetin başlangıcındadır".

Yuva insanın yol çıktığı yerdir. Yaşlandıkça
Dünya biraz daha yabansılaşır, yaşayanların
Ve ölenlerin örgüsü karmaşıklaşır. (...)

Araştırmaktan bıkmayacağız
Ve bütün araştırmalarımızın hedefi
Yola çıktığımız yere varmak
Ve orayı ilk kez tanımak olacak, (...)
(T.S.Eliot, Four Quartets)

Ancak hiçbirimizin ne bu kadar kolay bir müzikal mutluluğa hakkı var, ne de "Mütareke Yılları"nı bu kadar kolay betimlenebilir, 47-48 yıl önce yazılmış dizelerle dile getirilebilir bir yaşantıya indirgemeye... Bir kere, böylesi bir yorum, sondaki dönüşünün güzelliğini, etkileyiciliğini, aradaki müzikal zenginliğe, araştırıcılığa borçlu olduğunu vurgulasa bile, kasedin ana gövdesini önemsizleştirecek, değerini, son hertede, onu izleyen ve önceleyen ez-

giden aldığı iddiasına varacaktır. (Erdir Zat, *Nokta'da* Serdar Ateşer'le yaptığı söyleşide, kasedi insanın "çarpıcı *manzaralarla* karşılaştığı bir yolculuk" diye niteliyor. Her müzikal yolculuğu bir "başlangıca geri dönüş" diye tanımlayan bir yorum, ister istemez yolculuğu da "çarpıcı manzaralar"a indirgeyecektir). Kasedin bütününün mimarisini abartarak, arada yatan ana gövdede sürekli olarak, baştaki akordiyon ezgisini sondakine bağlayan, işitilen elektronik ve doğal 'gürültü'leri aşan, onları 'kurtaracak" ipuçlarını arayan bir dinleme bizi, ister istemez, müziğin zengin dokusuna karşı kayıtsız kılacaktır. Çünkü böylesi bir dinlemenin temelinde yatan yorum kendisini, ancak müziğin sağladığı sayısız diğer ipucunu, işareti, imkânı ihmal ederek kurabilmiştir.

Nedir o halde bu yorumun ihmal ettiği işaretler? Önce en bâriz olanları saymakla başlayalım: Demin kuş seslerinden "doğal" sesler olarak sözetmiştik. Oysa kasedi zaten dinlemiş olanların sezmiş ya da farkına varmış olacakları gibi, bunlar büyük bir ihtimalle aslında elektronik olarak üretilmiş sesler. Dolayısıyla kasedin her iki ucu (başıyla sonu) ile ana gövdesi arasındaki kontrast, şimdiye kadar iddia etmeye çalıştığımız gibi geleneksel ve doğal seslerin ahengi ile elektronik seslerin gerilimi arasındaki bir kontrast olarak tarif edilemez.

Bu itiraz aslında göründüğü kadar kritik değil. Çünkü bu bağlamda bizi ilgilendiren seslerin *fizikî* olarak nasıl üretildikleri değil, kendilerini nasıl *ilan ettikleri*. Dolayısıyla, sözkonusu ses kuş sesi gibi tınladığı, onun tarihsel çağrışımlarını taşıdığı sürece, aslında nasıl üretilmiş olduğu bizi, bu bağlamda, o kadar ilgilendirmek zorunda değil.

Ama Serdar Ateşer'in, elektronik seslerle geleneksel sesler arasındaki varolduğunu (ya da öyle işitmekten kendimizi alıkoyamadığımızı) iddia ettiğimiz kontrastı kırdığı (ya da aştığı) kimi bölümler var. Bu bölümler tam da müzik hakkındaki önyargılarımız tarafından anlamlandırılamayan, bizi onları aşmaya kışkırtan bölümler olduğu için, sözle tarif edilmeleri, akordiyonun ezgisi tarafından 'paranteze alınmış' müziğin mimarisini betimlemekten çok daha zor. Yine de hiç değilse iki böylesi bölüme işaret etmeye çalışacağım.

Birinci örnek kasedin ikinci yüzünün ikinci parçası. Belki de sevdiklerinden biri olmadığı için 'okunması' bana daha kolay gelen parça, Serdar Ateşer'in müziğinin "saplantılı" denebilecek yönünün örneklerinden biri; tamamiyle bir fikri sabit gibi tekrarlanan ritmik bir tema üzerine kurulmuş. Parça boyunca çeşitli seslerin çaldığı melodi parçacıklarından hepsinde ortak bir kuruluk, neredeyse bir tür güdüklük var, insanda yalnızca ritmin yoknesaklığının mutlak bir hâle gelmesini önlemek için varlarmış izlenimini uyandırıyorlar; hiçbirine hareketinin sezdirdiği yönde kendisini, bir süre için olsun, kapıp koyvermesi imkânı tanınmamış. Sonra parçanın ortasında birdenbire sesler kesiliyor, daha doğrusu yerlerini, doğrudan doğruya bir sokakta teyple kaydedilmiş olduğunu tahmin ettiğim somut, doğal bazı seslerle — kornalara, motor homurtılarına, satıcıların bağırışlarına— bırakıyor. Ve yine hemen ardından, fısıltı hâlinde bir insan — erkek— sesinin, parçanın belkemiğini oluşturan ritmi tekrarlamasını işitiyoruz.

Bu müdahalenin en irkiltici yanı sözkonusu ritmik pasajın, onu dile getiren sesin tınısına ne kadar kayıtsız olduğunu göstermesi; parçanın berisinde yatanı bir "fikri sabit" olarak adlandırmakta ne kadar haklı olduğumuzu kanıtladığı gibi, müziğin işitilenin yanı sıra, hatta kimi zaman onun ötesinde, zihinsel bir boyutu olduğunu, bir *fikrin* ifadesi olduğunu hatırlatıyor. Bu parçanın temelinde yatan müzikal fikrin hırsı, kendi akustik ifadesine kayıtsızlığı karşısında, elektronik, gelenekseI ve doğal sesler arasında varolduğunu iddia ettiğimiz anlam/yorum/çağrışım farkları önemsizleşiyor; müzikal fikir, her birini aynı iştahla kendisine tâbî kılıyor. (Genel olarak, Serdar Ateşer'inki tarzı müzikler sözkonusu olduğunda, — Ateşer'in parçalara taktığı adlarla yaptığı bütün kıştırtmalara karşın— parçanın adıyla müzikal içeriği arasında paralellikler kurulmasının çok anlamlı sonuçlar verdiğini düşünmüyorum. Yine de bu parçanın adının "Livertürbasyon" olduğunu hatırlatmak anlamlı olabilir.)

İkinci örnek, çok başarılı bulmadığım "Livertürbasyon"un aksine, bence kasedin en etkili parçalarından birinden. Akordiyonun ezgisinin boğulmasıyla sona eren birinci parçanın hemen ardından ikinci parça birinciyi andırır bir biçimde, (elektronik olarak üretildiği tahmin edilebilecek) bir 'doğal' sesin, bir vapur düdüğünün, işitilmesiyle başlıyor. Birinci parçadaki kuş sesleri ve akordiyonun ezgisi gibi açıkça bir nostalji çağrısı barındıran bir ses. Ancak vapur düdüğü vapur düdüğü olarak kalmıyor; kendi "doğal"lığını yitirmeden, çok geleneksel bir ezgi parçacığını, belki bir neyin üflemekte olduğu bir Osmanlı ezgisini çağrıştıracak şekilde "bükülüyor". Parça boyunca varlığını unutturmayan bu vapur düdüğü sanki, doğal seslerin henüz yeni müziğe, müzikal seslere dönüşmekte olduğu bir sınır bölgesini, bir kaynağı işgal ediyor. Bu parçada hem elektronik sesler, hem de geleneksel çalgılar (ör. piyano) kullanılmış. Arkadan işitilmeye (ya da sezilmeye) devam eden, yarı vapur düdüğü yarı ezgi o ilk ses, yalnızca elektronik seslerle geleneksel sesler arasındaki karşıtlığın değil, makam müziğiyle eşit aralıklı müziğin arasındaki yabancılığın da aşıldığı, hepsinin birden temeli olan bir tür yalınlığı "temsil ediyor".

Vereceğim son örnek, kasedin "Mütareke Yılları" adını taşıyan en iddialı parçasından. Parçanın merkezinde üç büyük solo yer alıyor; benim üzerinde duracağım ikincisi, Melih Özçelik'in gitarına arkada, fonda elektronik bir gitar tınısı eşlik ediyor; eşlik etmekle de kalmıyor, belki aynı melodiyi, ancak iskeletine indirgemiş bir şekilde çalan bu elektronik tını, kendi matlığının, donukluğunun gölgesini İspanyol gitarının özeninin, virtiyözitesinin üzerine düşürüyor. Nedir bu iki ses ya da akış arasındaki ilişki ya da fark? Belki de sayılabilecek bütün farklar içersinde en önemlisi, ön plandaki sesin, İspanyol gitarının, bir şahıs tarafından icra ediliyor olması; her tek notası tek bir kişinin parmaklarının dokusunun, yalnızca parmaklarının da değil bütün gayretinin, hayat boyunca edinmiş olduğu değerlendirme ve alışkanlıklar bütününün, kimliğinin damgasını taşıyor. Bu anlamda İspanyol gitarının çalmakta olduğu solo bir hayata, yaşanmış bir tarihe ait; bütün gelip geçiciliği, tekrarlanamazlığı içersinde "ya-

şantı" kategorisini örneklemeye aday.

Arka plandaki sesleri işitilir kılan tınıya gelince... Bunu bir "tını" diye adlandırmak bile güç. Çünkü burada sözkonusu olan sesler, bir sazın ya da bir elin ürettiği sesler olmaktan çok, sanki kendi fizikî özelliklerine indirgenmiş, 'soyut' sesler. Kuşkusuz buradaki elektronik seslerin bir gitara öykündüğü ölçüde, bu soyutluktan bir taviz verdiği söylenebilir; ama o kadar... Kimsenin çalmadığı bir gitar; bir duruma, bir ortama ait olmayan bir ses.

Nasıl betimlemeli herhangi bir icracının öznelliği (ya da kısmîliği— parmaklarının dokusu, o ânın kendine özgü gerekleri vs.) tarafından belirlenmemiş bu saf sesle, Melih Özçelik'in her notası kendisini unutturmaya çalışan olağanüstü bir çalışmayı, gayreti sezdiren, bütün bir hayatın hulâsasını ifade eden (ve bunu ifade edebiliyor olmanın neşesini de ifade eden) solosu arasındaki ilişkiyi? Korkarım, bu soruya benim verebileceğim yanıt, alabildiğine Melih Özçelik'in solosunun ve ona eşlik eden o elektronik gitarın işitildiği orta bölümü, aynı zamanda hem bir imkânı hem de onun gerçekleşmesini, ve dolayısıyla ikisinin arasındaki mesafeyi, işitilir kılıyormuş gibi geliyor.

Synthesizer dediğimiz alet... Daha doğrusu bizim gibi amatörlerin "synthesizer" adı altında özetlediği ses üretme tarzları bir tür evrensellik imkânına işaret ediyor. İyi keman çalmak, çok olağanüstü bir durum sözkonusu olmadığı sürece, üç-dört yaşında kemana başlamış olmayı, o yaştan başlayarak hayatı bir kemancı olarak yaşamayı gerektiriyor. Dolayısıyla bir kemancı için keman sesi onun, eli, kolu, sesi gibi ve hatta belki onlardan daha da fazla, kendi gövdesinin, hayatının, bütünselliğinin uzantılarından, ifadelerinden biridir. Aynı şey *synthesizer* için geçerli değil. *Synthesizer*, toplumsallaşmış, yani herkes için ulaşılabilir kılınmış bir yeteneği gerektiriyor. Bir insan türünün adı olan "Viyolonist"e kıyasla "*synthesizer*" cı, çok daha önemsiz, kısmî bir uzmanlaşmaya işaret ediyor. Yarın siz de bir *synthesizer*cı olabilirsiniz.

Ancak elektronik müzik evrenselliğini yalnızca icracılarının özgül yetenekleri karşısındaki bu kayıtsızlığından ötürü kazanmıyor. *Synthesizer* müzik tarzları karşısında da aynı derecede kayıtsız. Osmanlılar'ın ya da Hintliler'in makam musikisi olsun, Batılılar'ın armonik müziği olsun, her müzik sistemi kendisini doğal seslerden ayrıştırmış (ya da doğal seslerle, "gürültüyle" ilişkisini belli bir biçimde tanımlamış) müzik evreninin tamamını kapsama iddiasında olan, nisbeten kendi içine kapalı birer uzlaşımlar bütünüdür. Oysa "Mütareke Yılları" ya da "Şirketi Hayriye..." gibi parçalarda, *synthesizer* tarafından sesin yalnızca fizikî özelliklerinden hareketle kurulmuş ahenginin karşısında, bu uzlaşımlar bütünselliklerini yitiriyorlar. Örneğin, "Mütareke Yılları" nda elektronik gitarın çaldığı "iskelet melodi" yalnızca Melih Özçelik'in gitar solosunu değil, ondan önceki ney solosunu da "taşıyor". Bu yüzden ikisini, hem elektronik hem İspanyol gitarı birden dinlemek, insanda İspanyol gitarın solosunun çaresizliğine, bütün parlaklığına ve gayretine karşın elektronik seslerin taşıdığı imkânları tüketemeyeceğine dair bir izlenim uyandırıyor.

Serdar Ateşer, *Nokta*'daki söyleşisinde, yaşadığımız son yıllar için "birkaç kuşaktan insanı yaşıt yaptı" demiş. Ben bunun yalnızca son yıllarla da ilgili olmadığını, elektronik müziğin içerdiği evrenselliğin, müzikle yaşantı arasındaki, tek tek yaşanmış somut tarihler arasındaki ilişkiyi koparmasa da dönüştürdüğünü, farklı müziklerin belli tarihsel anlara ait olma özelliklerini zayıflattığını, dolayısıyla da müzikal tarihi bir büyük "şimdi"ye dönüştürme potansiyelini taşıdığını düşünüyorum.

Kuşaklar arasındaki farkın aşılabileceğini, yaşantılarının bütün farklı içeriğine karşı iki farklı kuşaktan insanın "yaşıt" olabileceğini, hayatlarının ortak bir anlama indirgenebileceğini Turgut Uyar da sezmişti. O, bunu ölümle özdeşleştirdi:

ben bu gece ölürüm
ben bu gece ölürsem hayri bey
senin gibi ölürsem
ölünce seninle yaşıt olurum.

İskender Savaşır

AYNI RÜZGÂR ESEBİLİR Mİ?

Tetikte mi durmalı, bizi her an karanlığa gömdüğümüz anılara götüren durumlara? Sakınabilir miyiz? Zamanı geldiğinde tozları alınan, yıllarca kimsenin elini sürmediği kitaplar. İşte anıların gömüldüğü kuyuya bizi düşürebilecek tuzaklar. Birgün, herhangi bir nedenle onları karıştırabilirsiniz. Yıllar öncesine ait fotoğraflar, notlar, adresler, telefon numaraları...

Yaşantılarını bizim unutkanlığımıza inat sürdüren şeyler. Bir ürperti, bazen besbelli, bazen bellibelirsiz... Unutmak: sansür. Ama bir tür savunma silahı. Apansız karşınızdalar ve hazırlıksız yakalandınız, yaşamınıza yeniden girdiler bile. Fotoğraflar sevgiliniz, arkadaşlarınız, anne, baba, kardeş ...iniz. Belki de komiklik olsun diye "şu cansız hayalim, sana hatıra kalsın". Kimbilir, o fotoğraftaki (ler) için, şu anda yaşananların hiç önemi kalmamış. Ya sizin? Kaçabilirsiniz anılarınızdan. Anılar nedir ki, değil mi? İnsan istemese "anı"samıyabilir.

Bugün artık yeni bir "göz"ünüz var yaşananları görmek için. "Farkındasınız" hem içindesiniz zamanın, hem de dışında. Yaşadıklarımı büyüteç altına tutabilirim. Bazı bölümler mi? Onlar mikroskop altında ayrışmayı bekliyorlar. Ama ben o gün bunları ya-

şarken, bunların daha sonra da yaşantımın bir parçası, hem de gözlenebilecek, ayrıştırılabilecek bir parçası olabileceğini bilebilir (miy)dim.

Edindiğiniz yeni gözle yaşantınızın açıklanabilir bir (şey mi desek) olduğunu düşünüyorsunuz. "Ben bu yerlere nerelerden geçerek..." sorusunu gündeme getirdi. Dönüyorsunuz arkanıza karanlıkların aydınlıklarla hâlâ çarpıştığı tuhaf uzun bir yol. Bir tarih (mi)...

İnsanlar, mekânlar. Yıllar anımsanabilir. Konuşulanlar da. Şöyle şeyler olmuştu. Gidilen, gelinen yerler, ilişkiler, sevgiler, aşklar, acılar, coşkular, kırıklıklar. Bugün: "Ne kalır geriye."

Ya da "Ne çıkar siz bizi anlamasanız da"...

İnsanın kendi yaşamıyla ilgili karanlıkları açığa çıkarabilmesi, daha mı kolaydır, başkalarının karanlığını anlamaya, açığa çıkarma-

ya oranla. Ama bu fotoğrafta, bu ilişkide, başka insanların karanlıkları da var. Orada, o mekânda, onunla yaşarken, ben şu duyguylayken, o neyi nasıl yaşıyordu? Lütfen sorunun içinden çıkınız baylar, bayanlar.

Yetişkinle çocuk arasında ne fark var? Çocuk önceden gördüğü aynı mekânı sonradan başka türlü algılar. Önceki daha "kocamandır". Çocuk algısına yenilmiştir, yetişkinin gözünde. Çünkü çocuğa algılarından başka hiçbir bilgi yardımcı değildir. Algıları vardır, bilince dönüşmemiş, bilgi olmamış.

Çocuk sezgileriyle bir sürü sorular sorar. Bunlar doğru sorular da olabilir (Doğru: ortak kabul). Ancak çocuk kendi yaşamını o sezgiler üzerine kurmaz, o nedenle bu soru gider, şu soru gelir: "Kız kulesi deniz yapılmadan önce mi yapıldı, sonra mı?" Ya da "Deniz gezmek neden suç baba?" Çocuğun bir sürü sorusu yetişkini tarafından özenle yanıtlansa da, çocuğun algısı yetişkin yanıtının ağırlığında, biçiminde, kapsamında olmayacaktır. Çocuk sorularına aldığı yanıtlardan, sezgileriyle bir doyum yolu bulur.

Yetişkin, çocuktan farklı olarak, yaşantısına girmiş mekânları doğru boyutlarda algılasa da, aynı katkısızlığı yaşananları algılamakta sürdürebilir mi? Peki ya bu iç bulantısı, ya bu pişmanlıklar, ya vertigolar?

Eski elbileselere karşı duyulan sevgi o elbiselerin içindeki yaşadığımız günlere duyulan özlemdir. O elbiseler geçmiş yaşantımızın

fotoğraf albümü gibidir. O fotoğraflara bir sürü renk ve koku sinmiştir. Bakarken bir duygu yumağına kaptırabiliriz kendimizi. Dile gelir mi?

İnsanı sık sık geriye baktıran nedir? Yaşanılan bir başkasına aktarılabilir mi? Aktarılır da "kaba"laşmaz mı? Nelerini yitirerek dilin dolaşımına girer. O yaşantıyı oluşturan şeylerin birçok yönü gizde kalmaz mı? Ama insanız, o "kaba" dili sık sık kullanmaya gereksinim duyarız. Hatta bir üslup bile geliştirmişizdir o "kaba" dil için. Anlatılandan öte dile dönüştüremediğimiz, dönüşürse yaşanan "kaba"laşabilir korkusu, bu korku ile belki de esas olan şeyler saklı kalır. Belki de anlatılanın içindeki gerçekler gizlenmekten henüz mutludur.

Ama bir anlatı dili varsa, bir "yumuşaklık" da var demektir yaşamımızda. Ya da anlatılırken bir "yumuşaklık" oluştururlar. Eski elbiselerimize bakar gibi.

İnsanın bugünü ve geçmişi iki aynı dünya değildir. Bazen biri, bazen öbürü aslı ve gölgesidir. "Belirli bir geçmişim var benim" diye konuşan insanlar vardır. O belirlilikte adlandıramadıkları, birtakım sesler, renkler, görüntüler, acaiplikler, açığa çıkmamış, bir hatayla yanmış görüntüler, ... bulunduğunu hissetmez mi? His kapısına dayandığında bir zorluk, bir zorlama yaşamaz mı?

Yoksa düşüncelerimiz dediğimiz şey, uyumunda rahatlık bulduğumuz yaşamımızın olumlanmasını sağlayan dilimizin bir oyunu mu? Kendimize uyguladığımız bir yüceltme mekanizması mı?

Bir "kaba" dilimiz var. O dili, o üslubu kırmalı mıyız? Gönül verdik, peki dilimiz buna izin verecek mi, yüceltme duvarını aşabilecek miyiz?

Tetikte olmalıyız. Tozlu kitaplar bir tehlike taşıyor olabilirler. Sayfaları arasına sığınmış, saklanmış fotoğraflar, mektuplar, adresler, telefon numaraları. Geçmişin harmanı bugün aynı rüzgârla savrulabilir mi? Aynı rüzgâr esebilir mi? Esebilir ama iki soru karşılığında.

1- Dengeyi bulma güçlüğü?
2- Çevreye sokulma güçlüğü?

Ünal Temizyürek

Mehmet Yaşın

AYAKLARINI AKINTIYA SARKITAN ÇOCUK

Aris'e

Ayaklarını akıntıya sarkıtan çocuk
lüferler geçer senin içinden
küçük göçmen balıklar
— ama nereye giderler sisli sularda—
Gemilerle gezen bu şehrin sesini
ikimiz iki dilden duyarız da
duymaz gemiler.

Bir yerli-yabancı burada, bir yabancı-yerli orada
ayaklarını akıntıya sarkıtan çocuk
dünyada bir anayurt bulunmaz sana bana.

Ayaklarını akıntıya sarkıtan çocuk
teslim olan sokaklardan geçtim koşarak
elimde altmış vaftiz şekeri
koşarak
koşarak

—ama nereye gidebilirdim başka—
bir sen sağ kalmıştın
bir de iki gözü iki renkli bir kedi.

Ayaklarını akıntıya sarkıtan çocuk
dünyaya yenildikçe güzelleşir insan
inan bana.

Kim bilir kimleri taşır
denizde ışıklar yüzdüren şu batık gemi
kimlere açılır lambaları yanan evlerin pencereleri
"sizi seviyorum" desem çıkar mı bir işiten
insan daha uzak yıldızından
daha yalnız dünyadan.

Ayaklarını akıntıya sarkıtan çocuk
hangi yoldan geçsen incirler dokunurdu sana
vişne dalları, karadutlar
sana bana dokunurdu yaprak döken ağaçlar
—ama nereye gidecektik ikibaşımıza—
ayaklarını akıntıya sarkıtan çocuk
ayakizlerimizdi saçılan yapraklar
yoksa birer lüfer miydiler suda.

Donakaldık
donakaldık karşı karşıya
ki sur kapılarını tutan ak mermerden iki insandık
çekip gitsek yıkılacak bu şehir

kalsak
        kalsak diyoruz ama
gemilerin halat attığı taşlar tanır da ikimizi
gemiler tanımaz
çığlık çığlığa dumanlar soluyarak
geçip giderler ayakucumuzdan
boş yere uçar martılar.

Boş yere bütün yolculuklar
ayaklarını akıntıya sarkıtan çocuk
gemiler onu almaz
kalmak ister İstanbul şehrinde, kalamaz.

Gemiler onu almaz
kalmak ister İstanbul şehrinde, kalamaz.

1987, Cihangir-İstanbul

ÖLÜ EV

Duvarsaatinden kalan ak boşluk

Zamanı unutan ceviz masa

Tozlarla temizlenen parmak izleri

Kayıp anahtarlar

Kilidi pas tutan posta kutusu

Takma dişlerini suya bırakan yaşlı kadının

ağır uykusu

Ve babamın ilk şiirlerini çağıran bu daktilo ve annemin aşka düşüp öldüğü bu ev - her savaşta esir edilen, kurşunlanan, yakılan, Osmanlı sandığındaki çeyizleri yağmalanan ve bir ailenin bütün kadınlarını çırçıplak gören aynalar aynalar yüzlerini çarşaflarla örten aynalar - ve sarmaşık güllerinin yabanıl pembe kokusundan başka bütün çiçekleri kuruyup giden - büyük ninemin naftalinli dantel örtülerde sakladığı zaman - öldürüldüğü yere dönen bu küçük hayalet - kesilen selvilerin uzun sessiz gölgeleri - ve şimdi bu evin bütün sakinleri savaşın delikahkahalarıyla çınlayıp duran fotoğraflardan gözetliyorlar yarıgeceyi - niçin güldüğünü kendisi de unutan fesli bir adam bakıyor camın arkasından - ve bana ait herşeyi öldürenlerin beni neden sağ bıraktığını düşünüyor ev - ve bu şiirin çağrıldığı çocuk odasında ışıklar yanıyor birden

Ölü Ev Ölü Ev Ölü Ev

Şiirden başka birşey olamaz
bu eve beni döndüren.

Yenişehir-Lefkoşa, 1988

Güven Turan

GÜZ RESİMLERİ

IX.

Çarpıntılar
ürpertiler

Geçiş

Yağmur dindi
kesildi yel

Derenin çağıltısına
ağan
donmuş martı sürüsü

X.

İki karanlık

Gece ve
günü ağardıkça kavrayan
boran

Yağmur
saydamlaştırıyor havayı
serin zarına sarıyor

Güneşin altınında
bakır bir gökyüzü

XI.

Anlatıyor zeytinlikleri
ağustos böceklerini
atlılar geçiyor taş duvarın üzerinden
susmuyor
denizin çukuruna sızıyor
inceden izi narın
gece uykunun ışığında
çağırıyor
dönüp duran yüzgeç

XII.

Gümüş
ve
kurşun

Güneş işaretler
yapıyor dallarda
yapraklarda

Su gökyüzü
gökyüzü
su

Roni Margulies

HEDİYE

Halamın kızları, kızkardeşim ve ben,
bellerimize kadar camdan sarkmışız,
Emlak caddesinden kıvrılıp inen
arabaları izliyoruz, söz dinlemez, kaygısız.

Birden, işte Chevrolet! Oyuncak gibi, masmavi:
İçinde babaannem, dedem ve bavullar.
Bavullar! Birer define sandığı herbiri.
Biliyoruz, birinde hediyelerimiz var.

Her seyahat dönüşü aynı heyecan, aynı şölen:
"Bavullar, bavulları açalım, haydi!"
Ve onlar eve varmanın keyfini çıkarırken,
bizler için en büyük mutluluk hediyelerdi.

Yıllardır benim artık seyahatte olan:
Ne bavullarımda kimseye bir hediye,
ne de zaten döneceğim belli
ne zaman veya nereye.

Cüneyt Vardar

:şikte anımsanan—

uzay zaman eğriyse, niçin
gelecek anımsanmıyor?"
S.Dali

gidelim mi
yukarılardan düşen yıldızın
salıncağında sallanmaya,
dinmeyen bir gel-git'in
dalgalarında yuvarlanmaya..?

zamandan mı korkmalı
korkmaktan mı korkmalı,
bu saatin seslerini kim susturabilir
ne dersin seslerin rengini kim bilebilir?

düşmanca değilse bakışları
sevdasızlık çekenlerin,
düşmanca olan nedir:

(çok kalın bir perdenin
kadifesindeydi gözbebekleri.
engel olamamıştı yine
pet bir şişeden sulanmasına
krizantemlerin.
ışıklar titriyordu
ve voltaj son derece düşüktü,
tek belleklik yer kalmıştı
bilgisayarlarda;
ona da çocuk sesi yerine
istatistik kaydetmişti-ler
ve aşikar
bir arifenin kıyametindeydiler:
başka ne olabilirdi
bu virutik telaşın açıklaması?

her duygunun
bir açıklaması vardı
her isterinin
bir analizi..
küçük bir çığlığın,
hafif bir ürpertinin
veya aniden terleyen avuçiçlerinin
nedensizliği düşünülemezdi.

çoktan kurulmuştu
matematiksel modeli
sevgi gibi
nefret gibi
v.s.
sıradan duyguların...
—kurulamayan modeller için
"bakınız: istatistikler"
diyordu tüm bellekler!—

monitor yeşili bir aydınlık
yayılıyordu neonlardan
ve aşikar
bir arifenin kıyametindeydiler:
başka ne olabilirdi
"düşmanca olanın" açıklaması?)

eşiğinden atlanıverip
tersinden yaşandı mı zaman;
bir faldır geçmiş,
gelecektir tarih..
geçmişin falını
billur kürelerde kim okuyabilir,
olmasa bu umutsuzluk umudu
geleceğin tarihini
kim yazabilir?

bir ucu ben'im
    bu sonsuzluğun
bir sesi sensin
    bu sessizliğin
her okşayışın
    bir başka ihanet
bir başka renk
    her ihanetin..

çoktan sulara
    fırlatıldı anahtarlar
gözler çoktan kanatıldı!
hep manyeto uçlarında
    kuralların sorgusu
ve sağır bir duvar kadar
    yenik bana;
acı çekmenin korkusu...

Kasım '89

Cahit Koytak

ŞANLI TARİHİ GERİCİLİĞİN

I.
Bireyciliğin Ölümü

Uzaktan ilk şüpheyi çeken
Sırtındaki açık renk panama ketenini
Aristokrat bir öfkeyle yırtarak
Dünyaya saçılan
Son bir kaç kareyi
Son bir kaç saniyeyi
Ve son diretmeleri örten
Kırmızı tabiatüstü leke

Beylik bir kinaye
İkinci sınıf bir fars
Bir mantık ve zevk yoksunluğu
Getirmiş bir araya
(Çıldırtmak için eleştirmenleri)
Kıyıdan yüz metre yukarda
Mavi dumanlı ardıç ağacının
Cevizin ya da ahlatın orda
Körüklü Dodge marka bir araba
Görüntüye yanlamasına giren çarmıh
Şezlong
Portatif masa
Davullarla kontrbaslarla tırmanan
Alacakaranlık
Ve deniz, kapağı açık
Atlas kaplı bir tabut aşağılarda

(Omuz çekiminde) - masada
Hüzünlü olmasına hüzünlü
Ama decadent,
Fazla gözyaşı ve yağlı boyadan
Bezgin bir İsa gibi
Devirip biçimli kafatasını
Fısıh yemeğinde uyuklayan
Dumanı üstünde sıcak
Bir ceset
Sıcaklığını hızla şeylere veren
Sırlarını sıkıntılarını
Son elde oyuna sürmek istediği
Masadaki ve dünyadaki her şeyi

Cartier çakmak
Gümüş tabaka
Fotoğraflar mektuplar fotoğraflar
Küçük zarif pahalı bir tabanca
Ve banknotlar - bozulmamış desteler
Dokunulmamış yıllar
Mevsimin ilk düşen yaprakları

Ve kendi dünyalarında
Önemli bir olayı
Tartışan
Şu fütursuz serçeler

Göğsündeki o belâlı delik olmasa
Kalkıp gidecek şimdi
Hatırı sayılır bir bahşiş
Bırakıp kurupyelere
İlk ganyana yetişmek
        için - Kaybedenlere
Kibarca şans dileyip

Ya da görünmeyen set işçisi
Hafifçe dokunup omuzuna
Uyandıracak onu
(Askerler ferisiler gelmeden
İyi huylu yosmalar
Kâhinler
Kasaba bıçkınları)
Söylemek için ona
-Bu rolüne taparak
        oynayan oyuncuya-
Kameraların rayların ışıkların
Yüklendiğini
Ve çığrışıp - ilâhiler söyleyerek ekibin
Doluştuğunu
Tanrı'ya dönen arabalara.

EDEBİYAT · TARİH · POLİTİKA · FELSEFE

DEFTER

KASIM OCAK 1990 ÖNDER

Sayı 11, Kasım-Ocak 1990